

NATIONALE MONITOR DUURZAME GEMEENTEN 2017
DUURZAAMHEIDSTRENDS OVER DE PERIODE 2014-2017 VOOR DE
388 NEDERLANDSE GEMEENTEN EN DE RELATIE MET DE
VN SUSTAINABLE DEVELOPMENT GOALS

telos brabant's centrum voor
duurzame ontwikkeling

Nationale monitor duurzame gemeenten 2017

Duurzaamheidstrends over de periode 2014-2017 voor de 388 Nederlandse gemeenten en de relatie met de VN Sustainable Development Goals

Deze vierde Nationale monitor duurzame gemeenten is door Telos op 29 september 2017 aangeboden aan Hugo von Meijenfeldt, Coördinator Nationale Implementatie VN Sustainable Development Goals, ministerie van Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage. De eerste monitor werd in 2014 opgesteld in opdracht van het ministerie van Infrastructuur en Milieu en aangeboden aan toenmalig Staatssecretaris Wilma Mansveld.

Telos

Prof. Dr. Ir. Bastiaan (B.C.J.) Zoeteman
Drs. John (J.F.L.M.) Dagevos
Rens (R.) Mulder, MSc
Corné (C.H.M.) Wentink, MSc
Naomi (N.M.W.) Hoven, BSc
Christien (C.R.) Visser, BSc

Fotografie

Gemeenten Delft, Harlingen, Lopik en Tiel

Tilburg, 29 september 2017
Documentnummer 17.170

Professor de Moorplein 521
Postbus 90153
5000 LE Tilburg
T 013 - 466 87 12
telos@uvt.nl
www.telos.nl

telos brabant centrum voor
duurzame ontwikkeling

Inhoudsopgave

Summary	7
Samenvatting	9
1 Stedelijke duurzaamheid steeds meer in de belangstelling	13
1.1 Recente ontwikkelingen	13
1.2 De Nationale monitor duurzame gemeenten 2017	14
2 Duurzaamheidsscores van Nederlandse gemeenten in 2017 en veranderingen ten opzichte van eerdere jaren	19
2.1 De voorzichtig positieve trend van 2016 zet in 2017 over hele linie door	20
2.2 Duurzaamheidsscores van de individuele Nederlandse gemeenten in 2017	21
2.3 Gunstig en ongunstig scorende gemeenten in 2017	31
2.3.1 Beeld voor totale duurzaamheidsscores	32
2.3.2 Beeld voor de ecologische kapitaalscores	35
2.3.3 Beeld voor de economische kapitaalscores	35
2.4 Trends in duurzaamheidsscores over 2014-2017 van de Nederlandse gemeenten	36
2.4.1 Trends voor de totaalscores	36
2.4.2 Trends in de scores van het sociaal-cultureel kapitaal	37
2.4.3 Trends in de scores van het ecologisch kapitaal	39
2.4.4 Trends in de scores voor het economisch kapitaal	40
2.5 Mogelijke oorzaken voor veranderingen in duurzaamheid tussen 2014 en 2017	42
3 Achtergronden van gemeentelijke duurzaamheidstrends: thema's en specifieke indicatoren	45
3.1 Voorraden en indicatoren van het sociaal-cultureel kapitaal	46
3.1.1 Economische participatie	46
3.1.2 Gezondheid	48
3.1.3 Kunst en cultuur	49
3.1.4 Maatschappelijke participatie	50
3.1.5 Onderwijs	51
3.1.6 Veiligheid	52
3.1.7 Woonomgeving	53
3.2 Voorraden en indicatoren van het ecologisch kapitaal	54
3.2.1 Afval en grondstoffen	55
3.2.2 Bodem	56
3.2.3 Energie	57
3.2.4 Hinder en calamiteiten	58
3.2.5 Lucht	59
3.2.6 Natuur en landschap	60
3.2.7 Water	61
3.3 Voorraden en indicatoren van het economisch kapitaal	62
3.3.1 Arbeid	63
3.3.2 Concurrentievermogen	64
3.3.3 Infrastructuur en bereikbaarheid	65
3.3.4 Kennis	66
3.3.5 Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	67

4	Typologie kader om de uitkomsten en verschillen te begrijpen	69
4.1	Invloed van de grootte van de gemeente	73
4.1.1	Kleine gemeenten	74
4.1.2	Middelgrote gemeenten	74
4.1.3	Grote gemeenten en G4	75
4.2	De invloed van kwalitatieve typen gemeenten	78
4.2.1	Algemene kenmerken van de kwalitatieve typologie	78
4.2.2	Kwalitatieve typologie en duurzaamheid	79
5	Duurzaamheid van gemeenten gegroepeerd naar provincies	83
5.1	Drenthe en concurrentievermogen	84
5.2	Flevoland en energie	85
5.3	Friesland en natuur en landschap	86
5.4	Gelderland en gezondheid	87
5.5	Groningen en maatschappelijke participatie	88
5.6	Limburg en arbeid	89
5.7	Noord-Brabant en hinder en calamiteiten	90
5.8	Noord-Holland en kunst en cultuur	91
5.9	Overijssel en water	92
5.10	Utrecht en onderwijs	93
5.11	Zeeland en infrastructuur en bereikbaarheid	94
5.12	Zuid-Holland en lucht	95
6	De SDGs en de monitoring van duurzaamheid bij gemeenten	97
6.1	Overeenkomsten en verschillen tussen de aanpak van de Nationale monitor en de SDGs	97
6.1.1	Fundamentele verschillen en overeenkomsten	97
6.1.2	Beschikbaarheid van indicatoren	99
6.1.3	Vergelijking SDG indicatoren met die van de Nationale monitor duurzame gemeenten	100
6.2	Hoe scoren de Nederlandse gemeenten op de SDG doelen gebruik makend van de Telos methodiek	102
6.3	Inzoomen op ongelijkheid in Nederland volgens SDG doel 10	103
6.4	Lessen van de aanpak volgens de SDGs	104
7	Op zoek naar de beleidsuitdagingen	107
7.1	Hebben de drie duurzaamheidsdomeinen zich in 2014-2017 evenwichtig ontwikkeld?	108
7.2	Wordt er nieuwe duurzaamheidsruimte door ontkoppeling en synergie tussen de drie kapitalen geschapen?	110
7.3	Neemt de ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen af?	115
7.4	Welke uitdagingen liggen in het verschiet voor verschillende typen gemeenten?	116
7.4.1	Kwantitatieve typologieën	116
7.4.2	Kwalitatieve typologieën	117
7.5	Welke bestuurlijke context is het meest vruchtbaar om duurzaamheid in gemeenten te bevorderen?	120

8	Beleidsaanbevelingen	123
8.1	Uitdagingen voor de gemeentebesturen na de verkiezingen van 2018	123
8.2	Beleidsuitdagingen voor provincies en de nieuwe regering	125
8.3	Nederland en het VN debat over de Global Goals	126
	BIJLAGE	129
B	Kenmerken en veranderingen van het meetinstrument ten opzichte van 2016	131

Summary

SDGs help mitigate the ongoing minimization of sustainability to the energy transition

This fourth Dutch monitor of sustainable municipalities includes the measurement of Triple-P (People, Profit, Planet) based sustainability characteristics of all 388 municipalities of the Netherlands. It is based on 109 indicators that are grouped into 19 themes, which comprise the three P's. These P's are called sustainability capitals and determine after aggregation the total sustainability score, thus providing a measure of long-term sustainability goal achievement expressed as %.

[See also: www.DuurzameSteden.nl.]

Last year the average overall sustainability score improved from 49.2% till 50.6%. This was mainly due to improvement of the economic capital (from 44.8% till 47.0%). The ecological capital improved from 54.1% till 54.4% and for the first time in the past four years also the socio-cultural capital improved from 49.5% to 50.4%. If a closer look is taken to the trend over the past four years and at the level of the individual cities the sunny image starts to show some shadows. The economy has not improved over the past four years in a number of cities in the west part of the country, including The Hague, and in the provinces of Groningen and Limburg. The region with municipalities showing most economic growth is positioned east of the so-called Randstad (triangle Amsterdam-Rotterdam-Utrecht). Worst is the picture for the socio-cultural capital, as over the 2014-2017 period more than half of the municipalities showed a downward trend. Smaller municipalities appeared to be more sustainable and resilient than larger ones. Municipalities with diminishing populations were least sustainable and did profit least of the recent economic recovery.

As the national debate focusses mostly on developments at the national level these local problems, often a consequence of the past economic crisis but some also have more structural causes, should be given more attention. The socio-cultural capital is also a key element of the UN Sustainable Development Goals (SDGs) as is shown in a detailed analysis of similarities and differences between the SDGs and the Triple-P frame used for the Dutch monitor for sustainable municipalities. The Dutch monitor can be improved by adding more social equality oriented indicators in the analysis, while the SDGs lack a fundamental theoretical concept and basic indicators on economic requirements for sustainable development.

It is concluded that at present the Dutch national and municipal practice tends to interpret sustainable development mainly in terms of implementing the transition from use of fossil fuels to more sustainable resources and adapting to climate change. The new appreciation of the SDGs may help to inspire authorities to recognize and implement sustainable development as a policy tool that benefits wider societal challenges.

Samenvatting

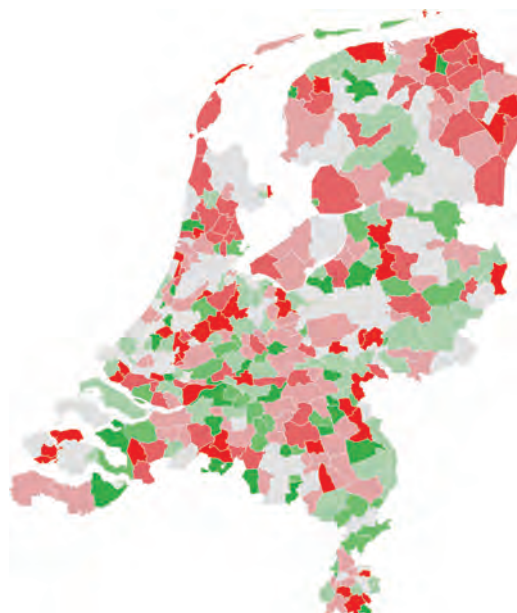
De waarde van de Nationale monitor duurzame gemeenten van Telos, Tilburg University, is dat het verschil tussen de realiteit van het Haagse Binnenhof, waar gunstige macrocijfers het beeld bepalen, en die van de werkelijkheid van de gemeenten zichtbaar wordt.

Het macrobeeld (Zie ook: www.DuurzameSteden.nl) laat voor de totaalscore op duurzaamheid, gemeten aan de hand van 109 economische, milieu en sociale indicatoren, het laatste jaar een stijgende lijn zien van 49.2% naar 50.6% bereiking van het lange termijn duurzaamheidsdoel. Dat is de grootste jaarlijkse verbetering in de afgelopen vier jaar en een gevolg van het doorzetten van het economisch herstel. Vooral het economisch kapitaal verbeterde van 44.8% naar 47.0%. Het milieu kapitaal was van 2015 naar 2016 al flink gestegen van 52.8% naar 54.1% en deze stijging zette door naar 54.4%. Ook het sociaal-cultureel kapitaal, dat vorig jaar nog niet profiteerde van het economisch herstel, is nu gaan verbeteren met een stijging van 49.5% naar 50.4%. Wanneer echter naar de afzonderlijke domeinen van duurzaamheid voor de individuele gemeenten wordt gekeken wordt het zonnige beeld genuanceerder.

Bij het milieu gingen, naast de vele zich verbeterende gemeenten, maar weinig gemeenten er op achteruit in de periode 2014-2017. Eenzelfde beeld geldt op economisch gebied, al komen hier meer grote en kleine gemeenten - gelegen in de Randstad en de provincies Groningen en Limburg - tevoorschijn die over deze vier jaar zijn teruggevallen. Amsterdam deed het, wat de verbetering over deze vier jaar betreft, beter dan Rotterdam en Utrecht, en in Den Haag is in deze periode de economie verslechterd. De economische groei vindt vooral plaats oostelijk van de Randstad. Tamelijk dramatisch is het beeld over de laatste vier jaar voor het sociaal-culturele domein waar meer dan de helft van de gemeenten erop achteruit is gegaan. Ook al krabbelden een aantal gemeenten in rapportagejaar 2017 weer op, dat geldt niet voor allen. De grootste problemen doen zich wat dit betreft voor bij krimp-, centrum- en voormalige industriegemeenten. Ook binnen de provincies zijn er grote onderlinge verschillen. De kleine groene gemeenten scoren het hoogst op duurzaamheid. Middelgrote- en krimpgemeenten scoren het laagst. Over de laatste vier jaar wijken krimp-, en in mindere mate woon- en toeristische gemeenten negatief af ten opzichte van de gemiddelde verandering van gemeenten. Bij New Towns verbeterde de duurzaamheid sneller dan gemiddeld.

Vergelijking van de trends 2014-2017 voor economisch, milieu en sociaal kapitaal

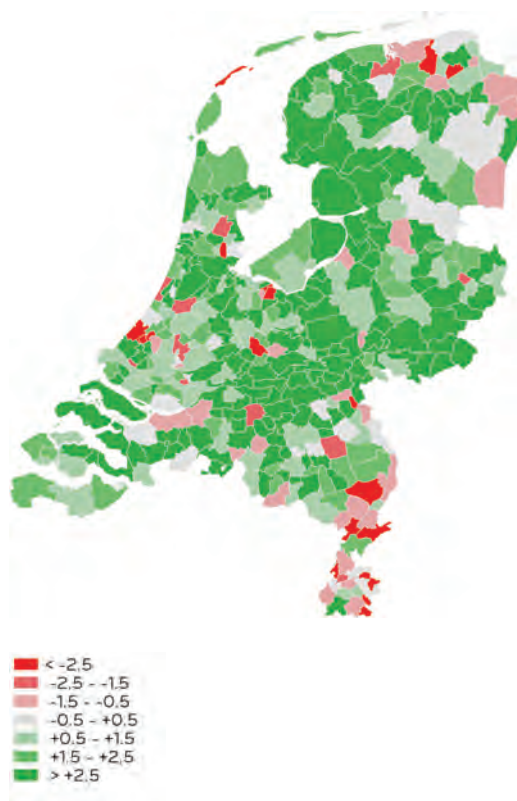
Sociaal-cultureel kapitaal verschil 2014-2017

Ecologisch kapitaal verschil 2014-2017

Economisch kapitaal verschil 2014-2017

Onderstaande gemeenten wisten binnen hun categorie hun score over de afgelopen vier jaar het meeste te verbeteren.

GEMEENTE	VERBETERING IN %PUNTEN TEN OPZICHTE VAN 2014	SCORE IN 2017 IN %PUNTEN	TYPE GEMEENTE
Almelo	2.7	43.6	Behoorde bij tien laagst scorenden in 2014
Barneveld	3.9	53.2	Groen; Middelgroot
Best	3.9	54.8	Werk
Delft	3.2	54.8	Groot
Harlingen	3.7	47.8	Toeristisch
Hattem	4.9	56.9	Voormalige industrie; Klein
Lopik	4.4	54.1	Agrarisch; Historisch
Nijkerk	4.7	55.1	Groei; New Town
Tiel	3.7	46.3	Centrum
Westervoort	3.9	50.0	Krimp; Woon

Waar duurzaamheid wordt beperkt tot klimaat en circulaire economie kan men tamelijk tevreden zijn met bovengenoemde uitkomsten, al zou met beide onderwerpen meer vaart gemaakt moeten worden om de doelen van onder meer het klimaatakkoord van Parijs uit 2015 te halen. Maar, zoals een vergelijking met de VN SDGs leert, vergt duurzaamheid een evenwichtige aanpak van het milieu, economisch én sociale domein. Gebruikmakend van beschikbare SDG-indicatoren, komt naar voren dat Nederland haar sociale ongelijkheid onvolledig in kaart brengt en het sociale domein meer accent zou moeten krijgen. De overheid mag duurzaamheid niet platslaan tot alleen het aanpakken van de energietransitie en de circulaire economie, maar heeft als taak als inspirator en facilitator op te treden voor een inclusieve samenleving, waarin bij de economische ontwikkeling ook de sociale en ecologische domeinen mee ontwikkeld worden. De geschiedenis heeft uitgewezen dat economische groei niet alle sociale problemen vanzelf oplost, want economische successen laten na het pieken van een bepaalde technologie vaak sociale- en milieuproblemen achter die op de gemeenschap worden afgewenteld en decennia lang hun stempel blijven drukken op de betreffende gemeenten. Een inclusieve samenleving leert daar evenwichtig en rechtvaardig mee om te gaan. Dat is waarop de SDGs nu juist een beroep doen. Het is belangrijk dat de nieuwe gemeenteraden in 2018 en de regering die aantreedt de SDGs gebruiken om de brede duurzaamheidsidealen op nationaal niveau nieuw leven in te blazen.

Overigens kunnen de SDGs nog verder worden verbeterd waartoe enkele suggesties worden gedaan.

1 Stedelijke duurzaamheid steeds meer in de belangstelling

1.1 Recente ontwikkelingen

Sinds de vaststelling in 2015 van de VN Sustainable Development Goals (SDGs) zijn deze in toenemende mate een richtsnoer voor landen, provincies, gemeenten en private organisaties zoals banken, bij de monitoring van duurzaamheid. Elk van deze organisaties wil de eigen monitoring van duurzaamheid toetsen aan de 17 SDGs en daarvan afgeleide subdoelen. Een voorbeeld daarvan in ons land, is het rapport dat het CBS uitbracht op 4 november 2016 over 'Meten van SDGs: een eerste beeld voor Nederland'¹. Bij een dergelijke toetsing blijkt al snel dat het duurzaamheidsdebat in Nederland niet altijd dezelfde speerpunten heeft als de SDGs. Zo constateerde het CBS: 'Ten eerste blijkt voor Nederland slechts een derde van de SDG-doelindicatoren direct meetbaar... Veel SDG-indicatoren zullen nog ontwikkeld moeten worden. Hier ligt dus nog een grote opgave voor Nederland. Belangrijk daarbij is de nationale strategie van de SDGs in Nederland, die nog in ontwikkeling is. Voor veel SDG (sub)doelen ontbreken nog nationale ambities en doelstellingen. Deze ambities zullen mede bepalen welke indicatoren als eerste ontwikkeld worden... Ten tweede is een beeld dat geschetst wordt op basis van de SDGs geen volledig beeld van hoe Nederland er qua duurzaamheid werkelijk voor staat. De SDGs maken afreilrelaties tussen economie, milieu en samenleving niet zichtbaar. Er lijkt in de SDGs minder aandacht voor 'later': wat betekent ons handelen in het hier en nu voor onze kinderen. Hetzelfde geldt voor de manier waarop een land beslag legt op de hulpbronnen van andere landen, 'elders'."

Het genoemde CBS rapport richt zich op de nationale situatie. Dit geldt ook voor veel rapportages in het buitenland. De stap die in de Nationale monitor duurzame gemeenten naar het lagere schaalniveau van gemeenten wordt gemaakt, is in zijn uitwerking nog vrij uniek. Toch wordt er steeds meer erkend dat de feitelijke ontwikkelingen plaatsvinden op regionaal en gemeentelijk niveau. De grote stedelijke agglomeraties krijgen daarbij van economen en urban planners als eerste de aandacht, ook omdat voor dergelijke metropolitane zones de meeste gegevens en bestuurskracht beschikbaar zijn. Maar dit neemt niet weg dat een groot deel van de bevolking niet in dergelijke verstedelijkte gebieden verblijft,

maar woont en werkt in middelgrote en kleine gemeenten². Zoals vorig jaar ook vermeld, werkt de OESO te Parijs sinds 2009 op basis van een ministeriële Green Growth Declaration aan een Green Cities Program, waarvan in 2013 de eerste resultaten zijn gepubliceerd. Jaarlijks komt in Parijs het Green Growth and Sustainable Development Forum bijeen³ waar dit onderwerp verder wordt uitgewerkt.

Het initiatief van het aan de Secretaris-Generaal van de VN rapporterende Sustainable Development Solutions Network (SDSN) te Parijs is ook veelbelovend waar het om stedelijke duurzaamheid gaat. In 2017 werd een rapport over 100 Amerikaanse steden uitgebracht en momenteel wordt gezien of, in aanvulling op het door Telos in 2016 gerapporteerde onderzoek naar de duurzaamheid van 114 EU steden, dit monitor onderzoek met het oog op de SDGs kan worden uitgebreid.

Daarnaast werpen steeds meer commercieel getinte organisaties zich op om stedelijke duurzaamheid in beeld te brengen⁴. Tegen deze achtergrond wordt ook in de voorliggende Nationale monitor 2017, naast de gebruikelijke focus op de drie kapitalen van duurzaamheid, extra aandacht besteed aan een invulling van de gemeenten monitor waarbij als invalshoek de SDGs wordt gebruikt. Hoewel de SDGs en de Triple-P benadering van Telos sterk overlappen is het pallet aan indicatoren van de SDGs breder. Zo worden ook governance en gender issues meegenomen en spelen bijvoorbeeld oceanen een rol. Dat heeft geleid tot het verkennen van een aantal aanvullende indicatoren en daarmee ook tot nieuwe gezichtspunten, zoals in het betreffende hoofdstuk van dit rapport wordt toegelicht.

1.2 De Nationale monitor duurzame gemeenten 2017

Het doel van de Nationale monitor is een jaarlijkse "foto" van de combinatie van de ecologische, sociaal-culturele en economische domeinen, hier 'kapitalen' genoemd, op het grondgebied van alle gemeenten in Nederland te geven. Daarbij is het ijkpunt een op lange termijn duurzaam Nederland. Gemeten wordt hoe ver de gemeenten zijn voortgeschreden op weg naar dit ijkpunt met behulp van in totaal 109 indicatoren.

Er is na het recente uitkomen van de Governance monitor duurzame gemeenten 2016, opgesteld door Telos en VNG International in opdracht van het ministerie van IenM, door gebrek aan additionele financiële middelen van afgezien om in deze Nationale monitor ook een update van de governance aspecten te geven. De lezer wordt verwezen naar de begin

2 https://issuu.com/oecd.publishing/docs/ggsd_2016_in_zoeteman

3 <http://www.oecd.org/greengrowth/ggsd-2016/>

4 Bijvoorbeeld <http://www.dataforcities.org/publications/>

2017 uitgebrachte Governance monitor 2016 om meer over deze aspecten van duurzaamheid bij gemeenten te lezen^{5,6}.

In de voorliggende Nationale monitor zal in het algemeen worden gekeken naar een totaalscore voor brede duurzaamheid, naar de afzonderlijk milieu-, economie- en sociale domeinen en zal worden ingezoomd op thema's zoals energie, educatie of infrastructuur en nog verder tot het niveau van een specifieke indicator zoals laadpalen, vroegtijdige schoolverlaters of zonnepanelen. Voor elk van de 109 indicatoren wordt eerst vanuit algemene duurzaamheidsoverwegingen een na te streven doel geformuleerd en vervolgens wordt nagegaan in welke mate de actuele situatie daarnaar op weg is.

De voorliggende Nationale monitor duurzame gemeenten 2017 is de vierde in rij. De eerste werd maart 2014 aangeboden aan de staatssecretaris van Infrastructuur en Milieu in Den Haag. Sindsdien wordt de monitor jaarlijks door Telos, Tilburg University, uitgebracht. De situatie in alle gemeenten wordt zodoende aan dezelfde uitgangspunten getoetst, waardoor de uitkomsten voor de gemeenten onderling kunnen worden vergeleken. De monitor kan gemeenten veel werk besparen wanneer een gedetailleerde vergelijking wenselijk is en kan gemeenten snel inzicht bieden wat de eigen duurzaamheid bepaalt of in de weg staat. De website van KING⁷, waarmee Telos nauw samenwerkt, biedt ook nader inzicht. Tegelijkertijd is Telos zich ervan bewust dat met de algemene uitkomsten geen recht wordt gedaan aan de vaak sterk verschillende ontwikkelpaden die gemeenten ondergaan. Bij de interpretatie van de uitkomsten moet hiermee dan ook rekening worden gehouden. Het gaat niet zozeer om de volgorde in een score lijst, al wordt die hier ook gepresenteerd, maar om de verbeterstappen die gemeenten voor zichzelf kunnen uitzetten of van andere, vergelijkbare, gemeenten kunnen leren. Daarbij heeft Telos het concept van de gemeente-typologie ontwikkeld om gemeenten te helpen zich te benchmarken met gemeenten die met een vergelijkbare ontwikkelopgave te maken hebben. Er worden gemeenten van verschillende grootte en van verschillende kwalitatieve typen onderscheiden, zoals gemeenten met een agrarische of een sterk industriële achtergrond.

5 <http://www.telos.nl/Publicaties/PublicatiesRapporten/default.aspx#folder=692099>

6 <http://www.telos.nl/819285.aspx?t=Duurzaamheidsinspiratie+verkiezingen+gemeenteraad+2018>

7 <https://waarstaatjegemeente.nl/jive>

De Nationale monitor heeft, naast steeds ruimere toepassingen voor individuele gemeenten, provincies, regio's en het Waddengebied, ook toepassing gekregen bij het formuleren van een selectiekader en een jaarlijkse impactrapportage voor green bonds, zoals deze door de BNG Bank sinds 2014 jaarlijks worden uitgeschreven voor de financiering van investeringen van de meest duurzame gemeenten. In 2016 zijn door BNG Bank hieraan ook social housing bonds voor leningen aan de duurzaamste woningcorporaties in ons land toegevoegd. Bij het selectiekader voor woningcorporaties wordt rekening gehouden met de interne duurzaamheidprestaties van de wooncorporatie en de duurzaamheidskenmerken van de wijkomgeving waar de wooneenheden zijn gevestigd.

Voor een uitleg van de technische opzet en recente aanpassingen van de monitor wordt de lezer verwezen naar bijlage 1.

Deze Nationale monitor 2017 heeft verder twee andere kenmerken. In de eerste plaats zal naar trendmatige ontwikkelingen worden gekeken over de beschikbare periode van vier jaar. Verder komt de monitor uit op het moment dat een nieuwe regering aantreedt en aan de vooravond van de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. Daarom zal in het slothoofdstuk op wenselijk beleid en mogelijke handelingsperspectieven voor beide bestuurslagen vanuit een oogpunt van duurzaamheid worden ingegaan.

2 Duurzaamheidsscores van Nederlandse gemeenten in 2017 en veranderingen ten opzichte van eerdere jaren

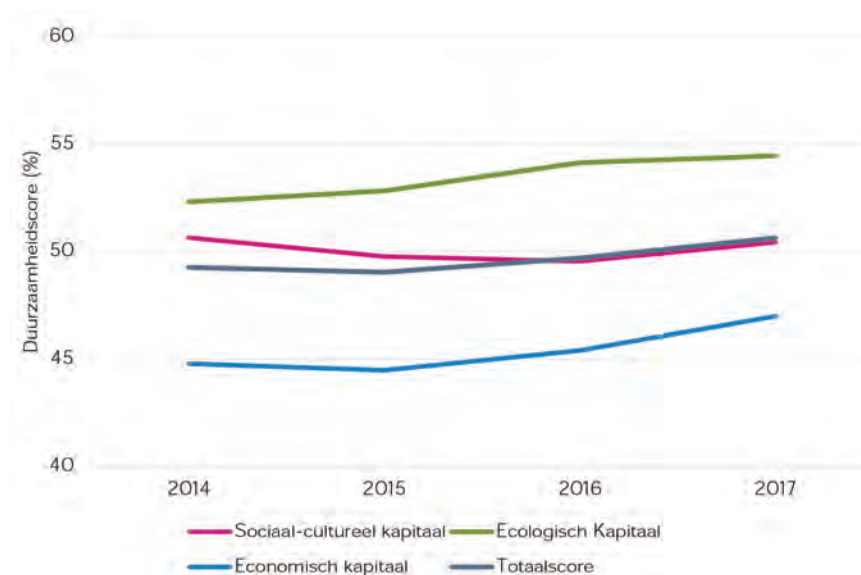
Dit hoofdstuk presenteert de basisuitkomsten van de Nationale monitor 2017. Daarbij is een keuze gemaakt in te presenteren uitkomsten omdat deze vanuit vele verschillende invalshoeken voor het voetlicht kunnen worden gebracht. Wanneer er behoefte bestaat een invalshoek te belichten die niet in dit rapport aan de orde komt, kan hierover met Telos contact worden opgenomen.

De eerste te beantwoorden vraag is of ons land in verslagjaar 2017 vanuit een gemeentelijk perspectief duurzamer is geworden ten opzichte van voorgaande jaren. Daarna komt ter sprake hoe de totaalscores per gemeente er in 2017 uitzien. Vervolgens wordt ingegaan op de verschillen tussen de gemeenten op het niveau van de kapitalen. In het volgende hoofdstuk wordt dieper op het algemene beeld voor de thema's (voorraden) en samenstellende indicatoren ingegaan.

Gegevens per gemeente zijn te vinden op de interactieve website van Telos voor de Nationale monitor (www.DuurzameSteden.nl) en op de website van KING (www.waarstaatjegemeente.nl). Ook zal bij het bespreken van de uitkomsten regelmatig naar de trend over de afgelopen vier jaar worden gekeken.

2.1 De voorzichtig positieve trend van 2016 zet in 2017 over hele linie door

In figuur 2.1 is het algemene beeld over de afgelopen 4 jaar samengevat.

Figuur 2.1 Duurzaamheidsscores (in % doelbereiking) over de periode 2014-2017 voor het gemiddelde van alle 388 Nederlandse gemeenten van de drie duurzaamheidskapitalen en de totale duurzaamheid

De gemiddelde score van de totale duurzaamheid van de Nederlandse gemeenten is in 2017 ten opzichte van het voorgaande jaar gestegen van 49.2% naar 50.6% doelbereiking. Dat is de grootste jaarlijkse verbetering in de afgelopen vier jaar en een gevolg van het doorzetten van het economisch herstel. Vooral het economisch kapitaal maakt in het beeld van de monitor 2017 een stap vooruit van 44.8% naar 47.0%. Het ecologisch kapitaal was van 2015 naar 2016 al flink gestegen van 52.8% naar 54.1% en deze stijging zette nog enigszins door naar 54.4%. Daarbij moet worden aangetekend dat er in het rapportagejaar 2016 voor veel indicatoren nieuwe data beschikbaar kwamen, wat minder het geval was in het huidige rapportagejaar. Ook het sociaal kapitaal, dat vorig jaar nog niet profiteerde van het economisch herstel, is nu gestegen van 49.5 naar 50.4%.

2.2 Duurzaamheidsscores van de individuele Nederlandse gemeenten in 2017

Tabel 2.1 geeft een overzicht van de gebundelde duurzaamheidsscores van de 388 Nederlandse gemeenten voor 2017 en de ranking van de gemeenten gezien vanuit de drie kapitaalscores en de totale score. De ranking is een hulpmiddel om gemeenten te vergelijken, maar geen doel op zich. Immers, elke gemeente volgt een uniek ontwikkelpad. De rankingpositie per gemeente kan van jaar op jaar behoorlijk verschillen, vooral in het segment waar gemeenten rond een waarde van 50% scoren. Een kleine verandering in duurzaamheidsscore kan dan een grote verschuiving in positie tot gevolg hebben. Dit illustreert dat de positie bij deze ranking van relatieve betekenis is. Van belang zijn vooral de absolute veranderingen binnen de kapitaalscores van jaar tot jaar.

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Aa en Hunze	47.9	308 (282)	48.3	253 (219)	53.3	242 (259)	42	336 (280)
Aalburg	52.4	112 (214)	56.3	62 (112)	57.4	92 (176)	43.6	298 (340)
Aalsmeer	52.6	102 (140)	53.1	129 (104)	52.2	275 (302)	52.4	44 (77)
Aalten	54.5	49 (95)	56.4	59 (61)	60.5	21 (64)	46.5	209 (288)
Achtkarspelen	45.5	355 (346)	44.5	325 (342)	51.5	296 (242)	40.4	359 (324)
Alblasserdam	48.3	298 (245)	48.7	240 (238)	50.2	328 (281)	45.8	238 (151)
Albrandswaard	48.3	298 (214)	46.6	298 (231)	51.6	293 (217)	46.8	197 (174)
Alkmaar	48.1	303 (278)	48.6	243 (202)	50.9	307 (325)	44.9	261 (234)
Almelo	43.6	378 (384)	37.7	376 (383)	50.6	315 (365)	42.4	324 (320)
Almere	48.2	302 (241)	38	374 (373)	60.1	28 (11)	46.6	204 (185)
Alphen aan den Rijn	46.4	340 (305)	48.2	255 (277)	46.2	376 (329)	44.8	263 (226)
Alphen-Chaam	51.5	162 (192)	55.6	76 (29)	53	251 (314)	45.8	238 (312)
Ameland	54.5	49 (90)	59	20 (56)	62	9 (26)	42.4	324 (328)
Amersfoort	51.9	136 (125)	47.9	264 (170)	51.7	288 (269)	55.9	14 (46)
Amstelveen	53	92 (108)	53	133 (135)	52.8	261 (233)	53.2	36 (63)
Amsterdam	49.3	264 (292)	44.6	321 (332)	45.8	379 (382)	57.4	9 (13)
Apeldoorn	51.7	146 (134)	49.5	226 (215)	59.4	43 (48)	46.3	219 (193)
Appingedam	43.9	374 (333)	42.7	351 (291)	48	367 (325)	40.9	354 (288)
Arnhem	49.9	233 (273)	43.8	336 (347)	53.4	239 (237)	52.4	44 (88)
Assen	47.2	326 (328)	47.1	284 (268)	53	251 (217)	41.7	346 (363)
Asten	50.1	226 (263)	52.5	146 (135)	53.4	239 (206)	44.3	279 (354)
Baarle-Nassau	48.1	303 (355)	47.9	264 (325)	54.2	208 (224)	42.1	333 (367)
Baarn	55.6	25 (23)	56.8	55 (46)	58.4	64 (43)	51.6	60 (80)
Barendrecht	49.8	237 (245)	52.3	149 (220)	50.5	322 (295)	46.7	201 (159)
Barneveld	53.2	88 (192)	54.2	106 (118)	52.1	278 (350)	53.2	36 (106)
Bedum	50.6	205 (187)	51.4	178 (258)	48.4	360 (302)	52	51 (41)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Beek (L.)	49	273 (241)	47.7	267 (280)	56	143 (199)	43.4	304 (185)
Beemster	49.7	247 (153)	58.4	30 (18)	42.7	386 (387)	48.1	156 (45)
Beesel	51	180 (187)	51.9	166 (226)	57.3	98 (73)	43.8	293 (263)
Bellingwedde	44.3	370 (352)	42.2	353 (320)	53.6	229 (222)	37.1	378 (365)
Berg en Dal	49.8	237 (173)	47.1	284 (211)	59.9	34 (5)	42.4	324 (359)
Bergeijk	52.6	102 (84)	54.2	106 (117)	58.9	54 (73)	44.6	272 (166)
Bergen (L.)	47.2	326 (328)	47.7	267 (297)	55.4	167 (186)	38.5	374 (352)
Bergen (NH.)	54.1	63 (96)	58.8	23 (26)	58.6	60 (127)	44.8	263 (309)
Bergen op Zoom	48.3	298 (309)	45.2	313 (272)	55	182 (285)	44.7	268 (283)
Berkelland	52.4	112 (192)	53.4	123 (142)	55.2	175 (186)	48.6	135 (257)
Bernheze	53	92 (84)	55.5	79 (41)	56.1	138 (147)	47.3	177 (215)
Best	54.8	44 (117)	55.6	76 (173)	53.6	229 (281)	55.1	22 (33)
Beuningen	49.6	254 (298)	51.6	174 (268)	49.4	341 (290)	47.9	162 (252)
Beverwijk	46.1	344 (356)	45.5	309 (320)	49.3	344 (318)	43.6	298 (333)
Binnenmaas	51.6	156 (182)	52.1	158 (180)	51.9	282 (321)	50.9	69 (66)
Bladel	55	39 (72)	53.5	121 (92)	59.9	34 (156)	51.7	57 (81)
Blaricum	56.7	10 (3)	65.6	2 (5)	60	30 (4)	44.6	272 (84)
Bloemendaal	57.4	5 (6)	62.8	6 (1)	62.3	6 (9)	47.1	184 (185)
Bodegra- ven-Reeuwijk	49.2	266 (206)	53.3	125 (69)	47.6	371 (369)	46.6	204 (185)
Boekel	54.8	44 (63)	55.6	76 (149)	58.8	56 (19)	49.8	99 (158)
Borger-Odoorn	45.8	348 (339)	41.7	355 (350)	56.7	122 (127)	39.1	365 (344)
Borne	52.5	109 (75)	58.2	33 (48)	55.4	167 (151)	43.9	291 (169)
Borsele	49.1	268 (257)	53.5	121 (112)	50.7	310 (339)	43.1	314 (265)
Boxmeer	50.8	191 (63)	50.5	203 (63)	54.5	199 (99)	47.4	174 (151)
Boxtel	52	130 (225)	50.1	209 (180)	57.4	92 (228)	48.5	140 (248)
Breda	50.8	191 (221)	46.2	304 (272)	54.9	183 (266)	51.3	64 (81)
Brielle	48.5	292 (252)	51.9	166 (85)	48.6	359 (360)	44.9	261 (272)
Bronckhorst	54.9	40 (80)	58	36 (49)	58	74 (127)	48.8	128 (203)
Brummen	51.4	164 (203)	49.2	232 (226)	56.2	134 (164)	48.8	128 (195)
Brunssum	46.4	340 (323)	35.7	385 (377)	64.8	4 (26)	38.7	372 (291)
Bunnik	58.1	2 (2)	63	5 (4)	53.8	225 (105)	57.7	8 (5)
Bunschoten	51.7	146 (122)	55.5	79 (30)	51.5	296 (217)	48.2	149 (265)
Buren	53.9	69 (101)	52.6	143 (118)	58.3	65 (151)	50.9	69 (137)
Capelle aan den IJssel	45.8	348 (346)	37.3	377 (369)	53.6	229 (325)	46.7	201 (135)
Castricum	55.7	24 (43)	58.6	28 (77)	58.9	54 (104)	49.6	104 (58)
Coevorden	45.2	358 (365)	44.7	319 (325)	48	367 (375)	42.9	319 (299)
Cranendonck	50.7	196 (101)	52.3	149 (133)	52.8	261 (133)	47	191 (147)
Cromstrijen	51.3	169 (125)	51.4	178 (129)	55.5	160 (233)	46.9	193 (111)
Cuijk	49	273 (323)	45.5	309 (271)	54.7	191 (237)	46.9	193 (344)
Culemborg	54.1	63 (68)	51.8	170 (207)	62	9 (11)	48.6	135 (119)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Dalfsen	56.5	12 (9)	58.8	23 (24)	59.9	34 (38)	50.7	73 (34)
Dantumadiel	50.5	209 (225)	48	260 (294)	56.8	117 (54)	46.7	201 (283)
De Bilt	54.4	53 (37)	55	89 (88)	56.8	117 (41)	51.4	61 (88)
De Fryske Marren	49.8	237 (278)	53.1	129 (139)	54.8	186 (182)	41.6	349 (374)
De Marne	46.5	339 (278)	41.7	355 (352)	55.5	160 (64)	42.2	331 (255)
De Ronde Venen	50.9	185 (249)	52.3	149 (112)	48.1	364 (350)	52.3	47 (238)
De Wolden	49.8	237 (225)	54.5	97 (102)	54.2	208 (237)	40.8	355 (322)
Delft	54.8	44 (90)	50.3	207 (220)	52.3	273 (343)	61.9	2 (3)
Delfzijl	42.1	384 (371)	36.8	382 (378)	46.3	375 (350)	43.1	314 (265)
Den Helder	42.6	382 (380)	37.1	379 (375)	52.8	261 (204)	38	376 (384)
Deurne	49.7	247 (249)	49.1	233 (220)	57.7	84 (114)	42.3	328 (331)
Deventer	50.4	216 (257)	47.1	284 (320)	54.7	191 (237)	49.4	110 (106)
Diemen	50.5	209 (287)	44.3	329 (329)	51.1	303 (365)	56.1	13 (43)
Dinkelland	55.3	31 (50)	57.9	42 (44)	58	74 (122)	50.1	89 (106)
Doesburg	49.1	268 (316)	44.2	330 (358)	59.1	49 (54)	44.1	283 (320)
Doetinchem	49.1	268 (309)	44.6	321 (310)	56.2	134 (122)	46.6	204 (340)
Dongen	48.6	288 (252)	52	162 (147)	49.2	348 (338)	44.7	268 (230)
Dongeradeel	49.5	258 (203)	47.5	270 (211)	55.9	147 (122)	45	260 (257)
Dordrecht	48.5	292 (231)	44.1	332 (294)	53.3	242 (228)	48.2	149 (117)
Drechterland	49.8	237 (225)	52	162 (155)	53.6	229 (254)	43.8	293 (248)
Drimmelen	51.6	156 (134)	56.6	58 (84)	56.1	138 (172)	42.1	333 (241)
Dronten	51.3	169 (231)	45.7	307 (313)	58.3	65 (54)	50	91 (245)
Druten	49.8	237 (160)	52.3	149 (128)	55.3	171 (43)	41.9	341 (343)
Duiven	50.6	205 (221)	48.8	239 (286)	53.9	216 (206)	49.1	117 (119)
Echt-Susteren	49.9	233 (269)	46.8	292 (325)	55.5	160 (172)	47.2	181 (195)
Edam-Volendam	52.6	102 (101)	56.2	63 (30)	53.9	216 (254)	47.9	162 (178)
Ede	52.9	96 (108)	51.1	194 (149)	56.9	110 (178)	50.7	73 (84)
Eemnes	52.5	109 (39)	55.8	70 (49)	51.9	282 (254)	49.9	94 (20)
Eemsmond	46	345 (282)	40.1	365 (338)	49	352 (314)	49	121 (60)
Eersel	54.5	49 (50)	57	50 (46)	59.1	49 (52)	47.4	174 (178)
Eijsden-Margraten	55.8	23 (50)	55	89 (63)	56.8	117 (206)	55.5	19 (41)
Eindhoven	50.9	185 (198)	44.6	321 (338)	52.4	271 (292)	55.6	17 (10)
Elburg	53.5	80 (28)	56.7	56 (45)	56	143 (61)	47.8	164 (77)
Emmen	42	385 (383)	38.3	373 (374)	50.9	307 (343)	36.7	380 (359)
Enkhuizen	51	180 (134)	49.5	226 (112)	56	143 (158)	47.5	172 (200)
Enschede	44.3	370 (375)	37.2	378 (382)	51.6	293 (281)	44.2	281 (304)
Epe	49.7	247 (319)	51.3	182 (254)	56	143 (184)	41.8	344 (359)
Ermelo	54.1	63 (68)	53.2	128 (202)	60.1	28 (8)	49.1	117 (151)
Etten-Leur	51.9	136 (160)	49.4	230 (195)	53.6	229 (251)	52.8	41 (66)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Ferwerderadiel	52.1	126 (178)	50.7	200 (207)	55.4	167 (190)	50.2	85 (135)
Franekeradeel	44.6	368 (350)	44.5	325 (300)	49.7	335 (190)	39.5	362 (378)
Geertruidenberg	47.6	314 (350)	49.6	223 (195)	46.1	378 (380)	47.1	184 (304)
Geldermalsen	53.6	78 (171)	53.4	123 (159)	52	280 (224)	55.3	20 (162)
Geldrop-Mierlo	50.7	196 (182)	47.1	284 (265)	56.9	110 (137)	48.2	149 (145)
Gemert-Bakel	52	130 (80)	50.2	208 (175)	61.1	17 (29)	44.8	263 (129)
Gennep	49.6	254 (237)	49	236 (249)	56.3	129 (199)	43.4	304 (206)
Giessenlanden	50	229 (155)	58	36 (15)	49.3	344 (333)	42.8	321 (272)
Gilze en Rijen	51.1	176 (140)	46.4	302 (215)	57.7	84 (147)	49.1	117 (92)
Goeree-Overflakkee	51	180 (206)	53.6	119 (142)	56.2	134 (137)	43.3	308 (324)
Goes	52.1	126 (182)	49.1	233 (226)	57.1	100 (109)	49.9	94 (212)
Goirle	50.4	216 (147)	51.7	172 (123)	59.5	41 (58)	39.9	361 (304)
Gooise Meren	53.9	69 (55)	58.1	34 (36)	53.8	225 (196)	49.8	99 (66)
Gorinchem	48.8	279 (287)	47.4	278 (301)	48.8	356 (314)	50.2	85 (129)
Gouda	48.4	295 (252)	48	260 (280)	50.2	328 (259)	47.1	184 (147)
Grave	53.7	76 (84)	54.4	101 (201)	61.7	13 (6)	45.1	254 (226)
Groningen (gemeente)	51.3	169 (68)	44.5	325 (301)	50.4	327 (266)	59	5 (1)
Groote gast	48.8	279 (225)	47.2	281 (223)	52.9	257 (199)	46.4	213 (212)
Gulpen-Wittem	51.7	146 (89)	51.2	188 (107)	61.2	16 (31)	42.6	322 (241)
Haaksbergen	52.8	99 (160)	55.5	79 (103)	59	52 (86)	43.8	293 (328)
Haaren	54.3	58 (68)	59.7	14 (33)	56.5	128 (82)	46.5	209 (248)
Haarlem	52	130 (160)	51.2	188 (170)	51.1	303 (336)	53.8	34 (46)
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	48.7	284 (301)	52.7	141 (131)	44.4	383 (374)	49	121 (274)
Haarlemmermeer	47.6	314 (323)	47.3	280 (284)	44.7	381 (381)	50.6	76 (92)
Halderberge	51.6	156 (245)	47	289 (262)	57.1	100 (261)	50.6	76 (140)
Hardenberg	50.5	209 (263)	52.3	149 (207)	53.9	216 (321)	45.4	246 (193)
Harderwijk	52.2	120 (140)	52.8	138 (155)	55.9	147 (114)	47.8	164 (200)
Hardinxveld-Giessendam	51.4	164 (266)	57.1	49 (107)	50.8	309 (360)	46.4	213 (265)
Haren	56.1	19 (11)	54.7	94 (52)	58.8	56 (41)	54.9	23 (34)
Harlingen	47.8	310 (360)	48.4	249 (310)	49.6	338 (306)	45.2	251 (359)
Hattem	56.9	8 (75)	64.3	3 (12)	57.7	84 (103)	48.7	132 (314)
Heemskerk	50.4	216 (211)	48.4	249 (211)	57	107 (86)	45.7	242 (299)
Heemstede	51.8	141 (101)	58.7	26 (10)	54.6	196 (222)	42.3	328 (299)
Heerde	52.6	102 (198)	54.7	94 (107)	59.2	46 (109)	44	287 (347)
Heerenveen	49.7	247 (211)	46.7	295 (265)	56.1	138 (164)	46.2	222 (172)
Heerhugowaard	48.9	277 (321)	48.6	243 (284)	53	251 (261)	45.1	254 (311)
Heerlen	45	364 (371)	36.7	383 (384)	56.3	129 (285)	42	336 (274)
Heeze-Leende	56.3	16 (31)	57.5	47 (38)	61.9	12 (11)	49.5	108 (215)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Heiloo	53.3	87 (59)	60.2	11 (8)	56.3	129 (143)	43.4	304 (283)
Hellendoorn	53.1	90 (125)	52.6	143 (154)	57.1	100 (140)	49.7	101 (151)
Hellevoetsluis	45.2	358 (363)	41	361 (338)	53.2	247 (269)	41.6	349 (370)
Helmond	45.6	353 (370)	39.7	367 (368)	53	251 (302)	44	287 (347)
Hendrik-Ido-Ambacht	52.2	120 (96)	58	36 (33)	50.6	315 (358)	47.8	164 (55)
Hengelo (O.)	49.6	254 (206)	45.2	313 (297)	55.4	167 (164)	48.2	149 (113)
het Bildt	49.9	233 (273)	46.6	298 (320)	59.8	39 (21)	43.2	312 (347)
Heumen	55.2	33 (26)	54.6	96 (135)	60.2	25 (35)	50.8	72 (32)
Heusden	51.6	156 (134)	52.3	149 (202)	56.1	138 (176)	46.4	213 (71)
Hillegom	49.8	237 (206)	47.7	267 (223)	51.9	282 (228)	49.9	94 (151)
Hilvarenbeek	54.9	40 (21)	58.7	26 (12)	57.7	84 (89)	48.1	156 (124)
Hilversum	51.6	156 (147)	52.6	143 (180)	53.9	216 (158)	48.2	149 (126)
Hof van Twente	53.8	73 (108)	57	50 (92)	53.6	229 (258)	50.9	69 (81)
Hollands Kroon	45.3	357 (361)	47.5	270 (286)	49.5	340 (333)	39	369 (376)
Hoogeveen	43.8	375 (377)	43	346 (354)	49.3	344 (309)	39	369 (381)
Hoogezand-Sappemeer	44.2	373 (379)	37	380 (380)	50.5	322 (339)	45.1	254 (288)
Hoorn	48.7	284 (278)	49.6	223 (226)	54.7	191 (158)	41.7	346 (342)
Horst aan de Maas	51.4	164 (166)	53.7	117 (142)	51.1	303 (299)	49.5	108 (92)
Houten	55.2	33 (7)	57.8	43 (19)	58.8	56 (31)	48.9	125 (28)
Huizen	50.9	185 (182)	51.2	188 (207)	58.6	60 (21)	42.9	319 (331)
Hulst	46	345 (359)	48.5	246 (329)	53.9	216 (133)	35.7	383 (385)
IJsselstein	50.7	196 (192)	53.1	129 (177)	52.9	257 (206)	45.9	233 (195)
Kaag en Braassem	47.8	310 (252)	52	162 (142)	47.8	370 (371)	43.6	298 (162)
Kampen	55.6	25 (63)	56.9	53 (100)	58	74 (64)	51.7	57 (129)
Kapelle	56.4	14 (28)	60.3	10 (24)	53	251 (199)	55.9	14 (39)
Katwijk	53.4	82 (75)	52.2	156 (148)	59.1	49 (64)	48.8	128 (117)
Kerkrade	45	364 (377)	35.2	386 (388)	59.2	46 (228)	40.6	356 (304)
Koggenland	51.7	146 (90)	54.4	101 (52)	51.7	288 (249)	49.1	117 (111)
Kollumerland en Nieuwkruisland	49.1	268 (214)	46.7	295 (306)	57.1	100 (94)	43.5	302 (178)
Korendijk	51.7	146 (214)	51.6	174 (237)	60.2	25 (73)	43.3	308 (299)
Krimpen aan den IJssel	49.8	237 (171)	49.3	231 (186)	52	280 (276)	48.1	156 (71)
Krimpenerwaard	50.6	205 (160)	54.5	97 (79)	50.6	315 (309)	46.9	193 (166)
Laarbeek	52	130 (80)	53.1	129 (73)	57.9	78 (99)	45.1	254 (195)
Landerd	51.7	146 (101)	54	109 (91)	57.3	98 (114)	43.8	293 (223)
Landgraaf	46.8	333 (327)	42.8	350 (362)	58.3	65 (147)	39.3	364 (255)
Landsmeer	50.5	209 (75)	50	211 (173)	53.3	242 (164)	48.3	147 (34)
Langedijk	54.4	53 (80)	56.4	59 (88)	54.7	191 (172)	52.2	49 (104)
Lansingerland	51.2	173 (153)	53	133 (167)	46.8	373 (367)	53.7	35 (20)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Laren (NH.)	54.5	49 (34)	61.7	7 (9)	56.8	117 (127)	45.1	254 (147)
Leek	50	229 (198)	47.5	270 (239)	55.2	175 (137)	47.3	177 (203)
Leerdam	48	306 (346)	48.2	255 (347)	49	352 (321)	46.8	197 (230)
Leeuwarden	47.6	314 (301)	44.8	317 (318)	49.4	341 (269)	48.6	135 (178)
Leeuwarderadeel	49.5	258 (178)	51.1	194 (198)	54.9	183 (64)	42.5	323 (274)
Leiden	51.9	136 (125)	50	211 (215)	51.5	296 (292)	54.1	31 (20)
Leiderdorp	48.7	284 (266)	51.1	194 (186)	52.6	267 (246)	42.3	328 (299)
Leidschen- dam-Voorburg	50.7	196 (187)	49	236 (231)	53.9	216 (206)	49.2	115 (119)
Lelystad	45.1	362 (352)	34.6	387 (386)	57.6	88 (20)	43.2	312 (312)
Leudal	50.8	191 (241)	51.3	182 (249)	54.4	201 (330)	46.6	204 (98)
Leusden	53.8	73 (39)	56.4	59 (38)	57.8	80 (72)	47.2	181 (129)
Lingewaal	50.2	222 (231)	50.1	209 (142)	47.9	369 (362)	52.5	43 (126)
Lingewaard	51.2	173 (214)	52	162 (188)	55.5	160 (164)	46.1	224 (270)
Lisse	52.6	102 (101)	53.7	117 (191)	55.7	153 (140)	48.5	140 (69)
Littenseradiel	51.3	169 (96)	54.5	97 (52)	53.3	242 (182)	46.1	224 (200)
Lochem	52	130 (114)	55.5	79 (37)	54.6	196 (266)	46	229 (169)
Loon op Zand	47.3	323 (346)	45.9	306 (310)	54.8	186 (127)	41.1	353 (381)
Lopik	54.1	63 (178)	55.3	86 (123)	55.3	171 (217)	51.7	57 (238)
Loppersum	47.5	319 (295)	44.4	328 (297)	49.4	341 (302)	48.7	132 (185)
Losser	52.4	112 (90)	49.6	223 (149)	60.5	21 (82)	47.3	177 (129)
Maasdriel	47.8	310 (339)	50.8	198 (268)	46.6	374 (363)	45.9	233 (274)
Maasgouw	47.4	320 (273)	53.6	119 (133)	53.6	229 (288)	34.9	385 (333)
Maassluis	46.8	333 (319)	45.2	313 (335)	49.2	348 (358)	46.1	224 (88)
Maastricht	47.7	313 (290)	44.8	317 (345)	51.7	288 (272)	46.8	197 (98)
Marum	47.2	326 (333)	46.6	298 (303)	53.3	242 (194)	41.9	341 (352)
Medemblik	49.8	237 (309)	54	109 (104)	53.5	237 (272)	42	336 (380)
Meerssen	50.9	185 (134)	50	211 (180)	58.8	56 (58)	43.8	293 (219)
Meerijstad	50.7	196 (152)	52.7	141 (92)	56.2	134 (158)	43.3	308 (265)
Menameradiel	49.4	262 (114)	52.1	158 (73)	51.2	301 (133)	44.8	263 (257)
Menterwolde	43.8	375 (385)	38	374 (381)	51.6	293 (321)	41.8	344 (371)
Meppel	48.6	288 (309)	47.2	281 (291)	52.7	265 (318)	46	229 (230)
Middelburg (Z.)	53.4	82 (57)	48.3	253 (188)	59.4	43 (52)	52.4	44 (48)
Midden-Delfland	59.9	1 (4)	66	1 (1)	49	352 (276)	64.5	1 (4)
Midden-Drenthe	48.9	277 (257)	48.7	240 (239)	53.1	250 (246)	44.8	263 (230)
Mill en Sint Hubert	50.9	185 (301)	56.9	53 (194)	56.7	122 (43)	39.1	365 (387)
Moerdijk	45.2	358 (352)	48	260 (249)	43.1	385 (385)	44.6	272 (178)
Molenwaard	52.3	117 (206)	58.4	30 (62)	49.3	344 (347)	49.3	112 (234)
Montferland	51	180 (166)	49.8	216 (254)	56.9	110 (89)	46.4	213 (166)
Montfoort	57	7 (10)	59.5	15 (11)	55.2	175 (158)	56.2	12 (24)
Mook en Middelaar	53.9	69 (23)	55.5	79 (131)	60.3	24 (40)	45.8	238 (29)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Neder-Betuwe	49	273 (273)	48.5	246 (286)	48.1	364 (343)	50.4	79 (102)
Nederweert	52.9	96 (96)	56	69 (98)	54.4	201 (158)	48.2	149 (137)
Neerijnen	49	273 (328)	52.4	147 (112)	48.1	364 (350)	46.5	209 (372)
Nieuwegein	48.8	279 (257)	44.6	321 (307)	56.6	125 (140)	45.2	251 (219)
Nieuwkoop	49.7	247 (214)	54	109 (164)	48.9	355 (290)	46.1	224 (178)
Nijkerk	55.1	35 (147)	54.4	101 (118)	56.6	125 (190)	54.3	28 (174)
Nijmegen	50.1	226 (257)	45.3	311 (334)	50.7	310 (246)	54.2	29 (77)
Nissewaard	43.3	379 (381)	39.1	370 (367)	51.8	287 (347)	39.1	365 (363)
Noord-Beveland	47.6	314 (266)	43.2	343 (296)	60.7	19 (17)	38.8	371 (367)
Noordenveld	52.2	120 (108)	53	133 (139)	57.8	80 (48)	45.9	233 (241)
Noordoostpolder	48.1	303 (305)	43.7	338 (307)	50.2	328 (333)	50.3	83 (140)
Noordwijk	54.9	40 (15)	51.8	170 (191)	61	18 (16)	51.9	55 (14)
Noordwijkerhout	52.8	99 (117)	48.7	240 (231)	60.2	25 (43)	49.6	104 (145)
Nuenen, Gerwen en Nederwetten	55.1	35 (50)	58.1	34 (27)	56.9	110 (151)	50.4	79 (124)
Nunspeet	54.6	48 (43)	54.2	106 (77)	61.4	15 (29)	48	159 (129)
Nuth	49.2	266 (231)	48.2	255 (245)	52.8	261 (292)	46.5	209 (106)
Oegstgeest	56.4	14 (19)	59.3	19 (58)	57.1	100 (105)	52.8	41 (31)
Oirschot	53	92 (125)	59.5	15 (23)	54.1	210 (206)	45.3	249 (304)
Oisterwijk	52.3	117 (117)	55.3	86 (118)	58.3	65 (118)	43.1	314 (206)
Oldambt	41	387 (386)	36.9	381 (379)	49.7	335 (350)	36.3	382 (373)
Oldebroek	52.3	117 (117)	53	133 (123)	55.6	156 (122)	48.2	149 (203)
Oldenzaal	50.2	222 (231)	49.8	216 (262)	53.7	227 (242)	47.1	184 (147)
Olst-Wijhe	54.4	53 (19)	50.6	201 (100)	57.4	92 (96)	55.2	21 (16)
Ommen	52.5	109 (187)	54	109 (107)	55.5	160 (245)	48	159 (248)
Onderbanken	47.3	323 (337)	43.4	341 (347)	62.1	8 (47)	36.5	381 (377)
Oost Gelre	52.2	120 (178)	51.3	182 (198)	57.5	89 (156)	47.6	170 (185)
Oosterhout	49.1	268 (305)	51.6	174 (254)	54	215 (242)	41.7	346 (333)
Ooststellingwerf	47.6	314 (290)	45.3	311 (337)	57	107 (61)	40.6	356 (314)
Oostzaan	54.3	58 (43)	50.8	198 (239)	56.3	129 (78)	55.8	16 (6)
Opmeer	51.8	141 (221)	55.2	88 (73)	51.2	301 (254)	48.9	125 (337)
Opsterland	50.2	222 (287)	51.2	188 (211)	54.8	186 (233)	44.7	268 (322)
Oss	47.4	320 (332)	47.5	270 (249)	48.8	356 (343)	45.8	238 (291)
Oud-Beijerland	51.4	164 (147)	52.3	149 (107)	53.5	237 (206)	48.5	140 (174)
Oude IJsselstreek	49.5	258 (252)	48.9	238 (226)	54.3	204 (206)	45.2	251 (263)
Ouder-Amstel	52.7	101 (125)	53.3	125 (162)	50	333 (367)	54.7	24 (10)
Oudewater	55.6	25 (14)	64	4 (6)	54.3	204 (178)	48.6	135 (75)
Overbetuwe	49.4	262 (282)	49.7	219 (245)	50.7	310 (309)	47.8	164 (209)
Papendrecht	48.4	295 (269)	47.5	270 (245)	50.7	310 (339)	47.2	181 (140)
Peel en Maas	47	330 (173)	48.5	246 (223)	51.3	300 (261)	41.3	352 (58)
Pekela	40.9	388 (388)	34.6	387 (387)	55.2	175 (154)	33	387 (388)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Pijnacker-Nootdorp	51.4	164 (134)	54.4	101 (180)	49.6	338 (288)	50.1	89 (39)
Purmerend	45.6	353 (344)	41.3	359 (351)	50.1	331 (330)	45.4	246 (206)
Putten	55.6	25 (59)	56.2	63 (76)	59.5	41 (38)	51	66 (215)
Raalte	53.1	90 (74)	53.3	125 (92)	59.2	46 (82)	46.8	197 (162)
Reimerswaal	51	180 (257)	49.5	226 (280)	49.2	348 (350)	54.2	29 (63)
Renkum	51.1	176 (187)	49.5	226 (162)	55.5	160 (180)	48.3	147 (234)
Renswoude	56.2	18 (31)	58.8	23 (49)	52.5	269 (251)	57.2	11 (9)
Reusel-De Mierden	53.4	82 (147)	51.4	178 (262)	60.5	21 (99)	48.4	144 (104)
Rheden	51.8	141 (140)	47.5	270 (202)	58.3	65 (64)	49.7	101 (185)
Rhenen	52.6	102 (63)	50.5	203 (159)	55.1	180 (122)	52	51 (44)
Ridderkerk	48.6	288 (295)	46.5	301 (307)	54.1	210 (237)	45.4	246 (226)
Rijnwaarden	44.9	366 (357)	40.3	363 (359)	57.4	92 (99)	37	379 (379)
Rijssen-Holten	55.1	35 (72)	55.8	70 (58)	57.4	92 (190)	52	51 (98)
Rijswijk (ZH.)	48.5	292 (173)	44.2	330 (338)	52.3	273 (186)	49	121 (25)
Roerdalen	49.6	254 (225)	50.5	203 (245)	60	30 (147)	38.3	375 (245)
Roermond	46.2	343 (342)	43.6	339 (346)	52.9	257 (276)	42.2	331 (252)
Roosendaal	48.3	298 (321)	42.7	351 (325)	54.9	183 (295)	47.1	184 (209)
Rotterdam	41.2	386 (387)	36.4	384 (384)	36.2	388 (388)	51	66 (54)
Rozendaal	57.8	3 (1)	60.4	9 (3)	66.9	1 (1)	46	229 (113)
Rucphen	46.7	336 (357)	43.4	341 (356)	52.2	275 (251)	44.4	277 (337)
Schagen	50.3	220 (173)	49.9	214 (155)	54.8	186 (184)	46.2	222 (209)
Scherpenzeel	55.1	35 (15)	60.1	12 (14)	53.2	247 (196)	52	51 (38)
Schiedam	45.5	355 (368)	39.7	367 (370)	50.6	315 (375)	46.3	219 (212)
Schiermonnikoog	53.5	80 (56)	58	36 (80)	58.6	60 (17)	44	287 (215)
Schinnen	51.9	136 (140)	52.2	156 (129)	57.5	89 (206)	45.9	233 (140)
Schouwen-Duiveland	51.5	162 (155)	52.1	158 (149)	58.1	72 (54)	44.4	277 (296)
's-Gravenhage (gemeente)	46.8	333 (292)	42	354 (360)	49.7	335 (347)	48.8	128 (26)
's-Hertogenbosch	48.8	279 (295)	44	333 (316)	52.1	278 (306)	50.2	85 (126)
Simpelveld	45.1	362 (309)	43.2	343 (277)	60	30 (170)	32	388 (354)
Sint Anthonis	53.4	82 (48)	55.5	79 (63)	54.7	191 (170)	50	91 (51)
Sint-Michielsgestel	55.4	29 (35)	58.3	32 (21)	58.2	71 (61)	49.6	104 (172)
Sittard-Geleen	44.3	370 (368)	40.3	363 (364)	50.6	315 (373)	41.9	341 (252)
Sliedrecht	51.2	173 (166)	51.3	182 (159)	53	251 (299)	49.3	112 (71)
Slochteren	47.1	329 (292)	47.1	284 (239)	48.3	362 (350)	46	229 (178)
Sluis	47	330 (316)	46.9	290 (272)	54.8	186 (143)	39.5	362 (366)
Smallingerland	47.4	320 (301)	44.7	319 (324)	57	107 (31)	40.4	359 (367)
Soest	52.9	96 (90)	49.7	219 (198)	55.1	180 (194)	54.1	31 (29)
Someren	50.3	220 (166)	52.8	138 (71)	53.7	227 (217)	44.3	279 (280)
Son en Breugel	52.1	126 (125)	55.8	70 (104)	51.1	303 (299)	49.2	115 (60)
Stadskanaal	42.6	382 (366)	38.4	372 (364)	55.7	153 (89)	33.7	386 (385)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Staphorst	53.7	76 (35)	59.4	18 (16)	54.1	210 (105)	47.5	172 (140)
Stede Broec	50.5	209 (237)	49.7	219 (249)	57.4	92 (78)	44.5	276 (314)
Steenbergen	47.3	323 (337)	46.1	305 (335)	52.7	265 (276)	43.1	314 (257)
Steenwijkerland	50.1	226 (231)	46.8	292 (291)	60	30 (25)	43.5	302 (324)
Stein (L.)	50	229 (182)	51.4	178 (231)	53.4	239 (224)	45.1	254 (102)
Stichtse Vecht	50.8	191 (140)	52.8	138 (35)	50	333 (337)	49.7	101 (151)
Strijen	50.5	209 (140)	50.4	206 (175)	52.5	269 (196)	48.5	140 (88)
Súdwest-Fryslân	48.6	288 (309)	48.1	258 (254)	53.6	229 (204)	44	287 (351)
Ten Boer	45.8	348 (214)	44	333 (313)	46.2	376 (350)	47.4	174 (12)
Terneuzen	43.1	381 (382)	43.2	343 (343)	44.7	381 (384)	41.5	351 (324)
Terschelling	55.4	29 (11)	54.9	91 (80)	59.7	40 (7)	51.4	61 (63)
Texel	50.7	196 (155)	53.8	114 (69)	57.8	80 (73)	40.6	356 (356)
Teylingen	56	21 (21)	55.7	75 (68)	54.1	210 (186)	58.4	7 (8)
Tholen	52.4	112 (192)	51.3	182 (272)	55.8	151 (133)	50	91 (162)
Tiel	46.3	342 (371)	39.9	366 (364)	51.9	282 (363)	47.1	184 (314)
Tilburg	47.9	308 (333)	41.3	359 (357)	53.9	216 (295)	48.4	144 (169)
Tubbergen	52.2	120 (108)	53.8	114 (98)	57.1	100 (105)	45.7	242 (226)
Twenterand	51.1	176 (198)	46.7	295 (277)	59	52 (143)	47.6	170 (159)
Tynaarlo	50.7	196 (155)	51.2	188 (155)	56.3	129 (48)	44.6	272 (296)
Tytsjerksteradiel	51.7	146 (211)	51.5	177 (265)	55.9	147 (127)	47.8	164 (219)
Uden	50.9	185 (269)	51	197 (239)	57.5	89 (82)	44.2	281 (358)
Uitgeest	54.4	53 (59)	55.8	70 (28)	52.9	257 (285)	54.4	26 (55)
Uithoorn	46.9	332 (298)	44.9	316 (280)	45.2	380 (378)	50.5	78 (75)
Urk	54.1	63 (117)	58.9	21 (56)	53.2	247 (180)	50.2	85 (241)
Utrecht (gemeente)	53.4	82 (84)	48.4	249 (286)	51.7	288 (314)	60.2	3 (2)
Utrechtse Heuvelrug	54.7	47 (28)	58	36 (21)	55.8	151 (89)	50.4	79 (113)
Vaals	46.7	336 (309)	42.9	347 (375)	62	9 (58)	35.3	384 (234)
Valkenburg aan de Geul	51.8	141 (63)	48.4	249 (180)	56.9	110 (51)	49.9	94 (62)
Valkenswaard	49.7	247 (245)	51.7	172 (272)	55.5	160 (73)	42	336 (314)
Veendam	43.2	380 (367)	40.5	362 (352)	50.5	322 (309)	38.7	372 (357)
Veenendaal	52.4	112 (203)	49.7	219 (235)	55.3	171 (206)	52.2	49 (137)
Veere	56.5	12 (15)	57.7	46 (43)	63.3	5 (14)	48.6	135 (122)
Veldhoven	50.7	196 (263)	51.3	182 (191)	53.9	216 (261)	47	191 (270)
Velsen	44.8	367 (363)	47.2	281 (258)	42.6	387 (385)	44.7	268 (274)
Venlo	45.8	348 (339)	41.4	358 (371)	48.8	356 (325)	47.1	184 (84)
Venray	50.2	222 (298)	47.5	270 (343)	54.4	201 (272)	48.7	132 (122)
Vianen	49.8	237 (237)	50.6	201 (177)	52.6	267 (206)	46.1	224 (283)
Vlaardingen	45.2	358 (371)	39.2	369 (371)	47.4	372 (379)	48.9	125 (223)
Vlagentwede	44.6	368 (362)	39	371 (363)	55.7	153 (109)	39.1	365 (383)
Vlieland	55.3	31 (5)	58.5	29 (7)	65.4	3 (2)	42	336 (174)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
Gemeente	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Vlissingen	45.9	347 (344)	42.9	347 (316)	48.4	360 (377)	46.4	213 (159)
Voerendaal	53.6	78 (57)	53.8	114 (139)	58.5	63 (26)	48.4	144 (113)
Voorschoten	56.3	16 (8)	57	50 (41)	57.9	78 (35)	53.9	33 (18)
Voorst	56.8	9 (48)	56.2	63 (63)	56.9	110 (164)	57.3	10 (52)
Vught	57.8	3 (26)	57.2	48 (85)	61.7	13 (21)	54.4	26 (71)
Waalre	55.9	22 (47)	60	13 (38)	56.8	117 (118)	50.7	73 (106)
Waalwijk	48.8	279 (333)	46.8	292 (304)	54.3	204 (233)	45.3	249 (337)
Waddinxveen	50.5	209 (155)	49.1	233 (195)	51.9	282 (224)	50.4	79 (84)
Wageningen	57.3	6 (15)	54.8	93 (92)	57.1	100 (94)	59.9	4 (19)
Wassenaar	54.3	58 (37)	54.5	97 (85)	62.2	7 (14)	46.3	219 (151)
Waterland	54.9	40 (59)	58	36 (80)	54.3	204 (272)	52.3	47 (27)
Weert	49.3	264 (305)	52.1	158 (188)	51.7	288 (370)	44.1	283 (245)
Weesp	53	92 (122)	54	109 (135)	52.2	275 (295)	52.9	39 (49)
Werkendam	52	130 (237)	56.1	67 (167)	55.9	147 (118)	44.1	283 (347)
West Maas en Waal	49.7	247 (221)	51.9	166 (123)	51.5	296 (281)	45.7	242 (257)
Westerveld	51.6	156 (241)	53	133 (177)	58.1	72 (155)	43.6	298 (333)
Westervoort	50	229 (323)	42.9	347 (360)	56.9	110 (114)	50.3	83 (274)
Westland	53.8	73 (125)	54.4	101 (123)	48.3	362 (372)	58.6	6 (16)
Weststellingwerf	48.4	295 (316)	44	333 (354)	54.5	199 (96)	46.9	193 (291)
Westvoorne	50.8	191 (192)	56.2	63 (92)	54.1	210 (172)	42.1	333 (330)
Wierden	54.3	58 (43)	55.8	70 (80)	56.1	138 (118)	51	66 (52)
Wijchen	51.8	141 (125)	51.2	188 (149)	54.6	196 (109)	49.6	104 (195)
Wijdmeren	54	68 (75)	57.8	43 (63)	57.8	80 (109)	46.4	213 (185)
Wijk bij Duurstede	56.1	19 (13)	59.5	15 (58)	59.4	43 (24)	49.4	110 (49)
Winsum	52.2	120 (23)	48.6	243 (164)	56.6	125 (78)	51.3	64 (7)
Winterswijk	50.4	216 (269)	48	260 (286)	60.7	19 (64)	42.4	324 (344)
Woensdrecht	46.7	336 (328)	47.5	270 (235)	55.2	175 (199)	37.5	377 (374)
Woerden	53.2	88 (50)	56.1	67 (20)	50.6	315 (261)	52.9	39 (55)
Wormerland	48.7	284 (282)	49.9	214 (164)	50.6	315 (330)	45.7	242 (283)
Woudenberg	56.7	10 (31)	58.9	21 (16)	55.6	156 (143)	55.6	17 (98)
Woudrichem	52.1	126 (101)	56.7	56 (88)	55.6	156 (78)	44.1	283 (262)
Zaanstad	43.7	377 (376)	43.8	336 (329)	43.9	384 (383)	43.4	304 (309)
Zaltbommel	51.1	176 (273)	54.9	91 (118)	50.5	322 (342)	48	159 (295)
Zandvoort	51.9	136 (166)	46.3	303 (305)	66.2	2 (3)	43.3	308 (296)
Zederik	51.7	146 (173)	57.8	43 (52)	50.1	331 (306)	47.3	177 (238)
Zeewolde	51.7	146 (96)	48.1	258 (258)	58	74 (31)	49	121 (92)
Zeist	51.7	146 (114)	49.8	216 (239)	55.3	171 (96)	49.9	94 (69)
Zevenaar	49.5	258 (282)	45.7	307 (318)	56.7	122 (64)	45.9	233 (314)
Zoetermeer	48	306 (249)	41.7	355 (333)	55.6	156 (89)	46.6	204 (219)
Zoeterwoude	54.4	53 (39)	61.1	8 (30)	49.1	351 (249)	53	38 (34)

Tabel 2.1 Overzicht van de totaal- en kapitaalscores van de gemeenten en hun ranking voor 2017

Gemeente	TOTAAL		SOCIAAL-CULTUREEL KAPITAAL		ECOLOGISCH KAPITAAL		ECONOMISCH KAPITAAL	
	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*	Score	Rangorde*
Zuidhorn	54.2	62 (39)	55.5	79 (71)	52.4	271 (228)	54.7	24 (23)
Zuidplas	49.9	233 (122)	47.4	278 (202)	50.5	322 (309)	51.9	55 (14)
Zundert	52.6	102 (84)	51.9	166 (167)	58.3	65 (86)	47.7	169 (92)
Zutphen	50.6	205 (160)	47.9	264 (261)	59.9	34 (10)	43.9	291 (291)
Zwartewaterland	53.9	69 (108)	52.4	147 (170)	59.9	34 (35)	49.3	112 (223)
Zwijndrecht	45.8	348 (343)	43.6	339 (313)	50.7	310 (318)	43.1	314 (280)
Zwolle	50.7	196 (198)	46.9	290 (215)	53.9	216 (276)	51.4	61 (92)

*Plek in de rangorde van de huidige jaargang met tussen haakjes de plek in de vorige editie

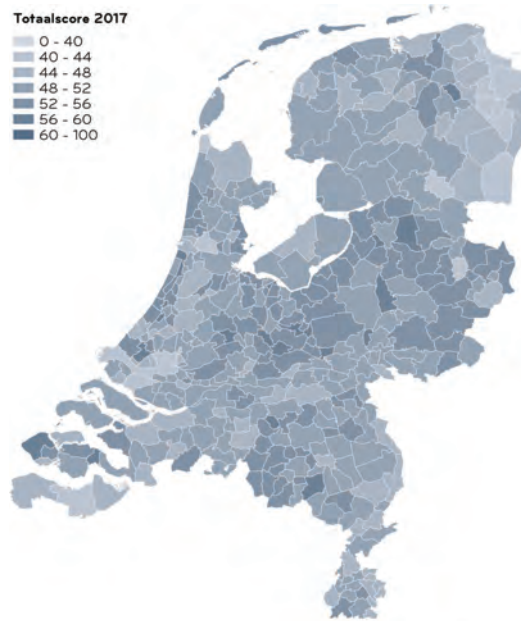
2.3 Gunstig en ongunstig scorende gemeenten in 2017

In deze paragraaf worden respectievelijk enkele gunstig en ongunstig scorende gemeenten besproken vanuit het perspectief van de totaalscore en de kapitaalscores in 2017. Vervolgens wordt dit in de volgende paragraaf 2.4 gezien vanuit de trends over de periode 2014-2017.

Tenslotte wordt stilgestaan in paragraaf 2.5 bij mogelijke oorzaken voor de geconstateerde trends.

2.3.1 Beeld voor totale duurzaamheidsscores

In figuur 2.2 zijn de totaalscores van de duurzaamheid van de 388 Nederlandse gemeenten voor 2017 verbeeld. Hoe donkerder de kleur hoe hoger de duurzaamheidsscore. Delen van de kustzone steken daarbij gunstig af, evenals bijvoorbeeld de oostelijk van de IJssel gelegen delen van Overijssel en Gelderland.

Figuur 2.2 De totaalscores van de duurzaamheid van de 388 Nederlandse gemeenten voor 2017

Tabel 2.2 presenteert de in algemene zin hoogst scorende tien gemeenten in 2017. Een hoge totaalscore betekent lang niet altijd dat er voor elk van de drie kapitalen ook een hoge score in deze gemeenten optreedt. Rozendaal en Bloemendaal zijn kleinere gemeenten waar welvarende mensen in fraaie natuur wonen, maar dit zijn tevens gemeenten die relatief laag op economie scoren. De welvarende inwoners verdienen en hun inkomen elders. Midden-Delfland en Bunnik daarentegen doen het economisch en sociaal-cultureel zeer goed, maar wat minder op ecologisch gebied. Gemeenten waarbij de drie kapitalen relatief gelijkmatig scoren zijn Vught, Wageningen, Montfoort en Voorst. Nieuwkomers in deze top tien zijn Montfoort, Voorst en Wageningen.

Deze voorbeelden illustreren waarom Telos eerder ervoor heeft gekozen om gemeenten niet alleen op hun absolute score te beoordelen, maar het concept van de typologie te introduceren om een meer genuanceerde benchmarking uit te voeren die recht doet aan de uitdagingen waarvoor individuele gemeenten staan.

Tabel 2.2 De tien hoogst scorende gemeenten in 2017

GEMEENTE	TOTAALSCORE	SOCIAAL-CULTUREEL	ECOLOGISCH	ECONOMISCH
Midden-Delfland	59.9	66	49	64.5
Bunnik	58.1	63	53.8	57.7
Vught	57.8	57.2	61.7	54.4
Rozendaal	57.8	60.4	66.9	46
Bloemendaal	57.4	62.8	62.3	47.1
Wageningen	57.3	54.8	57.1	59.9
Montfoort	57	59.5	55.2	56.2
Hattem	56.9	64.3	57.7	48.7
Voorst	56.8	56.2	56.9	57.3
Woudenberg	56.7	58.9	55.6	55.6

In tabel 2.3 zijn de tien laagst scorende gemeenten in 2017 vermeld, waarbij eenzelfde opmerking past dat de typologie bij de beoordeling van de benchmarking moet worden betrokken.

Bij deze gemeenten gaan een lage economische en sociaal-culturele score doorgaans samen. Niet altijd geldt dit ook voor de ecologie score die bijvoorbeeld bij Pekela, Stadskanaal en Den Helder bovengemiddeld is. Rotterdam is om een andere reden een uitzondering, hier wordt een relatief hoge score op het economisch kapitaal aangetroffen.

Tabel 2.3 De tien laagst scorende gemeenten in 2017

	TOTAAL-SCORE	SOCIAAL-CULTUREEL	ECOLOGIE	ECONOMIE
Pekela	40.9	34.6	55.2	33
Oldambt	41	36.9	49.7	36.3
Rotterdam	41.2	36.4	36.2	51
Emmen	42	38.3	50.9	36.7
Delfzijl	42.1	36.8	46.3	43.1
Den Helder	42.6	37.1	52.8	38
Stadskanaal	42.6	38.4	55.7	33.7
Terneuzen	43.1	43.2	44.7	41.5
Veendam	43.2	40.5	50.5	38.7
Nissewaard	43.3	39.1	51.8	39.1

Uit de lijst van de laagst scorende tien gemeenten zijn in 2017 Menterwolde en Schiedam verdwenen. Emmen en Terneuzen staan voor het eerst in deze lijst, niet omdat de duurzaamheidsscore daar in 2017 is achteruitgegaan, maar omdat hij minder is gestegen dan bij andere gemeenten.

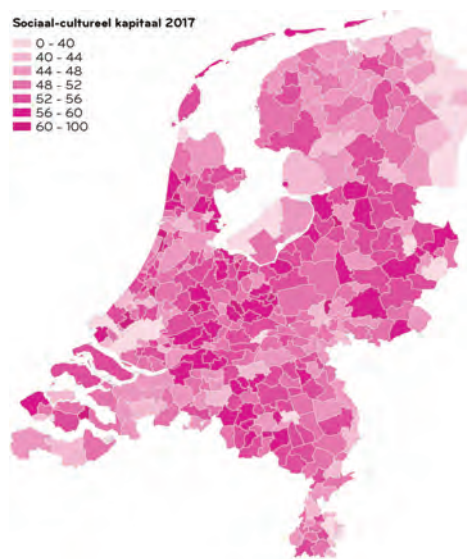
In tabel 2.4 zijn de gemeenten opgesomd die in hun categorie het meest zijn vooruitgegaan.

Tabel 2.4 Gemeenten die in hun categorie over 2014-2017 het meest zijn vooruitgegaan

GEMEENTE	VERBETERING IN %PUNTEN TEN OPZICHTE VAN 2014	SCORE IN 2017 IN %PUNTEN	TYPE GEMEENTE
Almelo	2.7	43.6	Behoorde bij tien laagst scorenden in 2014
Barneveld	3.9	53.2	Groen; Middelgroot
Best	3.9	54.8	Werk
Delft	3.2	54.8	Groot
Harlingen	3.7	47.8	Toeristisch
Hattem	4.9	56.9	Voormalige industrie; Klein
Lopik	4.4	54.1	Agrarisch; Historisch
Nijkerk	4.7	55.1	Groei; New Town
Tiel	3.7	46.3	Centrum
Westervoort	3.9	50.0	Krimp; Woon

Beeld voor sociaal-culturele kapitaalscores

Figuur 2.3 geeft nader inzicht in de sociaal-culturele kapitaalscores.

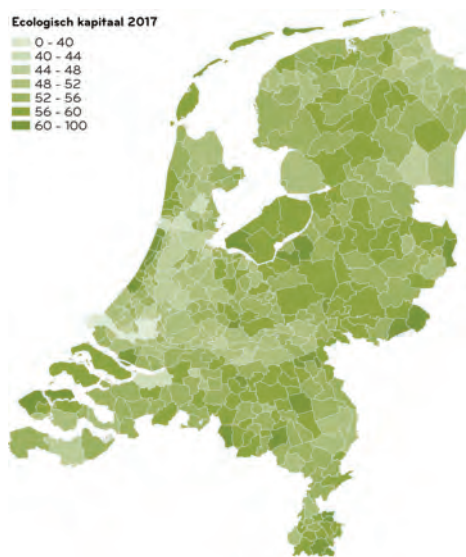

Figuur 2.3 Overzicht scores sociaal-cultureel kapitaal van de 388 gemeenten in 2017

Het algemene beeld komt vrij goed overeen met dat van de totaalscores, al springen hier in gunstige zin ook kleinere gemeenten in Utrecht en Noord-Brabant in het oog.

2.3.2 Beeld voor de ecologische kapitaalscores

In figuur 2.4 zijn de ecologisch kapitaalscores van de gemeenten in 2017 getoond.

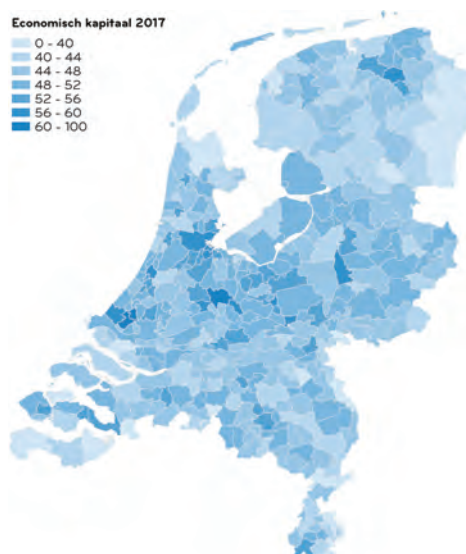

Figuur 2.4 Overzicht scores ecologisch kapitaal van de 388 gemeenten in 2017

De ecologische kapitaalscores zijn gunstig in het centrum en noorden van het land en delen van Zeeland; en het laagst in de Randstad en een strook van Rijnmond naar Arnhem.

2.3.3 Beeld voor de economische kapitaalscores

In figuur 2.5 worden de economische kapitaalscores van de gemeenten in 2017 getoond.

Figuur 2.5 Overzicht scores economisch kapitaal van de 388 gemeenten in 2017

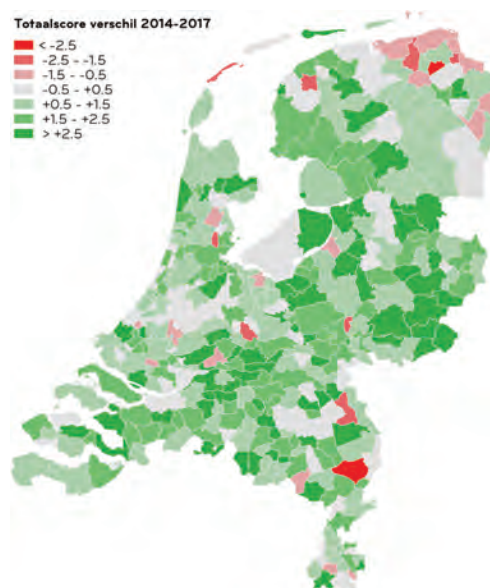
De economisch meest krachtige gemeenten zijn sterk gekoppeld aan de grote steden in ons land zoals Amsterdam, Utrecht en Groningen. Daarnaast valt het cluster van Westland, Midden-Delfland en Delft in gunstige zin op, evenals Voorst op de Veluwe.

2.4 Trends in duurzaamheidsscores over 2014-2017 van de Nederlandse gemeenten

2.4.1 Trends voor de totaalscores

Figuur 2.1 liet reeds de algemene scores voor de drie kapitalen van de gemeenten over de afgelopen vier jaar zien. Deze scores vormen de kern van de 3P-duurzaamheidsanalyse. In deze paragraaf zal meer in detail gekeken worden naar het verloop over de jaren van de kapitaalscores.

In figuur 2.6 zijn de stijgingen en dalingen in totaalscores van de gemeenten over 2014-2017 getoond.

Figuur 2.6 Overzicht verandering in totaal duurzaamheidsscores van de 388 gemeenten over 2014-2017

Uit figuur 2.6 blijkt dat de meeste gemeenten hun totaalscore verbeterden waarbij een 9-tal gemeenten in deze periode hun score met 4% of meer wisten te verhogen. Dit waren Nijkerk, Lopik, Hattem, Tholen, Voorst, Barneveld, Best, Mill en Sint Hubert en Westervoort. Anderzijds waren er 34 gemeenten die een, veelal geringe, teruggang moesten incasseren tussen 2014-2017. Hierbij was de teruggang 1.5% of groter bij 8 gemeenten, te weten Peel en Maas, Ten Boer, Winsum, Vlieland, Landsmeer, Houten, Boxmeer en Eemsmond. De achteruitgang van Houten is opvallend omdat deze gemeenten eerder tot de hoogst scorende behoorde. Verder is de achteruitgang van gemeenten in het toch al zwak scorende gebied van noordoost Groningen zorgwekkend.

2.4.2 Trends in de scores van het sociaal-cultureel kapitaal

Voor de tien laagst scorende gemeenten op sociaal-cultureel kapitaal laat tabel 2.5 hun scores zien over de periode 2014-2017.

Tabel 2.5 Verloop in de periode 2014-2017 in de sociaal-culturele kapitaalscores van de in 2017 tien laagst scorende gemeenten

JAAR	2014	2015	2016	2017
Lelystad	35.1	34.6	34	34.6
Pekela	34.7	34.1	33.7	34.6
Kerkrade	34.5	35.7	35.1	35.2
Brunssum	38.8	35.8	35.2	35.7
Rotterdam	36.3	35.8	35.8	36.4
Heerlen	36.3	35.9	36.7	36.7
Delfzijl	38.3	36.5	35.5	36.8
Oldambt	37.7	35.9	36.1	36.9
Hoogezand-Sappemeer	37.6	37.5	37.3	37
Den Helder	39.2	37.9	36.6	37.1

Het beeld voor het sociaal-cultureel kapitaal dat naar voren komt was in de periode 2014-2016 somber door het verder verslechteren van de positie van deze toch al laag scorende gemeenten. Met het aantrekken van de economie is in rapportagejaar 2017 die trend duidelijk doorbroken in Lelystad, Pekela, Delfzijl, Oldambt en Enschede. Een twijfelend herstel of zelfs verdere teruggang in het meest recente jaar wordt aangetroffen in Kerkrade, Brunssum, Heerlen, Hoogezand-Sappemeer en Den Helder.

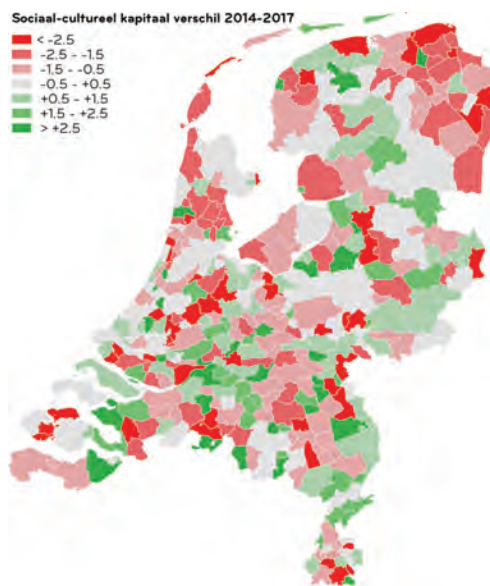
Het beeld voor de hoogst scorende gemeenten is weergegeven in tabel 2.6.

Tabel 2.6 Verloop in de periode 2014-2017 in de sociaal-culturele kapitaalscores van de in 2017 tien hoogst scorende gemeenten

JAAR	2014	2015	2016	2017
Midden-Delfland	65.5	66.8	64.6	66
Blaricum	63.1	65.4	63.8	65.6
Hatterij	60.4	62.5	62.3	64.3
Oudewater	62.8	64.2	63.3	64
Bunnik	63.7	62.7	61.7	63
Bloemendaal	65.5	65	61.7	62.8
Laren (NH.)	61.1	61.2	62.4	61.7
Zoeterwoude	58.2	59.5	57.8	61.1
Rozendaal	64.9	66.8	62.4	60.4
Kapelle	59	57.4	60.2	60.3

Met uitzondering van Laren (N.H.) en Rozendaal wisten al deze gemeenten in het laatste jaar hun sociaal-culturele score nog verder te verbeteren.

Figuur 2.7 geeft het algehele trendbeeld op sociaal-cultureel gebied voor alle gemeenten.

Figuur 2.7 Verschillen per gemeente over de periode 2014-2017 in de sociaal-culturele kapitaalscore

De conclusie uit figuur 2.7 is dat ondanks alle vooruitgang op economisch en ecologisch gebied, ruim 50% van de gemeenten op sociaal-cultureel gebied toch hebben moeten inleveren over de afgelopen vier rapportage jaren. Dus geen reden tot tevredenheid.

2.4.3 Trends in de scores van het ecologisch kapitaal

Voor de tien laagst scorende gemeenten laat tabel 2.7 hun dynamiek over de periode 2014-2017 zien.

Tabel 2.7 Verandering in de periode 2014-2017 in de ecologische kapitaalscores van de in 2017 tien laagst scorende gemeenten

JAAR	2014	2015	2016	2017
Rotterdam	35	35.6	36.2	36.2
Velsen	40.4	41	42.7	42.6
Beemster	40.1	40.5	42.7	42.7
Moerdijk	40.6	40.7	42.3	43.1
Zaansstad	41.6	41.4	44.4	43.9
Haarlemmerliede en Spaarnwoude	44.7	45.9	45.8	44.4
Terneuzen	41.5	43.2	44.2	44.7
Haarlemmermeer	43.3	43.2	42.9	44.7
Uithoorn	44.1	46.1	45.3	45.2
Amsterdam	42.5	45.5	45.1	45.8

De twee grootste steden van ons land, Amsterdam en Rotterdam komen voor op de lijst van 10 laagst scorende gemeenten op ecologisch kapitaal. Gunstig is dat beiden voortgang boeken de afgelopen jaren, waarbij de verbetering groter is in Amsterdam. Ook in Moerdijk, Terneuzen en Haarlemmermeer is er duidelijk verbetering tot stand gebracht. Geen verbetering werd het laatste jaar geboekt bij Velsen, Haarlemmerliede en Spaarnwoude en Uithoorn.

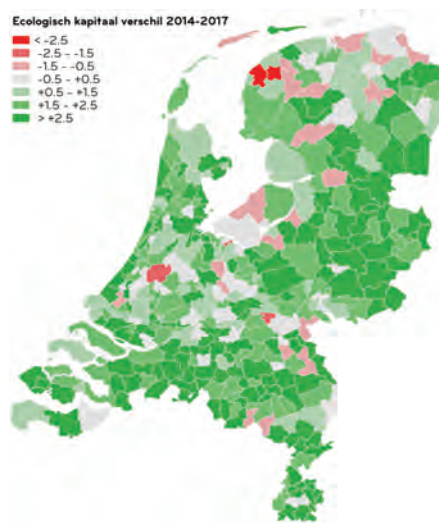
De resultaten voor de hoogst scorende gemeenten geeft tabel 2.8.

Tabel 2.8 Verandering in de periode 2014-2017 in de ecologische kapitaalscores van de in 2017 tien hoogst scorende gemeenten

JAAR	2014	2015	2016	2017
Rozendaal	66.3	66.1	67.4	66.9
Zandvoort	62.5	62.2	65.6	66.2
Vlieland	64.2	65.3	66.7	65.4
Brunssum	58	59.9	64.2	64.8
Veere	59.5	60.6	63.1	63.3
Bloemendaal	60.1	59.8	62.8	62.3
Wassenaar	59.3	59.8	62.2	62.2
Onderbanken	57.1	58.1	61.7	62.1
Vaals	56.6	57.4	60.8	62
Culemborg	59.9	60	61.6	62

De ecologische kapitaalscore verbeterde in 2017 in Zandvoort, Brunssum, Veere, Onderbanken, Vaals en Culemborg maar bleef gelijk of verslechterde in de andere genoemde gemeenten.

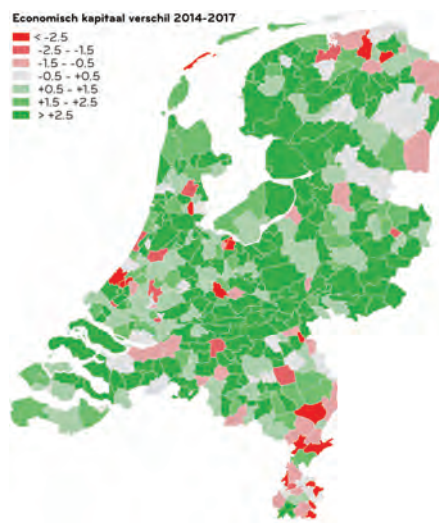
In figuur 2.8 is het algehele trendbeeld voor alle gemeenten gepresenteerd. De sterkste verbeteringen komen voor in de zuidoostelijke helft van ons land.

Figuur 2.8 Verschillen per gemeente over de periode 2014-2017 in de ecologische kapitaalscore

2.4.4 Trends in de scores voor het economisch kapitaal

Figuur 2.9 geeft het overzicht van de verschillen per gemeente in de economische kapitaalscores voor 2014-2017. De sterkste vooruitgang is te vinden in een ring rondom de Randstad. Wat de economische groei betreft, vindt er een verschuiving plaats richting het oosten van ons land. Binnen de Randstad en in delen van het noord- en zuidoosten van het land vindt echter nog economische krimp plaats.

Figuur 2.9 Verschillen per gemeente over de periode 2014-2017 in de economische kapitaalscore

Tabel 2.9 toont nader dat de stijging van het economisch kapitaal nog niet heeft plaatsgevonden bij alle gemeenten. In gemeenten zoals Simpelveld, Maasgouw, Vaals en Emmen is de economische teruggang nog fors doorgezet. Bij enkele andere gemeenten zoals Stadskanaal, Onderbanken en Oldambt, en zit er ook nog weinig schot in de zaak. Alleen bij Pekela en Hulst is een trendmatige verbetering te zien.

Tabel 2.9 Verandering in de periode 2014-2017 in de economische kapitaalscores van de tien laagst scorende gemeenten in 2017

JAAR	2014	2015	2016	2017
Simpelveld	38.4	37.5	37.7	32
Pekela	30.7	30	31.3	33
Stadskanaal	33.4	32.1	31.5	33.7
Maasgouw	39.8	39.6	37.7	34.9
Vaals	43.6	43	40.3	35.3
Hulst	33.4	32.4	33.1	35.7
Oldambt	36.8	35.4	35.6	36.3
Onderbanken	36.4	36.1	35	36.5
Emmen	37.9	37.1	37.6	36.7
Rijnwaarden	36	31.4	33.8	37

Het beeld voor de tien gunstigst scorende gemeenten op economisch gebied wordt weergegeven in tabel 2.10.

Tabel 2.10 Verandering in de periode 2014-2017 in de economische kapitaalscores van de in 2017 tien hoogst scorende gemeenten

JAAR	2014	2015	2016	2017
Midden-Delfland	57.3	57.6	62.7	64.5
Delft	57.9	58.4	60.5	61.9
Utrecht (gemeente)	59.3	57.5	58.4	60.2
Wageningen	53.3	53.2	54.5	59.9
Groningen (gemeente)	60.4	56.9	56.7	59
Westland	53.5	54.3	58.4	58.6
Teylingen	54.4	54.5	58	58.4
Bunnik	55.2	54.2	56.3	57.7
Amsterdam	53.9	53.7	55.1	57.4
Voorst	49.8	49.5	53.1	57.3

De meeste van deze gemeenten wisten hun economie te verbeteren het laatste jaar, met uitzondering van Delft en Teylingen waar de score praktisch gelijk bleef. De grootste economische verbetering gaven Wageningen en Voorst te zien.

2.5 Mogelijke oorzaken voor veranderingen in duurzaamheid tussen 2014 en 2017

Interessant is de vraag wat de oorzaken kunnen zijn van de hiervoor beschreven, soms sterke veranderingen in duurzaamheidsscore van gemeenten.

In tabel 2.11 zijn de uitkomsten gepresenteerd van correlatieberekeningen voor de verschilwaarde voor de totaalscores en kapitaalscores tussen 2014-2017 en achtergrond variabelen zoals bevolkingsgroei of -krimp en dergelijke. Daarmee kan worden nagegaan of er factoren zijn die van invloed lijken op verdere achteruitgang of sterke verbetering in duurzaamheid. Bij deze factoren wordt geen rekening gehouden met de inzet en passie van het lokale bestuur, die ongetwijfeld mede van belang zijn zoals is besproken in de Governance monitor die Telos en VNG International begin 2017 uitbrachten.

Tabel 2.11 Correlaties tussen enkele achtergrondvariabelen en het verschil in de kapitaalscores tussen 2014 en 2017

MOGELIJKE VERKLARENDE FACTOR	CORRELATIE COËFFICIËNTEN					
	VERSCHIL IN TOTAAL-SCORE		VERSCHIL IN SOCIAAL-CULTURELE KAPITAAL-SCORE		VERSCHIL IN ECOLOGISCHE KAPITAAL-SCORE	VERSCHIL IN ECONOMISCHE KAPITAAL-SCORE
Groei/krimp inwoners 2007-2017	0.09		0,08		-0,08	0,13 *
Woningen na 1985	0.14	**	0.08		-0.06	0.17 ***
Woningen voor 1905	-0.08		-0.05		-0.12 *	0.00
Monumentale stadsgezichten	-0.06		-0.01		0.01	-0.08
Werkgelegenheidsfunctie	0.15	**	0.04		0.06	0.14 **
Aantal banen	0.02		0.04		0.06	-0.04
Agrarische grond	0.05		-0.02		-0.08	0.13 **
Bos en natuurlijk terrein	0.03		0.04		0.10 *	-0.05
% inwoners gemeente t.o.v. corop	-0.02		-0.01		0.03	-0.04
Voorzieningenniveau	-0.03		0.00		0.14 **	-0.13 *
Voormalige industrie	0.10	*	0.04		0.29 ***	-0.07
Toeristisch vestigingen	-0.16	**	-0.05		0.10 *	-0.25 ***
Toeristisch banen	-0.11	*	0.00		0.02	-0.16 **
Aantal inwoners	0.01		0.03		0.07	-0.05

*** p<0.001, ** p<0.01, * p<0.05

Opvallend is dat een belangrijk onderdeel van het toerisme in verband staat met achteruitgang in deze vier jaar van het economisch kapitaal. Dergelijke toeristische gemeenten zijn waarschijnlijk relatief sterk getroffen door de gevolgen van de economische crisis en het daarmee samengaande verminderen van het toeristenbezoek en gerelateerde bestedingen in horeca, culturele vrijetijdsbesteding en dergelijke. Een andere opvallende uitkomst is dat voormalige industriesteden een sterke stijging van het ecologisch kapitaal laten zien door de uitwerking van het milieubeleid, bijvoorbeeld rond de bodemsanering en energietransitie die een technologische oriëntatie vraagt. De grootte van de gemeente qua inwoneraantal blijkt geen invloed te hebben op de verandering over de afgelopen vier jaar. Wel vertonen groeiende gemeenten en gemeenten met relatief nieuwe woningen ook economisch sterkere groei dan gemiddeld.

3 Achtergronden van gemeentelijke duurzaamheidstrends: thema's en specifieke indicatoren

In dit hoofdstuk wordt nagegaan wat bij de drie kapitalen de achtergronden zijn van de gevonden trends over de afgelopen vier jaar. Daartoe wordt per kapitaal eerst naar de veranderingen op het niveau van de voorraden (thema's) gekeken en per voorraad ook naar het meest gedetailleerde niveau van de indicatoren.

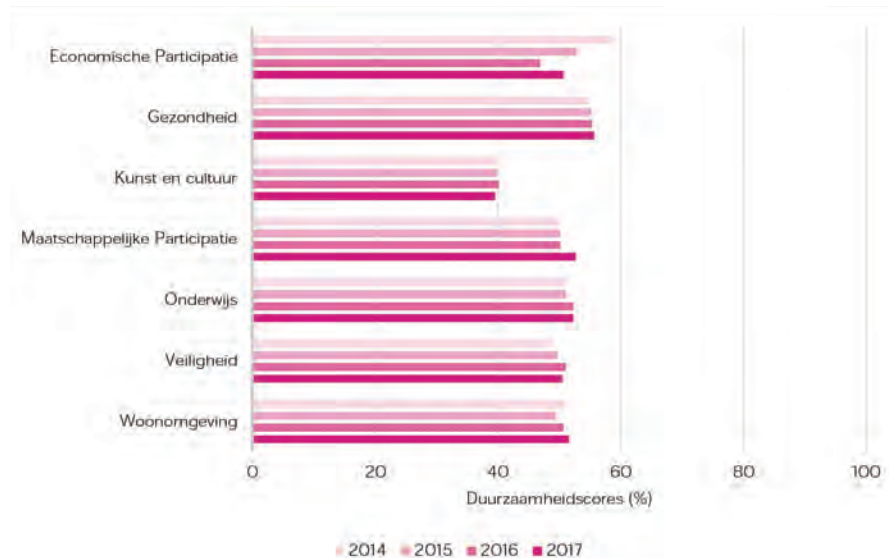
De 19 voorraden en 109 indicatoren worden besproken naar aanleiding van het gemiddelde beeld van alle 388 gemeenten. Gemeenten kunnen de specifiek op hen betrekking hebbende voorraadscores via de interactieve website van Telos raadplegen en benchmarken (www.DuurzameSteden.nl) of een nadere analyse bij Telos aanvragen.

In bijlage 1 is een overzicht gegeven van de details rond de gebruikte 109 indicatoren inclusief de jaren waarover meetgegevens zijn gebruikt. Bij het ontbreken van een meetjaar zijn gegevens van het voorgaande jaar meegenomen. Dit kan een reden zijn dat soms een indicator over meerdere jaren constant scoort.

Bij onderstaande bespreking van elke voorraad is ook een kaart opgenomen met de betreffende voorraadscores voor alle gemeenten in rapportagejaar 2017.

3.1 Voorraden en indicatoren van het sociaal-cultureel kapitaal

Het sociaal-cultureel kapitaal is opgebouwd uit de combinatie van de volgende zeven voorraden: 'economische participatie', 'gezondheid', 'kunst en cultuur', 'maatschappelijke participatie', 'onderwijs', 'veiligheid', en 'woonomgeving'.

Figuur 3.1 Gemiddelde scores per sociaal-culturele voorraad voor alle 388 gemeenten in de rapportageperiode 2014-2017

Het sociaal-cultureel kapitaal is in 2017 licht gestegen. Figuur 3.1 laat zien dat dit het gevolg is van het feit dat tussen de voorraden onderling tegengestelde bewegingen plaatsvinden. 'Gezondheid', 'maatschappelijke participatie' en 'onderwijs' verbeterden, maar 'kunst en cultuur' verslechterde enigszins, terwijl pas het laatste jaar herstel bij de eerder sterk gedaalde 'economische participatie' is te zien. 'Woonomgeving' en 'veiligheid' geven een gemengd beeld te zien.

3.1.1 Economische participatie

Een nadere beschouwing van de voorraad 'economische participatie' laat zien in welke mate burgers erin slagen mee te doen aan economische verdelingsprocessen. Deze voorraad kent in deze monitor vier indicatoren: arme huishoudens, gebruik maken van de bijstand, langdurige werkloosheid, en het financiële vermogen van het huishouden. Deze indicatoren houden verband met elkaar en met de voorraad 'arbeid' uit het economisch kapitaal.

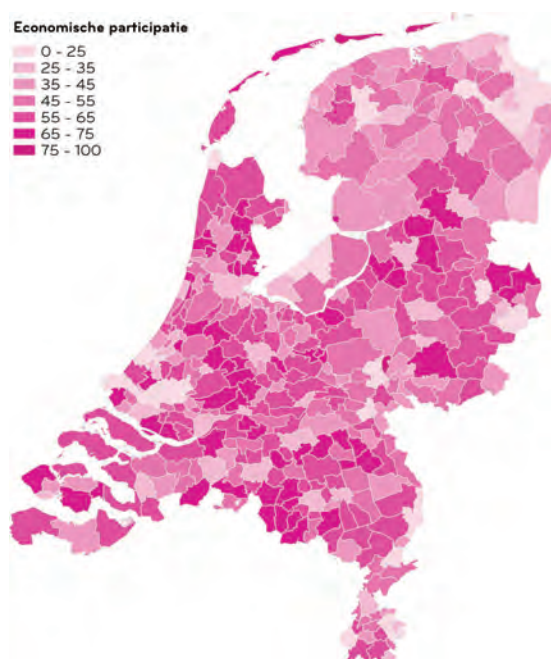
Figuur 3.2 laat zien dat elk van de indicatoren wel enige teruggang over de periode 2014-2016 te zien geeft maar dat er een kering is gemaakt bij langdurige werkloosheid. De economische crisis is voorbij maar de daarmee samenhangende sociale gevolgen in de vorm van arme huishoudens en afhankelijkheid van de bijstand nog niet. Overigens moet hierbij worden opgemerkt dat de gegevens voor de jaarrapportage 2017

voor langdurige werkloosheid en bijstand betrekking hebben op 2016 en die voor arme huishoudens en vermogen per huishouden op 2014.

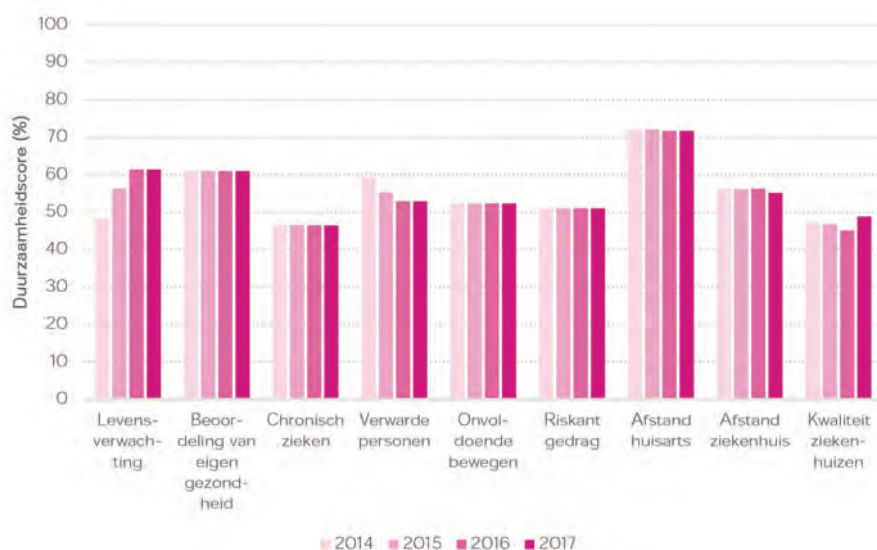
Figuur 3.2 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'gezondheid' over de rapportageperiode 2014-2017

Onderstaand zijn de voorraadcores voor 2017 in een kaart met alle gemeenten samengevat.

3.1.2 Gezondheid

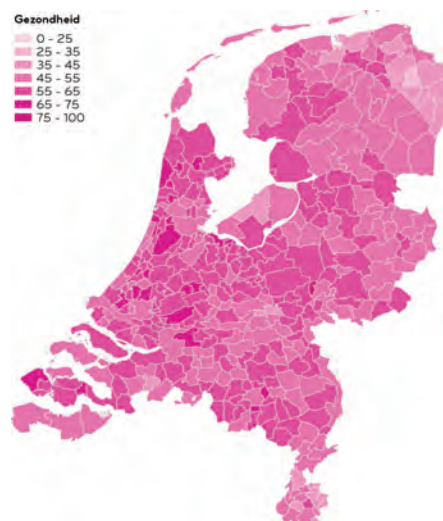
De voorraad (lichamelijke en geestelijke) 'gezondheid' wordt gemeten met behulp van negen indicatoren: de beoordeling van de eigen gezondheid, de levensverwachting, het aantal chronisch zieken, de afstand tot een ziekenhuis, de kwaliteit van het nabij zijnde ziekenhuis, de beschikbaarheid van huisartsen, het gebruik van alcohol en drugs en obesitas (riskant gedrag), onvoldoende bewegen en overlast door verwarde personen.

Figuur 3.3 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'gezondheid' over de rapportageperiode 2014-2017

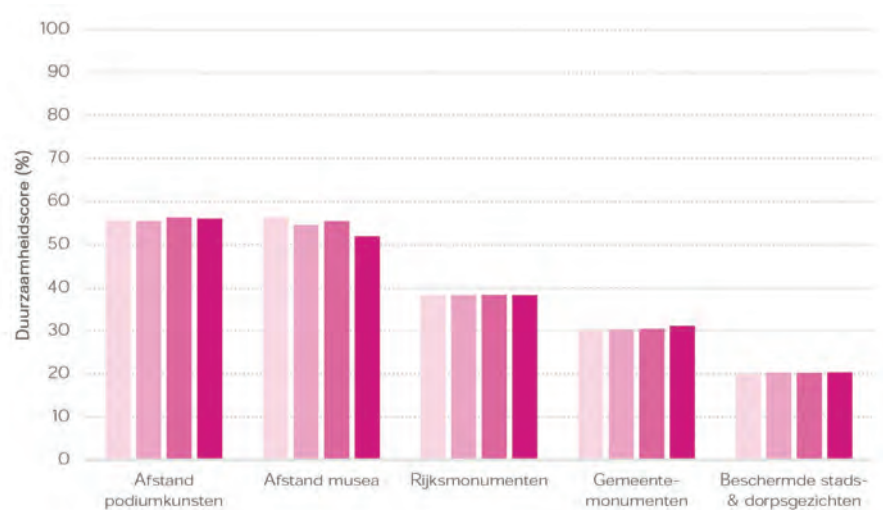
Zoals figuur 3.3 laat zien zijn er voor de meeste indicatoren weinig veranderingen te melden. Uitzonderingen vormen de levensverwachting die verrassend sterk verbeterd, evenals de ziekenhuis kwaliteit, en de score op verwarde personen die overlast veroorzaken die daalt. Van de meeste andere gezondheidsindicatoren konden (nog) geen nieuwe data worden verwerkt.

Bijgaande kaart geeft de voorraadscore voor alle gemeenten.

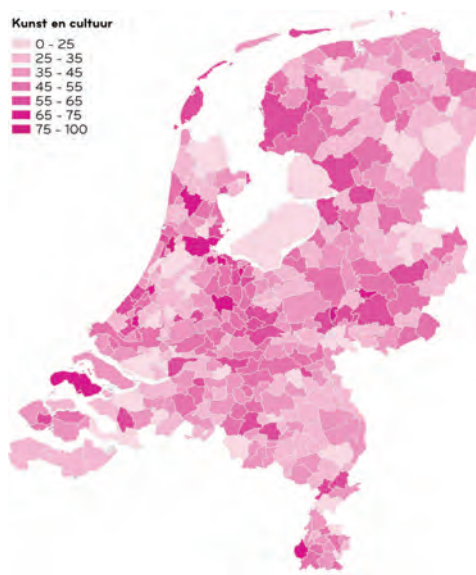
3.1.3 Kunst en cultuur

De scores voor 'kunst & cultuur' vertonen op indicatorniveau weinig variatie over de drie onderzochte jaren, zoals afbeelding 3.4 toont.

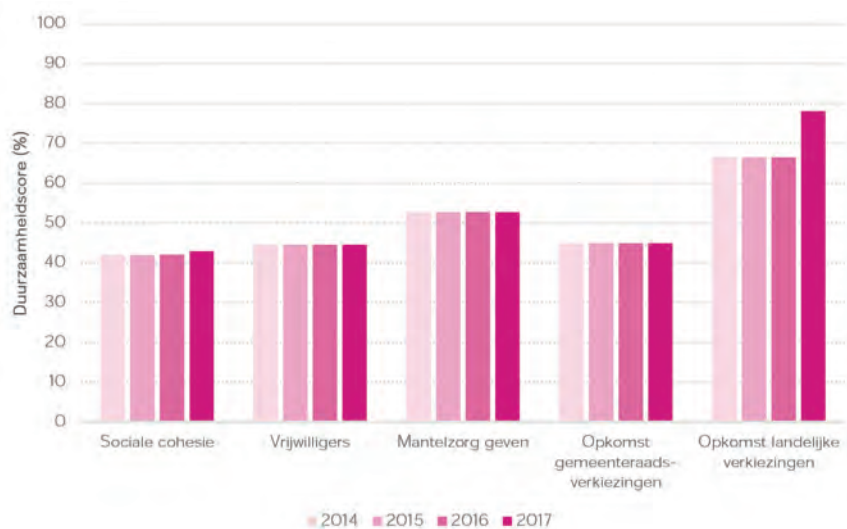
Figuur 3.4 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'kunst en cultuur' over de rapportageperiode 2014-2017

De score voor musea vertoont nog steeds een dalende lijn.

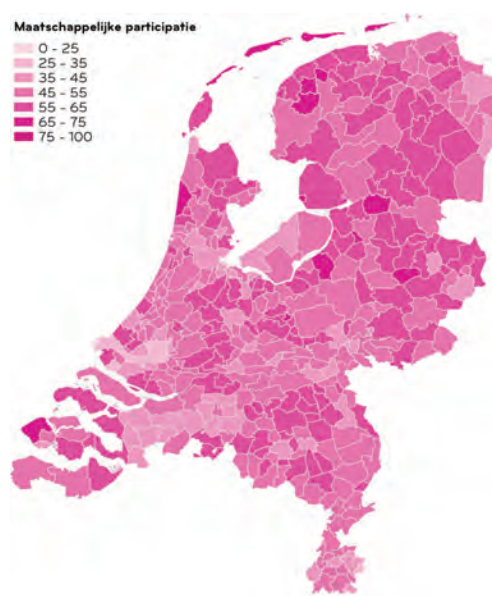

3.1.4 Maatschappelijke participatie

De voorraad 'maatschappelijke participatie' is opgebouwd uit vijf indicatoren: opkomst gemeenteraadsverkiezingen, opkomst landelijke verkiezingen, mantelzorg, sociale cohesie, en vrijwilligers. Allemaal indicatoren die iets zeggen over de mate waarin mensen zich inzetten voor of betrokken voelen bij een grotere sociale collectiviteit. De score op landelijke verkiezingen is verbeterd (figuur 3.5).

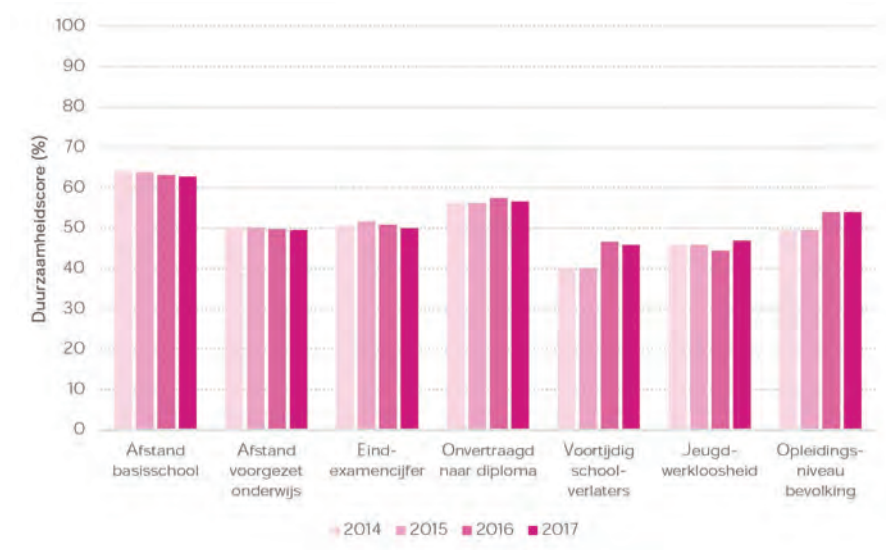

Figuur 3.5 'maatschappelijke participatie' over de rapportageperiode 2014-2017

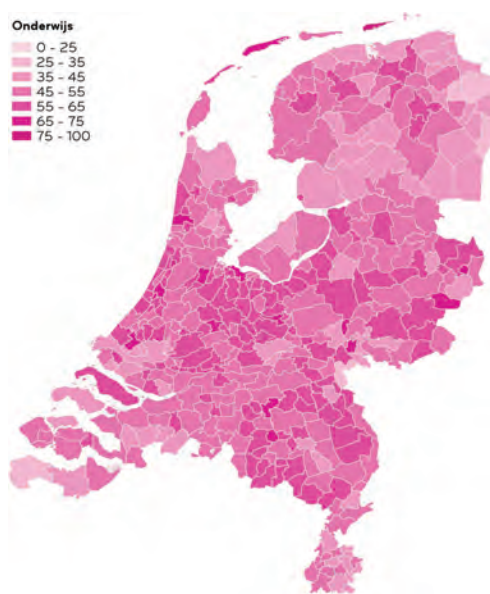

3.1.5 Onderwijs

De voorraad 'onderwijs' kent de volgende zeven bouwstenen: aanbod (afstand tot) basisscholen, aanbod (afstand tot) voortgezet onderwijs, eindexamen cijfer voortgezet onderwijs, jeugdwerkloosheid, onvertraagd naar diploma, opleidingsniveau en voortijdige schoolverlaters. Jeugdwerkloosheid is hierbij opgenomen omdat dit een indicatie geeft hoe onderwijs en arbeidsmarkt op elkaar aansluiten.

Figuur 3.6 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'onderwijs' over de rapportageperiode 2014-2017

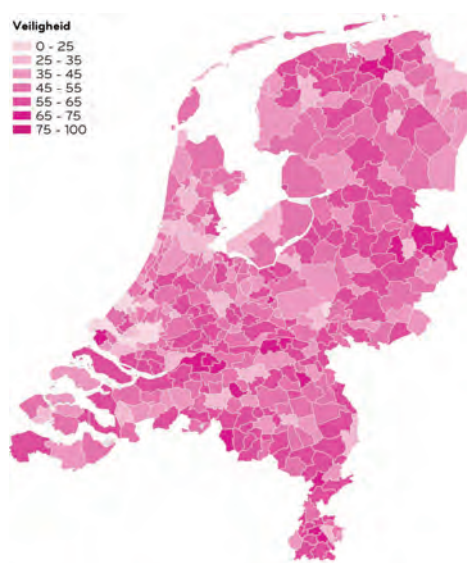
De verbetering in de score voor de voorraad 'onderwijs' is volgens figuur 3.6 vooral toe te schrijven aan minder jeugdwerkloosheid en een hoger opleidingsniveau.

3.1.6 Veiligheid

De voorraad 'veiligheid' (figuur 3.7) beschrijft de veiligheid in de gemeente aan de hand van zes indicatoren: geweldsdelicten, jeugdcriminaliteit, onveiligheidsgevoel, vandalisme, verkeersonveiligheid en vermogensdelicten. De score is voor de meeste veiligheidsindicatoren de afgelopen periode van 2014-2017 verbeterd. Dit geldt voor minder vandalisme, geweldsdelicten en jeugdcriminaliteit. Daar staat tegenover dat de verkeersonveiligheid fors toenam en daarmee de goede tendensen grotendeels teniet deed en voor het eerst weer maakte dat de duurzaamheidscore voor veiligheid afnam. De toegenomen verkeersonveiligheid houdt verband met de grotere intensiteit van het verkeer door de aantrekkende economie. Maar ook het veranderende gedrag van verkeersdeelnemers kan hieraan debet zijn.

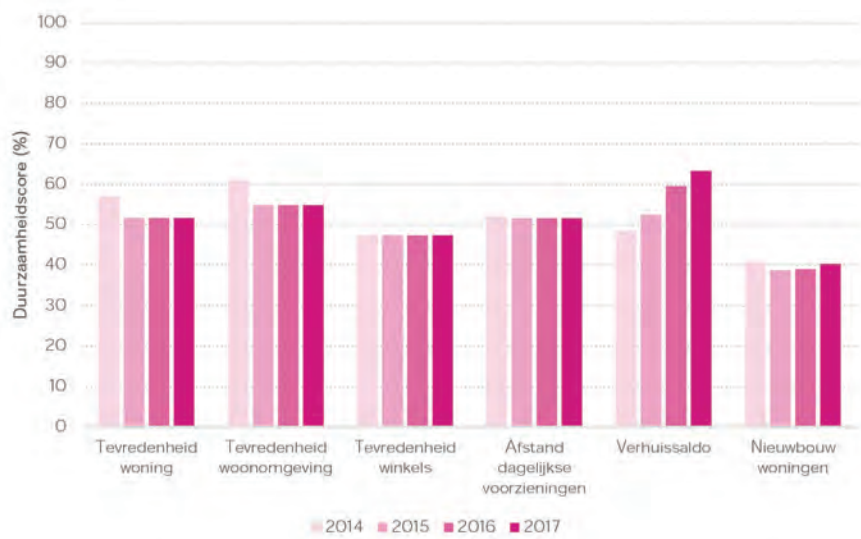

Figuur 3.7 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'veiligheid' over de rapportageperiode 2014-2017

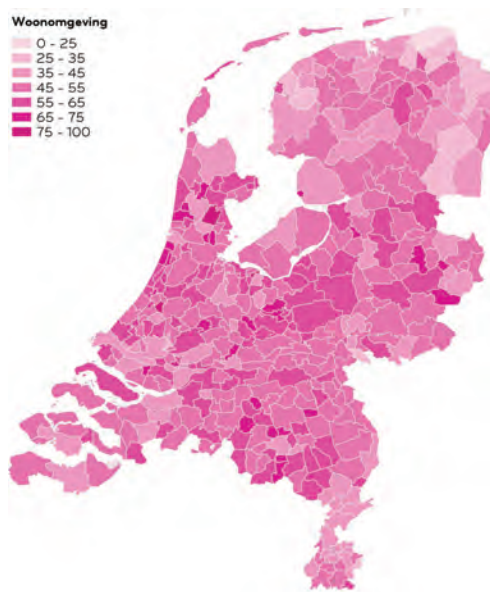

3.1.7 Woonomgeving

De voorraad 'woonomgeving' kent de volgende zes indicatoren: afstand tot dagelijkse winkels, tevredenheid winkels, tevredenheid woonomgeving, verhuissaldo, nieuwbouw en woningtekort. Per saldo is de 'woonomgeving' score over de vier jaar iets verbeterd. De verbeterende score voor het verhuissaldo wordt deels gecompenseerd door de afnemende score voor woning en woonomgeving.

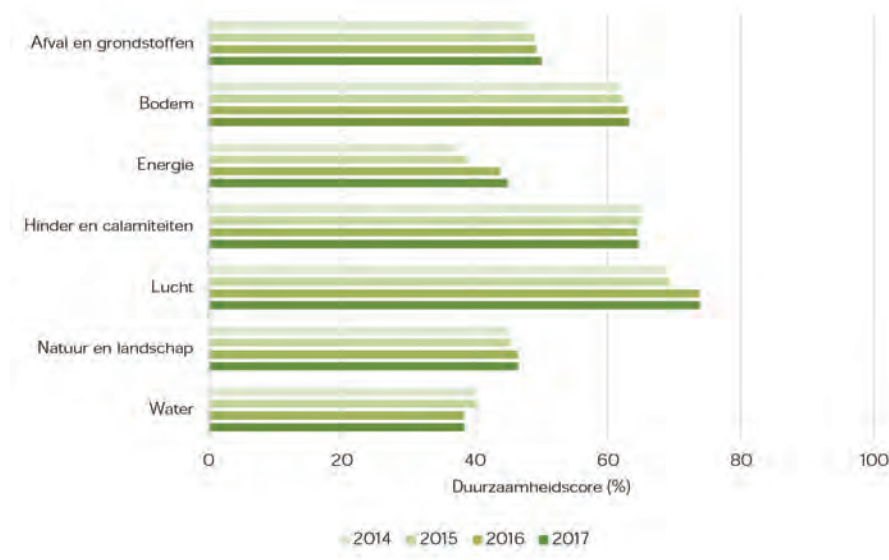

Figuur 3.8 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'woonomgeving' over de rapportageperiode 2014-2017

3.2 Voorraden en indicatoren van het ecologisch kapitaal

Het ecologisch kapitaal is opgebouwd uit de volgende zeven voorraden: 'afval en grondstoffen', 'bodem', 'energie', 'hinder en calamiteiten', 'lucht', 'natuur & landschap' en 'water'. In figuur 3.9 zijn de gemiddelde scores van deze voorraden over de rapportagejaren 2014-2017 weergegeven.

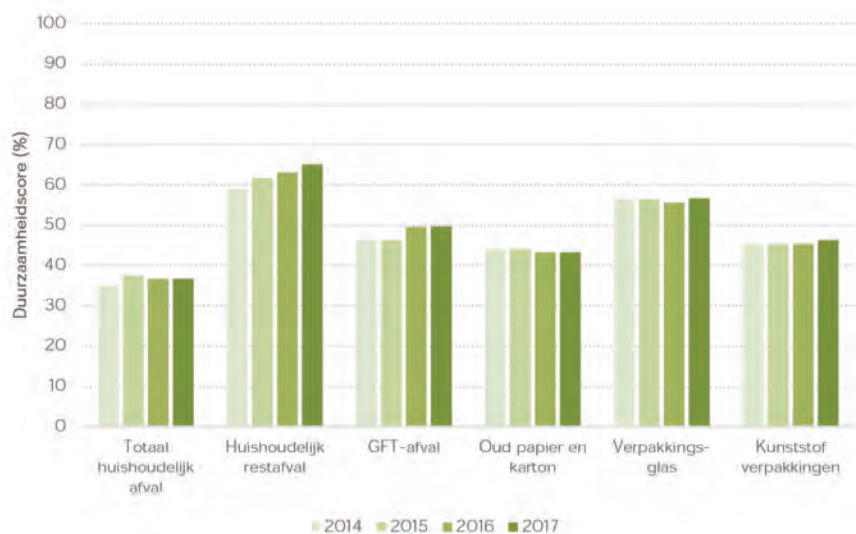

Figuur 3.9 Gemiddelde scores per ecologische voorraad voor alle 388 gemeenten in de rapportageperiode 2014-2017

Uit figuur 3.9 blijkt dat alle ecologische voorraden over deze periode in score zijn verbeterd, met uitzondering van 'hinder en calamiteiten' en 'water'. Op de oorzaken van dit laatste wordt bij de indicator analyse nader ingegaan. De sterkste verbeteringen zijn te zien bij 'energie' en 'afval en grondstoffen', tevens de twee speerpunten in het huidige nationale milieubeleid.

3.2.1 Afval en grondstoffen

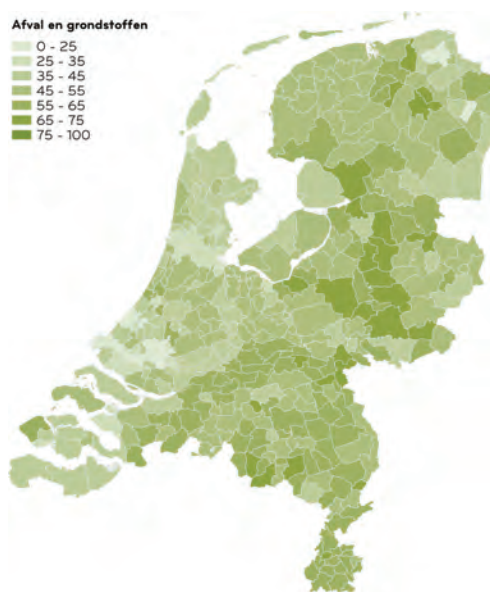
De scores van de samenstellende indicatoren voor de voorraad 'afval en grondstoffen' over de vier jaar zijn getoond in figuur 3.10.

Figuur 3.10 Overzicht gemiddelde scores van de indicatoren van de 388 gemeenten voor de voorraad 'afval en grondstoffen' over de rapportageperiode 2014-2017

De verbetering in deze voorraadscore is vooral toe te schrijven aan de verbeteringen bij huishoudelijk restafval, GFT-afval en kunststofafval. Oud papier en karton, en verpakkingsglas gaan niet mee in deze trend. Het totale aanbod aan huishoudelijk afval blijft gelijk. Preventie heeft dus nog weinig succes, maar hergebruik maakt enige vordering.

Bijgaande afbeelding geeft de scores van de jaarrapportage 2017 van de gemeenten voor deze voorraad. Er treden nog duidelijke verschillen op.

3.2.2 Bodem

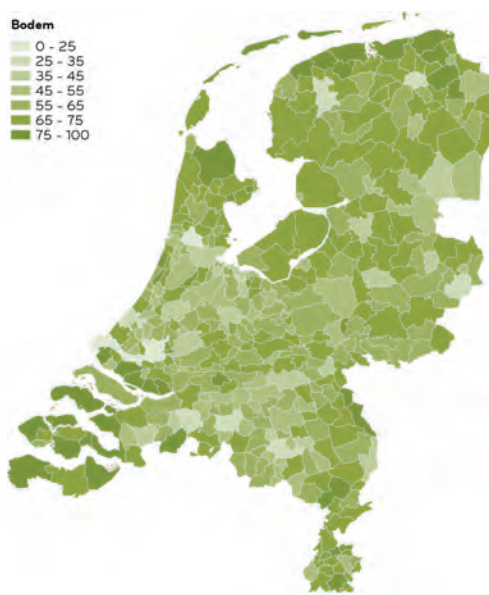
De scores voor de indicatoren bij de voorraad bodem zijn afgebeeld in figuur 3.11. De voorraad bodem is dit jaar is opgebouwd uit de indicatoren humane spoedlocaties bodemsanering, spoedlocaties voorkoming van verspreiding, ecologische spoedlocaties, verhard oppervlak, vermesting door stikstof en vermesting (depositie en mest) door fosfaat houdend afval (mest).

Figuur 3.11 Overzicht gemiddelde scores van de 388 gemeenten voor de indicatoren binnen de voorraad 'bodem' over de rapportageperiode 2014-2017

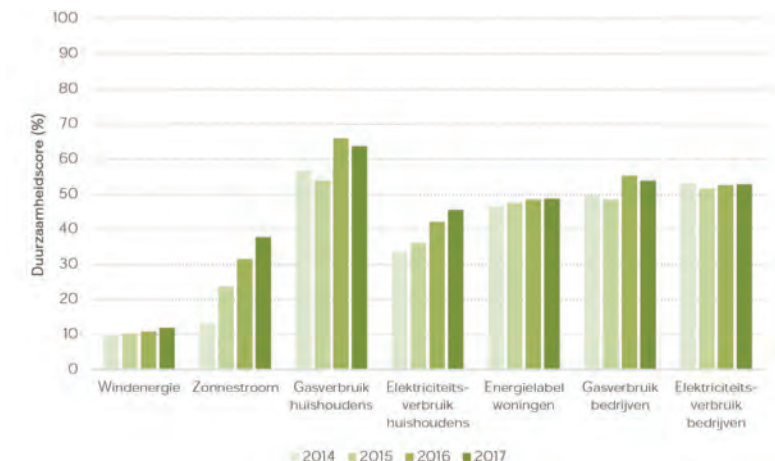
De verbetering in de score van de voorraad bodem is vooral toe te schrijven aan de verbetering bij de afhandeling van de humane spoedlocaties bodemsanering, een operatie die langzamerhand zijn einde nadert. Voor de andere twee soorten spoedlocaties zijn dit jaar voor het eerst data opgenomen.

Bijgaande afbeelding laat zien dat de bodem het schoonst is in het noorden en Zeeland.

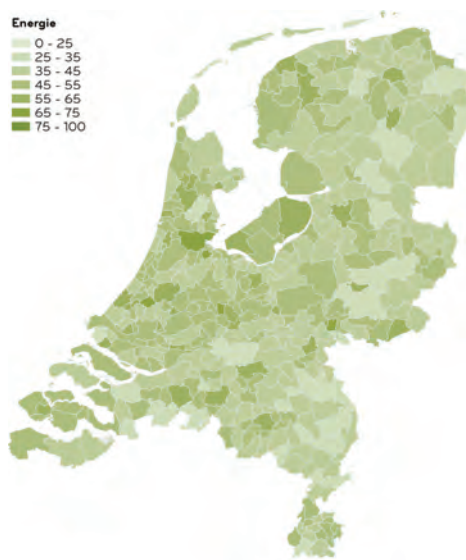
3.2.3 Energie

Figuur 3.12 laat zien hoe op het niveau van de indicatoren de energietransitie in ons land vorm krijgt. De energietransitie wordt gemeten met de volgende indicatoren: wind, zonnestroom, gasverbruik en elektriciteitsverbruik huishoudens, energielabel woningen, elektriciteitsverbruik en gasverbruik bedrijven. De transitie is, uitgedrukt als duurzaamheidsscore, het meest spectaculair bij zonnestroom en het elektriciteitsverbruik van huishoudens en bij het gasverbruik van huishoudens en bedrijven.

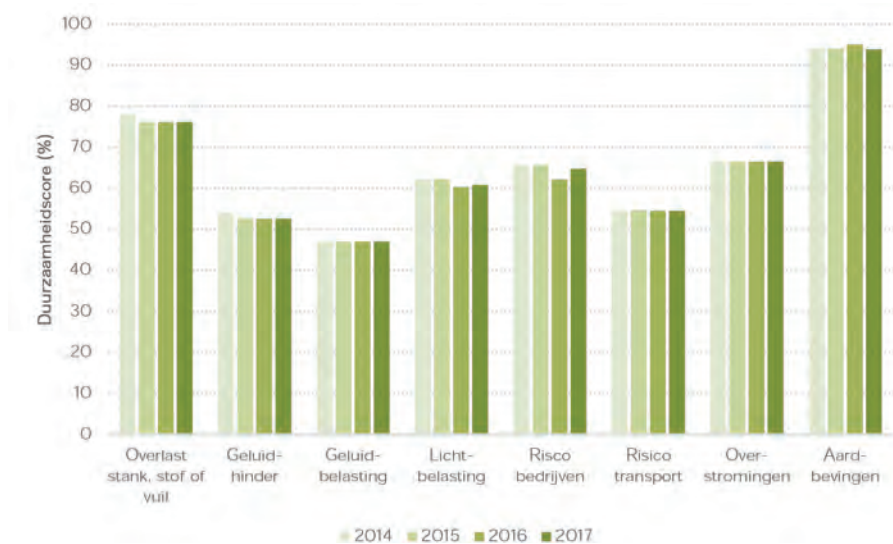
Figuur 3.12 Overzicht gemiddelde scores van de 388 gemeenten voor de indicatoren binnen de voorraad 'energie' over de rapportageperiode 2014-2017

Grote veranderingen treden op in de toepassing van zonnestroom en het dalend gas- en elektriciteitsverbruik van huishoudens. Grote gemeenten lopen daarbij voorop. De snelheid van ontwikkelingen bij winning van windenergie op het land blijven daar ver bij achter. Het verbeteren van het energielabel van woningen vordert gestaag. Bij het bedrijfsleven verbetert het energieverbruik aanzienlijk minder snel dan bij huishoudens, te meer als wordt bedacht dat de duurzaamheidsscores betrekking hebben op gas- en elektriciteitsverbruik per werknemer. Groei van het aantal werknemers leidt dus tot grotere emissies.

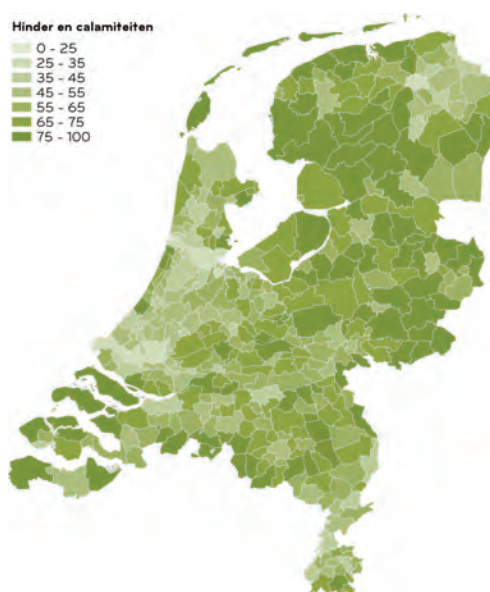

3.2.4 Hinder en calamiteiten

De voorraad 'hinder en calamiteiten' is opgebouwd uit acht indicatoren: geluidbelasting, geluidhinder, lichtbelasting, overlast door stank/stof/vuil, risico als gevolg van transport, externe veiligheid risicocontour, aardbevingen en overstromingen. Deze voorraad scoort in 2017 niet veel afwijkend van het vorige jaar (figuur 3.13).

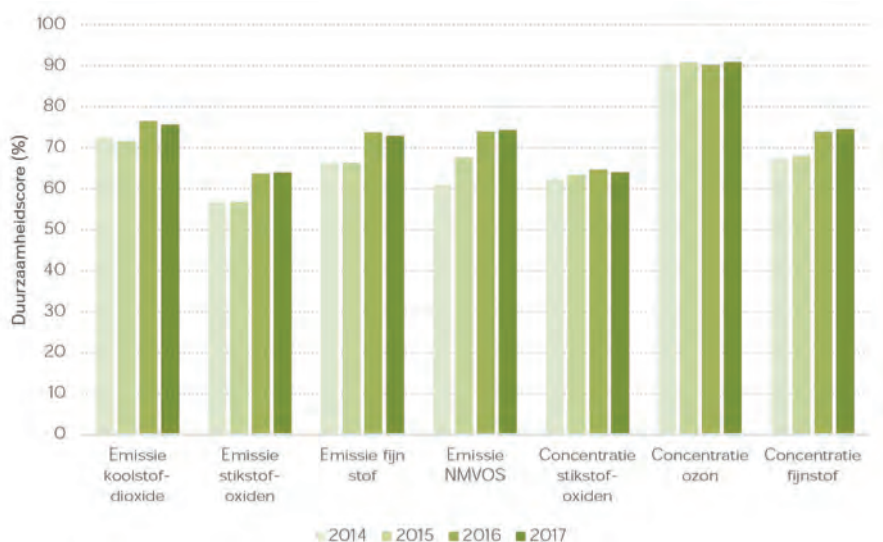

Figuur 3.13 Overzicht gemiddelde scores van de 388 gemeenten voor de indicatoren binnen de voorraad 'hinder en calamiteiten' over de rapportageperiode 2014-2017

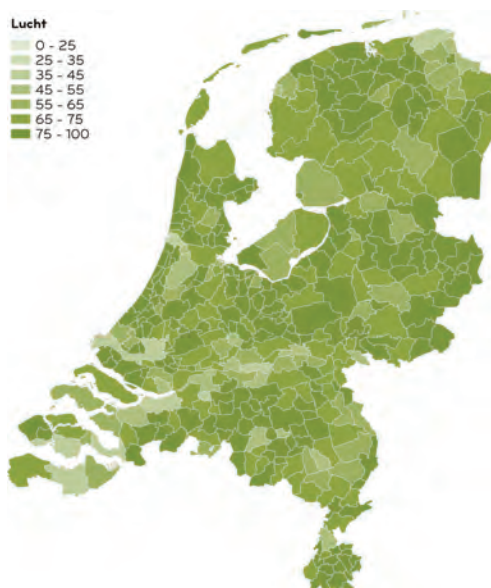

3.2.5 Lucht

De voorraad 'lucht' is opgebouwd uit zeven indicatoren, respectievelijk voor de emissies van CO₂, stikstofoxiden, fijn stofdeeltjes (PM2.5) en vluchtige organische stoffen en de luchtconcentraties van stikstofoxiden, ozon en fijn stof (PM2.5). De verbetering in de emissie van koolstofdioxide is het laatste jaar gestagneerd, terwijl wel een verbetering is te zien bij de emissie van stikstofoxiden, vluchtige organische stoffen (VOS) en fijn stof (figuur 3.14). Uiteindelijk zijn de concentraties stikstofoxiden en VOS de laatste jaren niet verbeterd die voor fijn stof wel. De effecten van verbeterde milieutechniek zijn hier teniet gedaan door de gevolgen van economische groei.

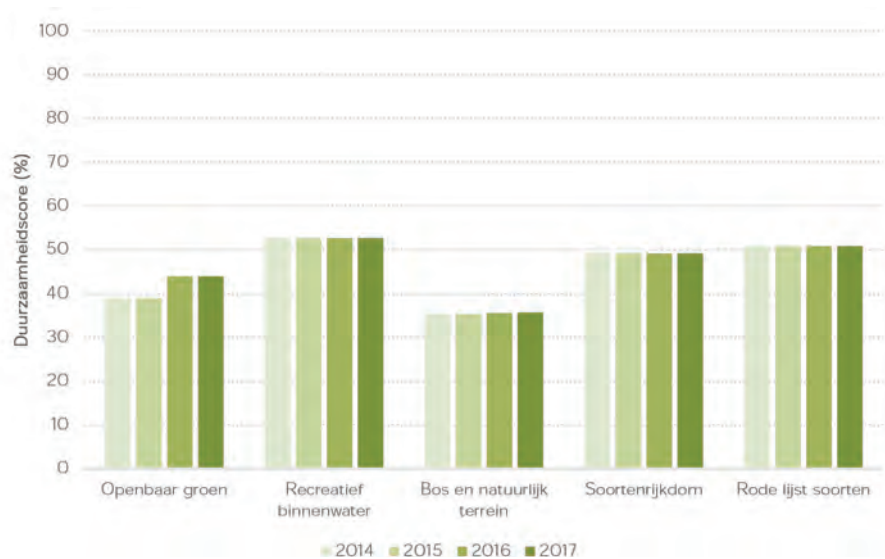
Figuur 3.14 Overzicht gemiddelde scores van de 388 gemeenten voor de indicatoren binnen de voorraad 'lucht' over de rapportageperiode 2014-2017

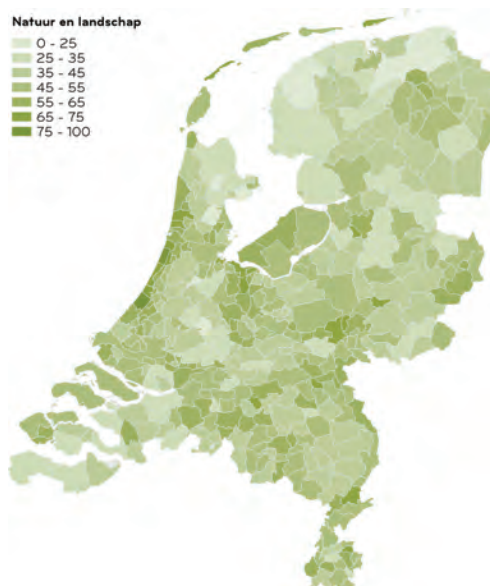
3.2.6 Natuur en landschap

De voorraad 'natuur en landschap' is samengesteld uit vijf indicatoren voor het oppervlak aan bos en natuurlijk terrein, de afstand van de woningen tot openbaar groen, de afstand tot recreatief oppervlaktewater en de biodiversiteit uitgedrukt in het aantal soorten en in het aantal rode lijst soorten.

Naast de verbetering voor de score van de afstand tot openbaar groen laten de andere indicatoren volgens figuur 3.15 weinig verandering zien.

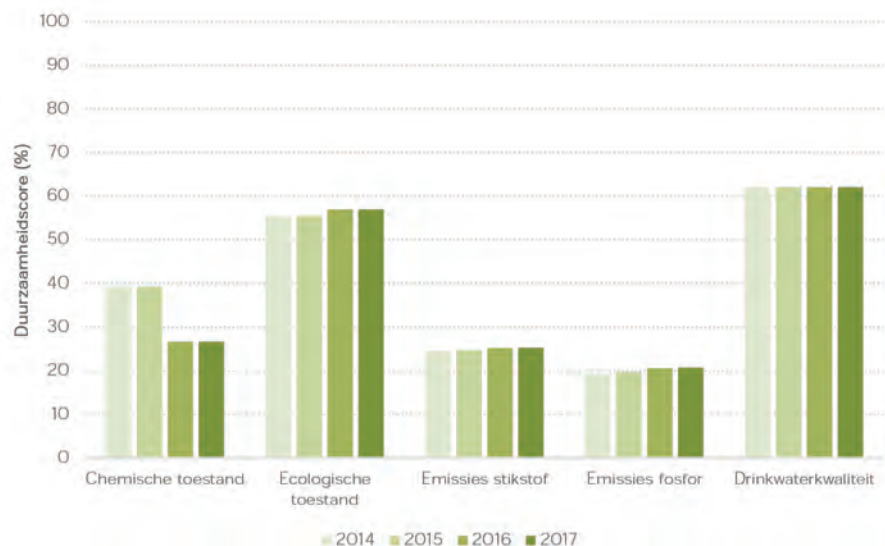

Figuur 3.15 Overzicht gemiddelde scores van de 388 gemeenten voor de indicatoren binnen de voorraad 'natuur en landschap' over de rapportageperiode 2014-2017

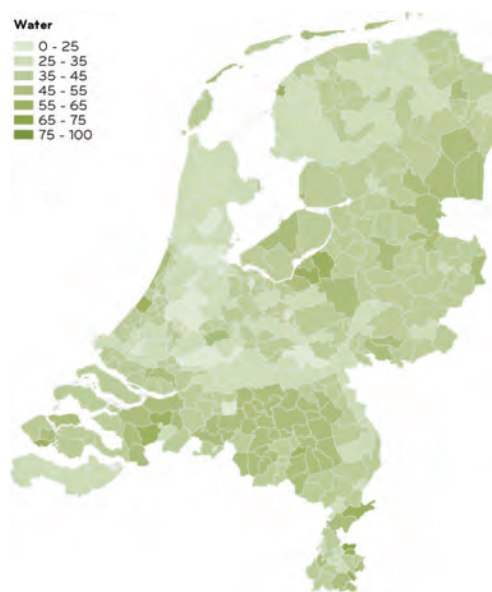

3.2.7 Water

Naast de chemische en ecologische kwaliteit van het oppervlaktewater is er bij deze voorraad aandacht voor de emissies op de oppervlaktewateren via het rioolwater en hemelwater van fosfaat en stikstofverbindingen, en de kwaliteit van het drinkwater. De lichte achteruitgang van de score van deze voorraad wordt veroorzaakt door de achteruitgang van de chemische kwaliteit van het oppervlaktewater.

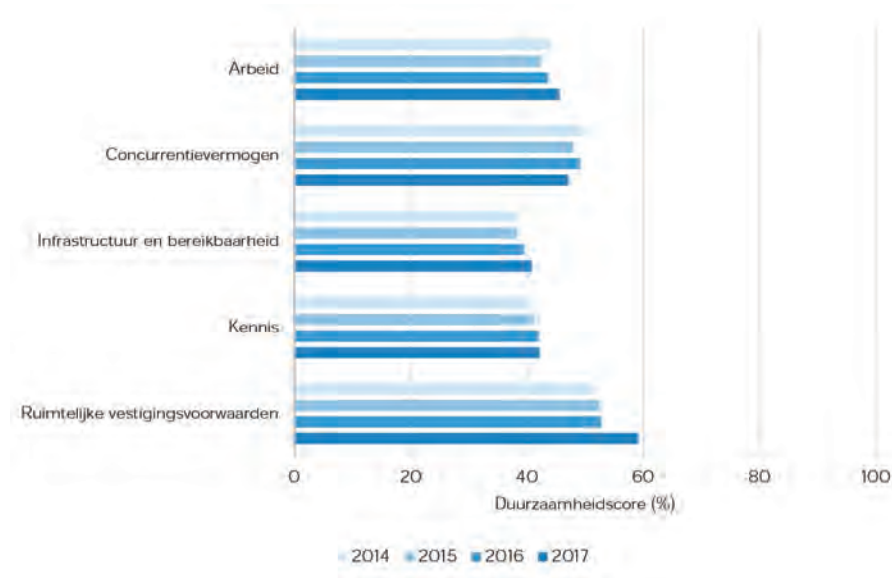
Figuur 3.16 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'water' over de rapportageperiode 2014-2017

Het vrij stabiele beeld in figuur 3.16 toont alleen voor de chemische toestand van het oppervlaktewater een schoksgewijze verandering in 2016 en later. Dat is niet het gevolg van een verandering in de toestand van het oppervlaktewater maar een aanpassing in de monitoring van de Europese Kaderrichtlijn Water.

3.3 Voorraden en indicatoren van het economisch kapitaal

Het economisch kapitaal is opgebouwd uit de voorraden: 'arbeid', 'concurrentievermogen', 'infrastructuur en bereikbaarheid', 'kennis', en 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden'. In figuur 3.17 is aangegeven hoe de gemiddelde score voor alle 388 gemeenten bij deze vijf voorraden zich ontwikkelden.

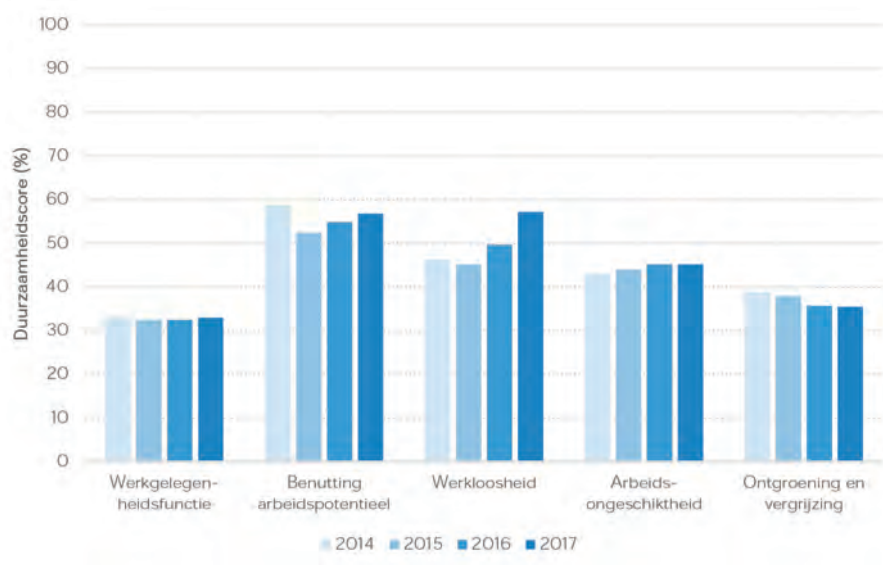

Figuur 3.17 Gemiddelde scores per economische voorraad voor alle 388 gemeenten in de rapportageperiode 2014-2017

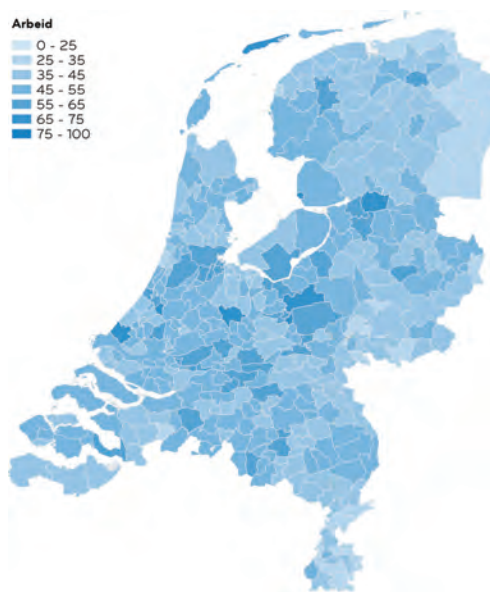
De voorraadscores vertonen een opgaande lijn, behalve bij de voorraad 'concurrentievermogen'. Hierna wordt op indicatorniveau nagegaan welke verklaringen voor deze ontwikkelingen zijn aan te wijzen.

3.3.1 Arbeid

De voorraad 'arbeid' wordt beschreven aan de hand van de volgende vijf indicatoren: arbeidsongeschiktheid, benutting arbeidspotentieel, ontgroening en vergrijzing, werkgelegenheidsfunctie en werkloosheid. Figuur 3.18 laat zien dat er enige teruggang is te zien bij ontgroening/vergrijzing score maar dat de andere indicatoren verbeteren. Per saldo scoort deze voorraad de laatste jaren geleidelijk aan beter.

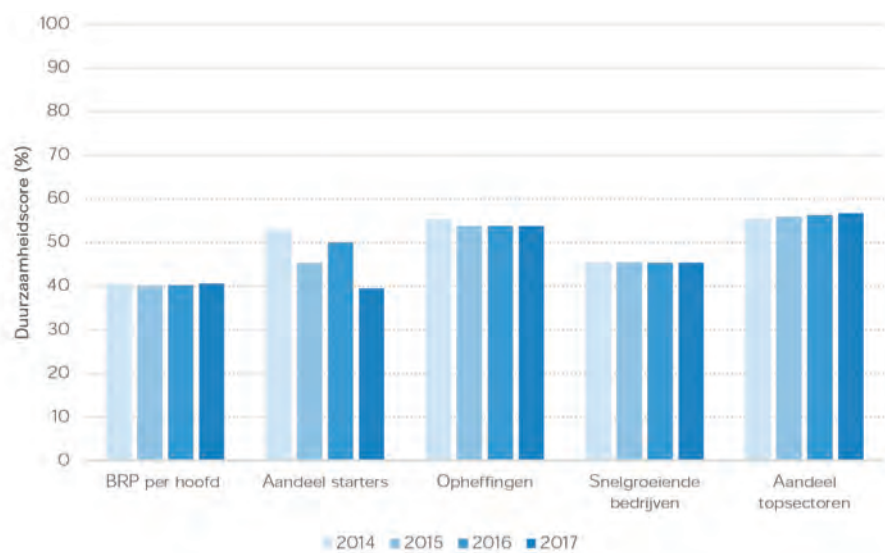
Figuur 3.18 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'arbeid' over de rapportageperiode 2014-2017

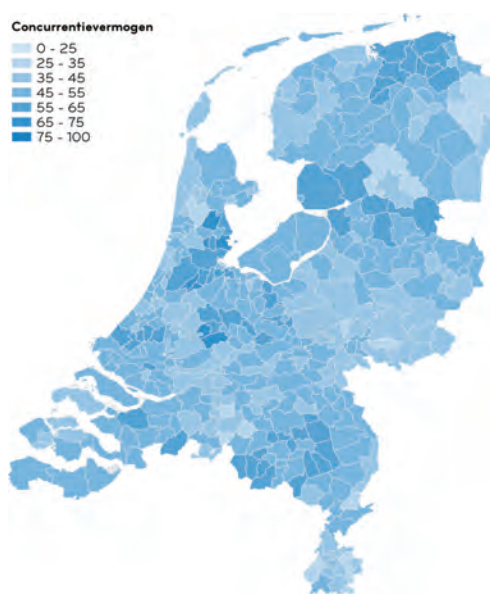
Bijgaande kaart geeft, evenals getoond bij eerdere voorraden, de prestaties van alle gemeenten voor deze voorraad in 2017.

3.3.2 Concurrentievermogen

De voorraad 'concurrentievermogen' is opgebouwd uit de indicatoren: aandeel starters, aandeel bedrijfsopheffingen, aandeel topsectoren, BRP per hoofd en snelgroeiende bedrijven.

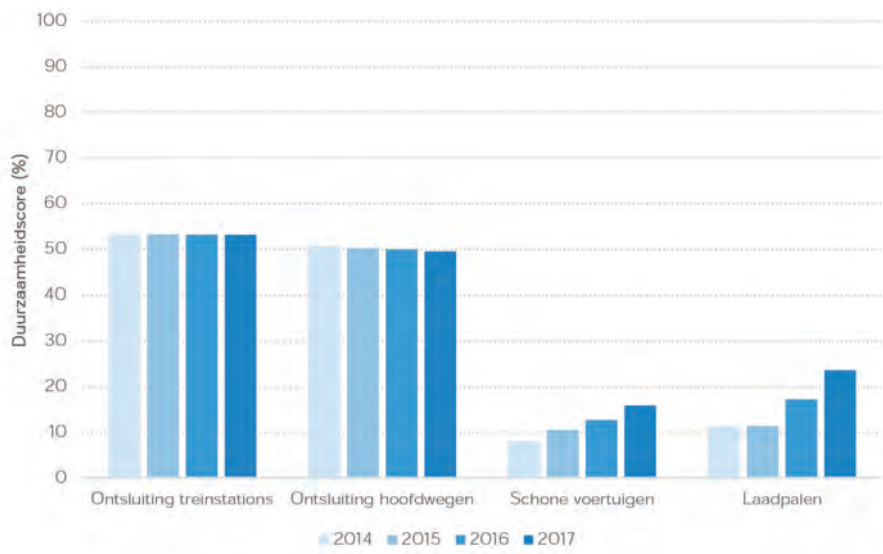
Figuur 3.19 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'concurrentievermogen' over de rapportageperiode 2014-2017

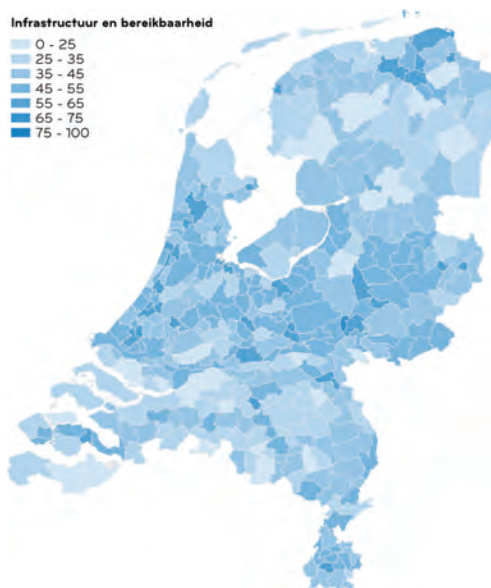
Figuur 3.19 geeft aan dat er weinig veranderingen zijn opgetreden bij vier indicatoren, maar dat het aantal starters in 2017 is teruggelopen. Dit lijkt te wijten aan de grotere vraag naar personeel bij bedrijven waardoor werknemers minder genoodzaakt zijn om voor zichzelf te beginnen.

3.3.3 Infrastructuur en bereikbaarheid

Gunstige scores voor de voorraad 'infrastructuur en bereikbaarheid' zijn volgens figuur 3.20 toe te schrijven aan de transitie in het toegenomen aantal elektrische laadpalen en het aandeel schone voertuigen. De indicatoren ontsluiting treinstations en hoofdwegen vertonen weinig verandering, al is voor de laatste een geringe terugval te zien.

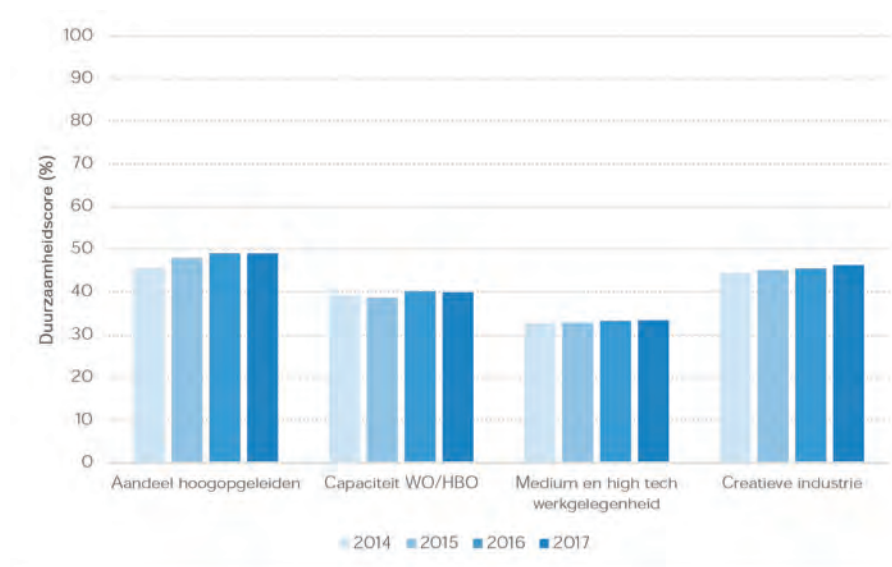

Figuur 3.20 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'infrastructuur en bereikbaarheid' over de rapportageperiode 2014-2017

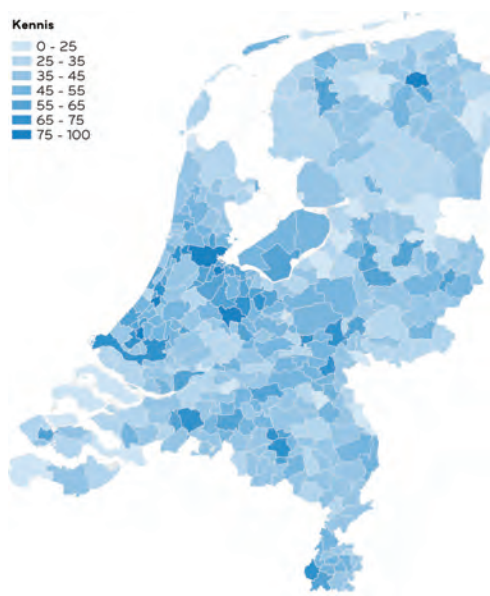

3.3.4 Kennis

De voorraad 'kennis' is samengesteld uit vier indicatoren: aandeel hoogopgeleiden, capaciteit WO/HBO, creatieve industrie en high- en medium tech bedrijfsleven. De kern van dit kennislandschap ligt in de Randstad en een ring van grotere gemeenten daaromheen. Figuur 3.21 toont dat het aandeel hoogopgeleiden langzaam toeneemt evenals de creatieve industrie en de high- en medium tech werkgelegenheid over de rapportagejaren.

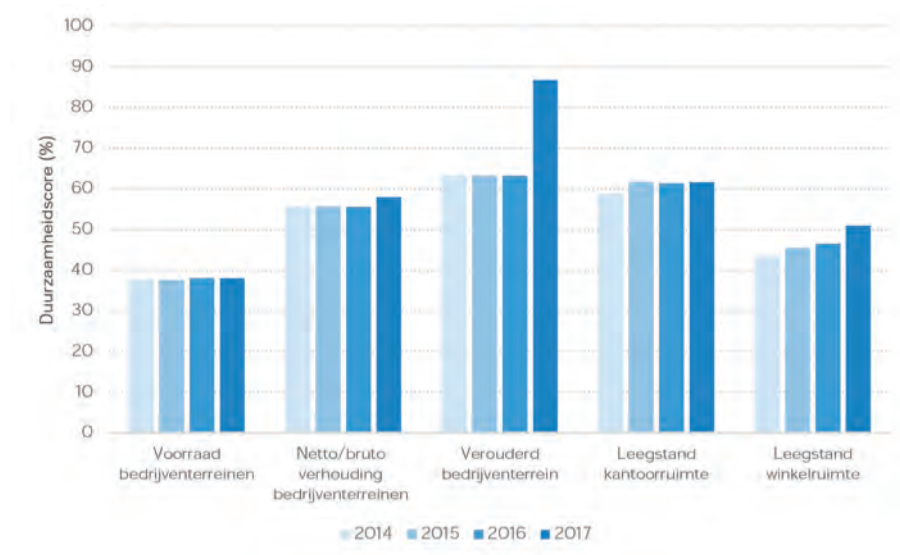

Figuur 3.21 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'kennis' over de rapportageperiode 2014-2017

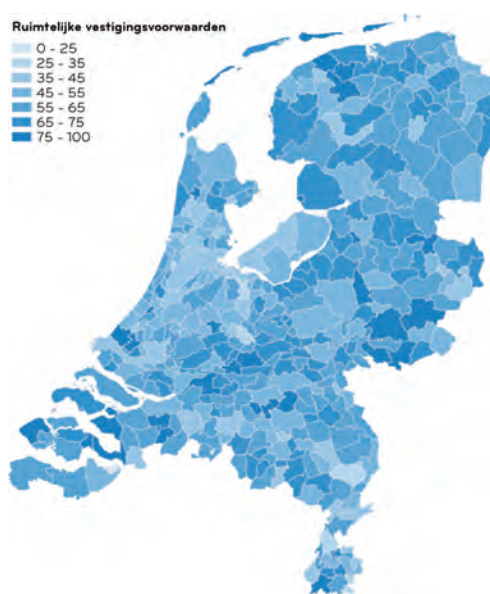

3.3.5 Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden

Vijf indicatoren stellen de voorraad 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' samen. Dit zijn leegstand kantoorruimte, leegstand winkelruimte, netto/bruto gebruik van bedrijventerreinen, verouderde bedrijventerreinen, en voorraad bedrijventerreinen.

Figuur 3.22 Overzicht gemiddelde scores voor de 388 gemeenten van de indicatoren binnen de voorraad 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' over de rapportageperiode 2014-2017

Figuur 3.22 toont dat alle indicatoren met uitzondering van de voorraad bedrijventerreinen verbeteren. De wat teruglopende leegstand van winkelruimte is nog het meest voorkomend langs de grenzen van ons land. De score voor verouderd bedrijventerrein is het laatste jaar verbeterd.

alleen opladen
elektrische
voertuigen

4 Typologie kader om de uitkomsten en verschillen te begrijpen

De duurzaamheidscore van gemeenten wordt van meer betekenis naarmate die kan worden herleid tot een specifieke set van gemeentelijke ontwikkelkansen en -opgaven, bijvoorbeeld in verband met de ligging van gemeenten, een specifiek type economische ontwikkeling, of een bepaalde samenstelling van de bevolking. Niet een generiek lijstje van duurzaamheidscores is hier van belang, maar het samenstel van duurzaamheidskwaliteiten dat die positie bepaalt en de daarmee verbonden gemeentelijke achtergrondkenmerken. Een eerste voorstel voor een daartoe behulpzame gemeentetypologie is gepresenteerd in de Nationale monitor duurzame gemeenten 2014. Omdat voor die aanpak veel interesse bleek te bestaan is in de monitor 2015 gezocht naar een bredere fundering van de typologie. Een dergelijke typologie kan een indruk geven van de gemeente-eigen samenhang van duurzaamheidskenmerken, zodat deze inzichtelijk en begrijpelijk wordt.

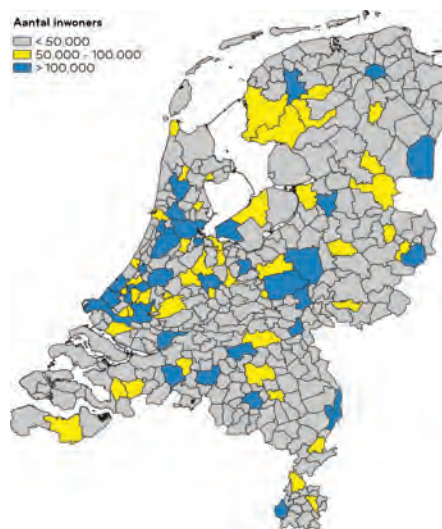
Op de tweede plaats brengt de typologie gemeentelijke duurzaamheidskenmerken in verband met bredere kenmerken van specifieke gemeenten, zoals de regionale tussen-gemeentelijke positie, de economisch-historische achtergrond, en de aard van het grondgebruik. Er ontstaat een beeld van de context-specifieke eigenheid van duurzaamheidskenmerken. Tenslotte biedt de typologie de mogelijkheid om de gemeentelijke ontwikkeling te 'benchmarken' met vergelijkbare andere gemeenten, om zo tot een scherper beeld te komen van de eigen ontwikkelingsgang. Samen draagt dit bij tot een beter begrip van de eigen (regionale) gemeentelijke positie en de bijbehorende duurzame ontwikkelkansen en -opgaven.

Tabel 4.1 Kenmerken van de onderscheiden gemeente typen

KENMERK	TYPLOGIE	DEFINITIE	AANTAL
Bevolkings-ontwikkeling	Groeigemeente	Groei aantal inwoners in 2007-2017 >5%	91
	Krimpgemeente	Krimp aantal inwoners >2% in 2007-2017	54
Woning-voorraad	New Town	>40% woningen is gebouwd na 1985	65
	Historische gemeente	Woningvoorraad voor 1905 >8% + 1 of meerdere monumentale stadsgezichten	47
Werk-gelegenheid	Woongemeente	Werkgelegenheidsfunctie <60	63
	Werkgemeente	Werkgelegenheidsfunctie >100 + aantal banen >14.000	58
Bodem-gebruik	Groene gemeente	Aandeel bos en natuurlijk terrein >30%	40
	Agrarische gemeente	Aandeel agrarische grond >75%	77
Overige	Centrumgemeente	Gemeente bevat meer dan 15% van de inwoners van een Corop gebied + een score van >50 op voorzieningenniveau	59
	Voormalige Industrie gemeente	Meer dan 53% van de beroepsbevolking werkte volgens de volkstelling van 1960 in de industrie	83
	Toeristische gemeente	Meer dan 10% van de bedrijfsvestigingen is gericht op toerisme of meer dan 14% van de beroepsbevolking werkt in het toerisme	77

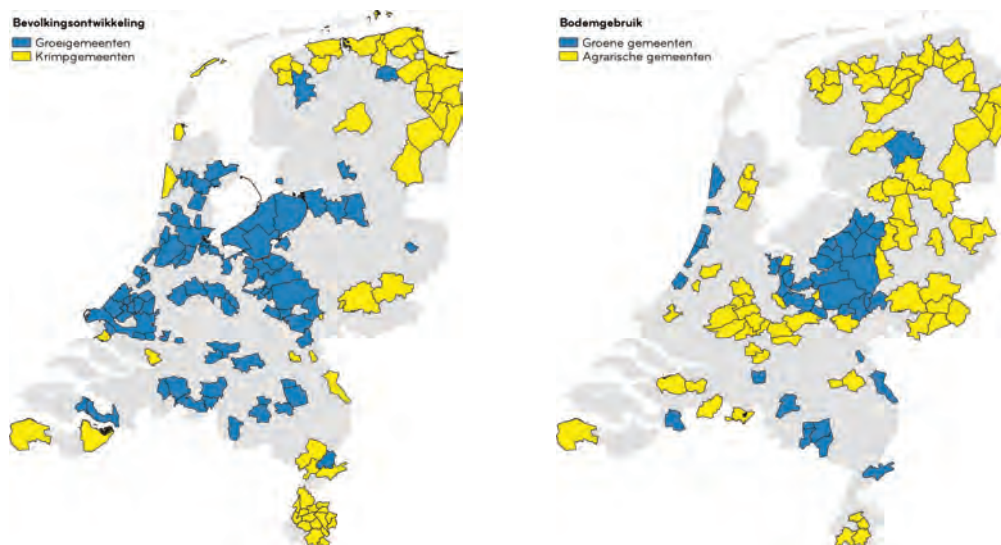
De verbrede analyse van de typologie heeft in 2015 geleid tot een verkenning van twee soorten indelingen. De één is gebaseerd op een 'simpele' kwantitatieve indeling van gemeenten op basis van hun bevolkingsomvang. De ander is gebaseerd op een meer kwalitatieve indeling van gemeenten op basis van een diversiteit van sociaal-ruimtelijke kenmerken. Beide vormen van de in 2015 ontwikkelde typologie zullen in dit hoofdstuk opnieuw worden onderzocht, maar nu met de data beschikbaar voor de jaarrapportage 2017.

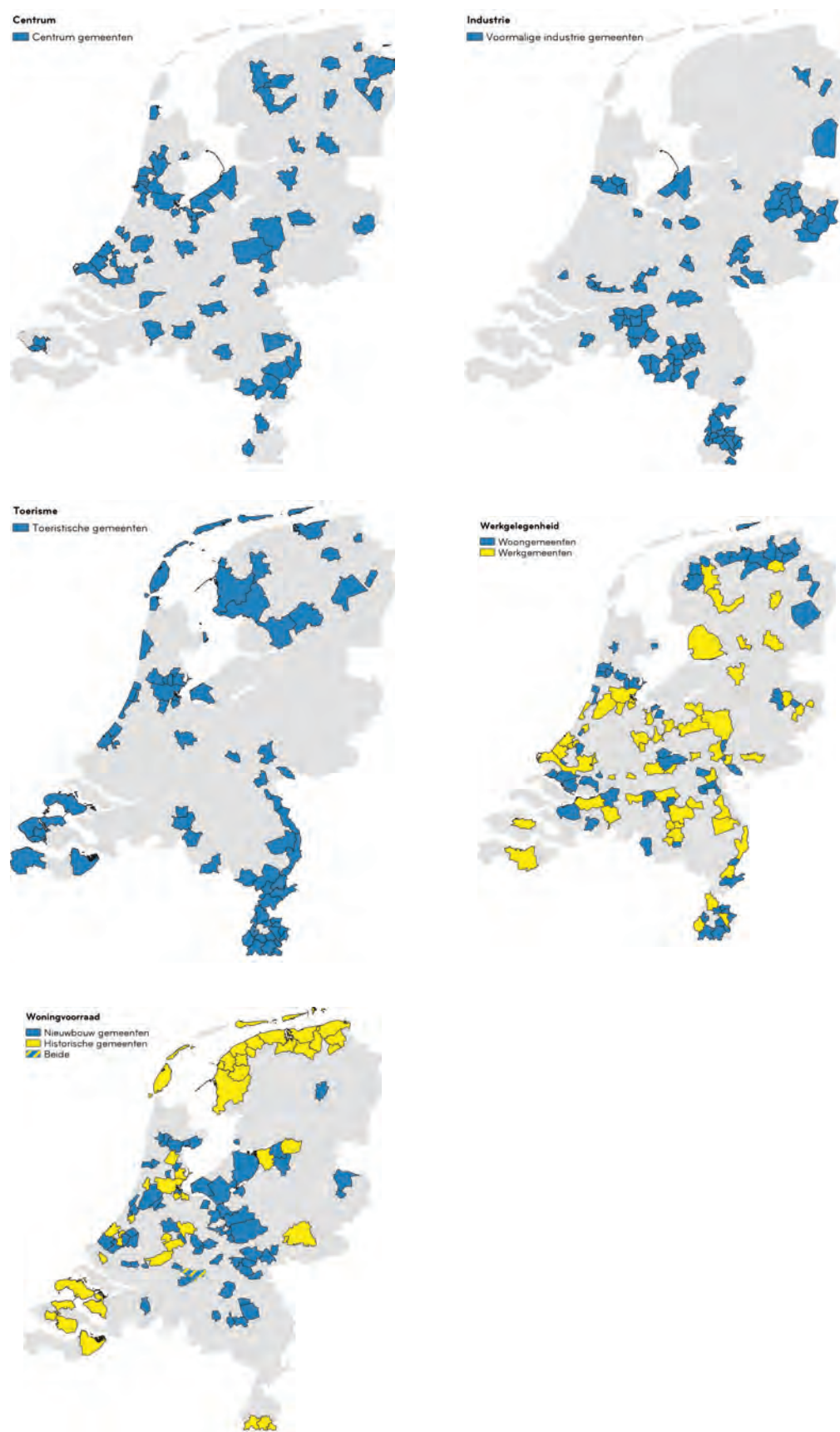
Onderstaand worden eerst de kwantitatieve typen gemeenten getoond in figuur 4.1

Figuur 4.1 Indeling van gemeenten naar drie grootte klassen

In figuren 4.2 zijn de indelingen getoond naar kwalitatieve typen: groei- en krimpgemeenten, groene en agrarische gemeenten, centrum- en voormalige industriegemeenten, toeristische- en werk- en woongemeenten en nieuwbouw (New Town) en historische gemeenten.

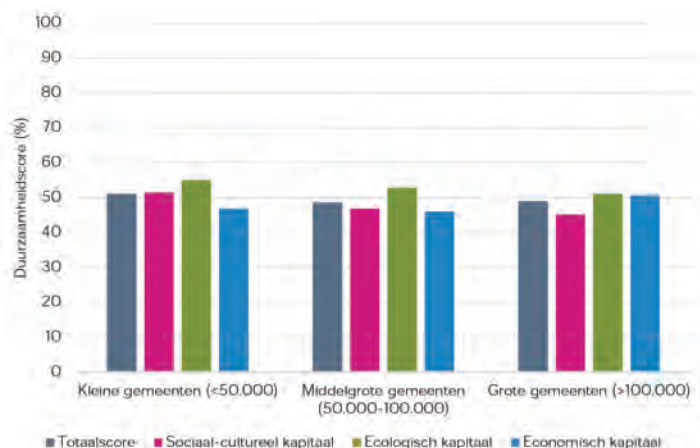

Figuur 4.2 Overzicht van de kwalitatieve typologieën van de gemeenten

4.1 Invloed van de grootte van de gemeente

De onderlinge verschillen tussen de verschillende grootte klassen van de gemeenten zijn het laatste jaar extremer geworden ten opzichte van vorig jaar. De kleine gemeenten met minder dan 50.000 inwoners scoren gemiddeld 2.4 %-punt hoger dan de gemiddelde score voor alle andere gemeenten, terwijl de middelgrote gemeenten evenveel lager scoren. Ook de grote gemeenten doen het slechter dan de kleine, zoals figuur 4.3 laat zien.

Figuur 4.3 Duurzaamheidsscores en verschillende gemeente groottes in 2017

Tabel 4.2 geeft een overzicht van de statistische significantie van de afwijkingen van de duurzaamheidsscores van de gemeenten in 2017 naar grootteklasse ten opzichte van andere gemeenten. Dit geeft een aanwijzing voor de aard van de uitdagingen voor deze gemeenten. De eerder geconstateerde verschillen blijken vrijwel alle statistisch significant. De kleine gemeenten scoren gemiddeld 2.4 %-punt beter dan andere gemeenten op duurzaamheid door een hogere sociaal-culturele maar ook een hogere ecologische kapitaalscore. Bij de grote gemeenten ligt de situatie precies andersom. Ondanks hun hogere economie score, is de duurzaamheidsscore hier per saldo lager dan gemiddeld door de lagere sociaal-culturele en ecologie scores. Bij de middelgrote gemeenten scoren alle drie de kapitalen lager dan die van andere gemeenten.

Tabel 4.2 Afwijkingen van de duurzaamheidsscores per stedelijkheidsklasse ten opzichte van het landelijke gemiddelde

GROOT-TEKLASSE GEMEENTEN	TOTAALSCORE			SOCIAAL-CULTURELE SCORE			ECOLOGIE SCORE			ECONOMIE SCORE		
Kleiner dan 50.000	+	2.36	***	+	5.28	***	+	2.88	***	-	1.06	
50.000-100.000	-	2.33	***	-	4.04	***	-	1.83	**	-	1.10	
Groter dan 100.000	-	1.79	**	-	5.68	***	-	3.65	***	+	3.96	***

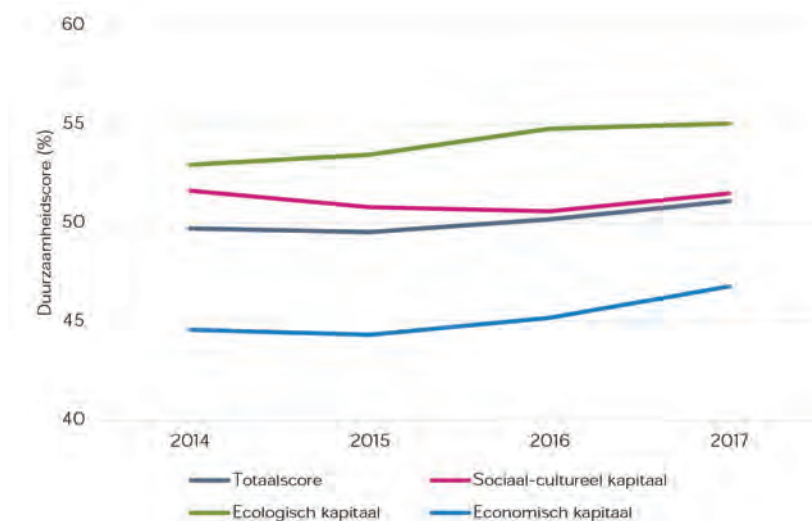
***: p<0.001; **: p<0.01; *: p<0.05

Hieronder wordt nader op deze verschillen ingegaan.

4.1.1 Kleine gemeenten

Kleine gemeenten scoren op totale duurzaamheid beter dan de overige gemeente in Nederland, ondanks een lagere score op economisch kapitaal. Ze hebben een 5.3 %-punt hogere sociaal-culturele score dan het gemiddelde van de andere gemeenten. De uitdaging voor de kleine gemeenten ligt, kijkend naar de kale cijfers, bij het verbeteren van de 1.1% lagere economie score dan overige gemeenten. Omdat het economisch kapitaal vorig jaar nog ruim 2% lager scoorde dan het toen geldende gemiddelde en dit slechts 1.1% lager is, lijken de meest kleine gemeenten op de goede weg. Bovendien kunnen kleine gemeente in de praktijk profiteren van de economische kracht van een nabijgelegen (grotere) gemeente, wat slechts deels of niet zichtbaar wordt in de gemeentelijke economische score. Voorbeelden hiervan zijn enkele van de tien best scorende gemeenten zoals aangegeven in Tabel 2.2, waaronder Rozendaal, en Bloemendaal.

Een indruk van de ontwikkeling over de afgelopen vier jaar geeft figuur 4.4 weer.

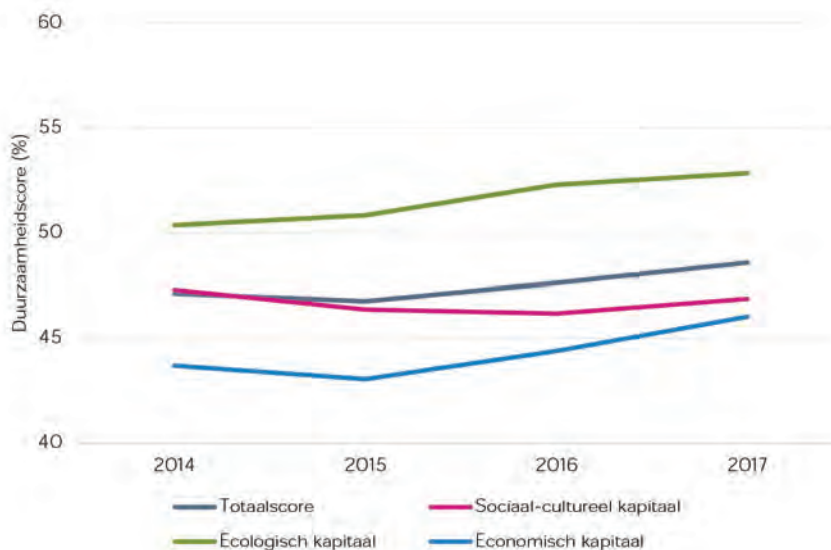
Figuur 4.4 Duurzaamheidscores per kapitaal voor de kleine gemeenten over 2014-2017

Het sociaal-cultureel kapitaal bij deze gemeenten vertoont het laatste jaar weer verbetering, evenals het economisch kapitaal, terwijl het ecologisch kapitaal na verbetering in eerdere jaren praktisch stabiel is gebleven in 2017. De gemiddelde totaalscore steeg van 50.2 naar 51.1%-punt.

4.1.2 Middelgrote gemeenten

Middelgrote gemeenten vertonen gemiddeld een 2.4%-punt lagere score dan het gemiddelde van de overige gemeenten en hebben vergelijkbare sociale problemen als de grote steden. Daar staan geen economische of milieuvoordelen tegenover. Een verbrede stadsregionale aanpak,

waarin ook de positie van de middelgrote steden wordt meegenomen, de directe leefomgeving van 3 miljoen Nederlanders, blijft voor deze groep gemeenten van groot belang.

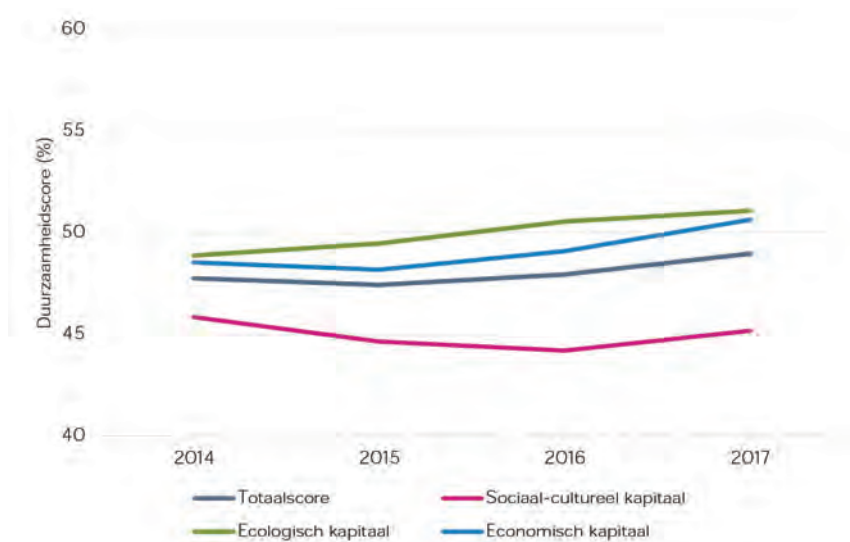
Figuur 4.5 Duurzaamheidscores per kapitaal voor de middelgrote gemeenten over 2014-2016

Figuur 4.5 geeft aan dat het laatste jaar alle kapitalen een stijging vertonen. Na 2015 is het economisch kapitaal weer gaan stijgen, terwijl het ecologisch kapitaal hier steeds een stijgend tendens vertoont. Het sociaal-cultureel kapitaal is dit jaar voor het eerst ook aan het verbeteren.

4.1.3 Grote gemeenten en G4

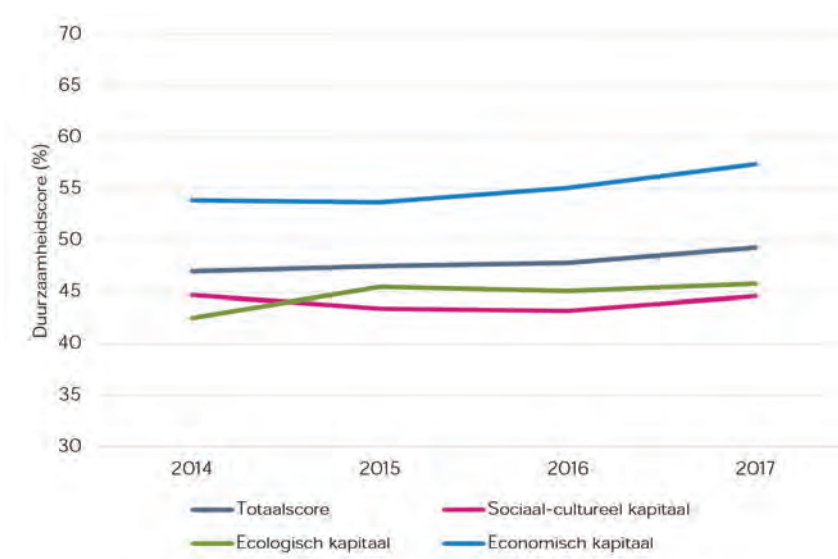
Grote gemeenten scoren gemiddeld 3.6%-punt hoger op economisch kapitaal dan het gemiddelde van overige gemeenten. Dit is opvallend gunstig. Maar deze gunstige economische prestaties gaan gepaard met een sociaal-culturele score die 5.4%-punt onder het gemiddelde ligt en een milieuscore die gemiddeld 3.7%-punt lager is. In 2017 is het economisch voordeel van de grote steden minder uitgesproken geworden en de nadelen op sociaal- en milieugebied zijn groter geworden. Hierin ligt een belangrijke uitdaging voor de grote steden. Tegelijkertijd beschikken juist grote steden over mogelijkheden om kansen voor sociale stijging te scheppen voor degenen die niet tot de uitvallers behoren en om milieu-technologische innovaties gericht aan te pakken. De kenniseconomie zetelt in belangrijke mate in de grotere steden met hun hogere opleidingen en op innovatie gerichte economie. Daarin ligt tevens een belangrijk deel van de aantrekkingskracht voor nieuwkomers. Beleid om de lagere sociaal-culturele kapitaalscore van grote steden te verbeteren kan zijn aangrijpingspunt zoeken in het verbreden van stijgingskansen, zodat de totaalscores voor duurzaamheid in grote steden gunstiger kunnen worden. De totaalscores van de grote steden liggen per saldo hoger dan in de middelgrote steden maar halen niet het niveau van de kleine steden.

De scores voor de grote gemeenten zijn volgens figuur 4.6 voor alle drie kapitalen het laatste jaar verbeterd. Voor het eerst geldt dit ook voor het sociaal-cultureel kapitaal.

Figuur 4.6 Duurzaamheidsscores per kapitaal voor de grote gemeenten over 2014-2016

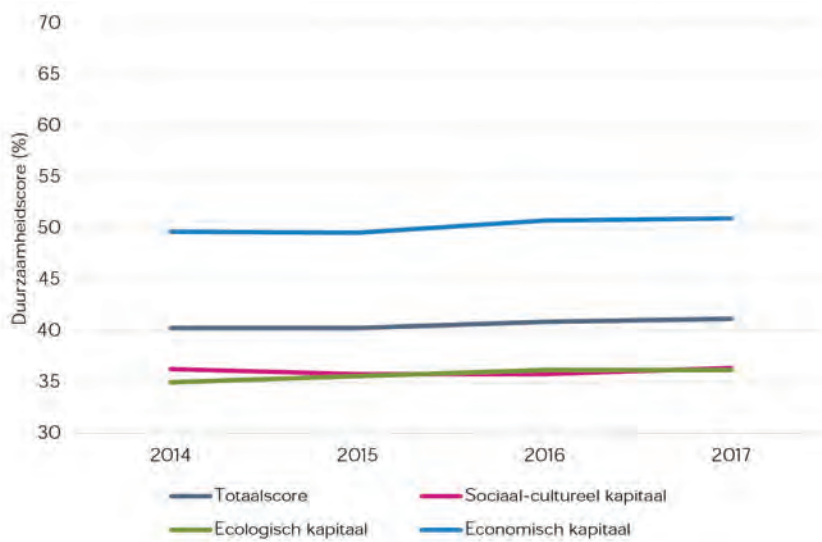
Werpen we een algemene blik op de situatie bij de G4, dan is sinds 2015 het herstel van het economisch kapitaal bescheidener, maar die van het sociaal-cultureel kapitaal spectaculair te noemen. Omdat in de G4 een belangrijk deel van de Nederlandse bevolking woont, zullen deze gemeenten afzonderlijk worden gepresenteerd.

Figuur 4.7 Verloop van de totaalscores en kapitaalscores voor Amsterdam

Amsterdam laat een flinke stijging van de totaalscore en meer nog van de economie score zien tussen 2014-2017. Het ecologisch kapitaal is sinds

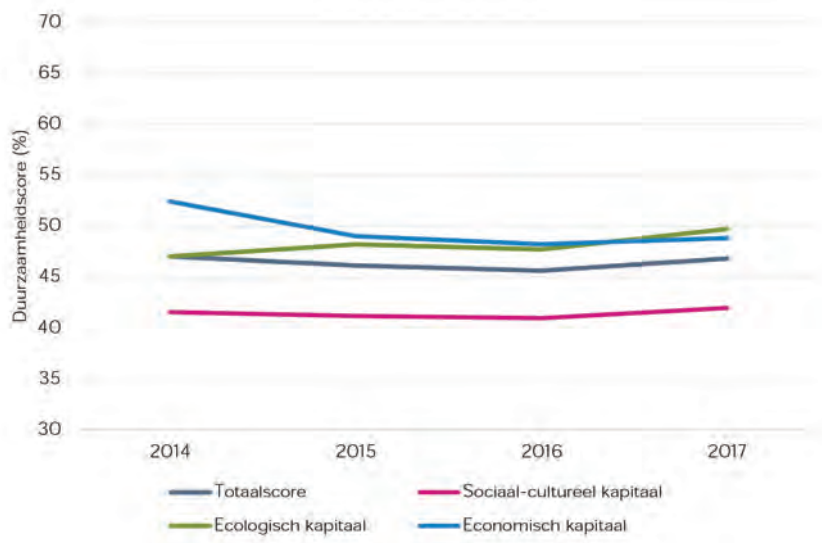
2015 nauwelijks verbeterd, in tegenstelling tot het sociaal-cultureel kapitaal dat zich het laatste jaar is gaan herstellen.

Figuur 4.8 Verloop van de totaalscores en kapitaalscores voor Rotterdam

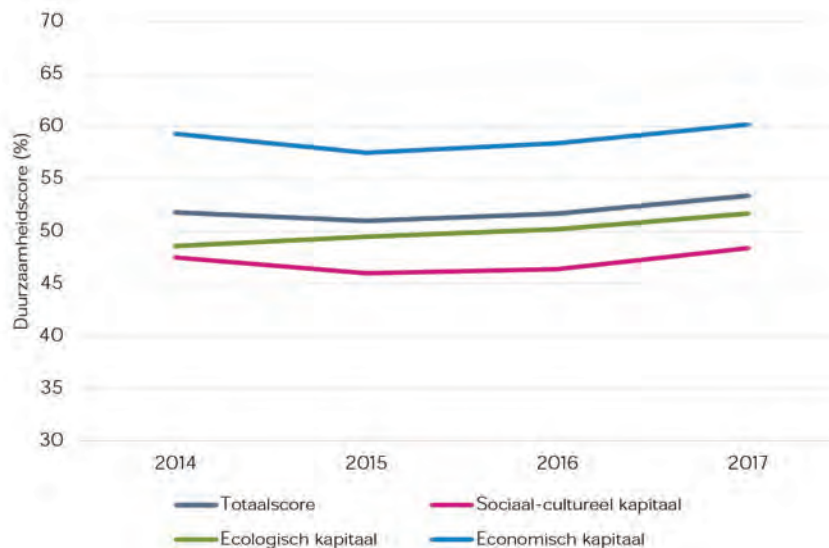
Voor Rotterdam zijn in figuur 4.8 de resultaten getoond die een minder dynamisch verloop te zien geven als in Amsterdam. Over de vier jaar veranderen de totaal en kapitaalscores weinig. Per saldo is de trend zwak positief.

Figuur 4.9 schildert de situatie in Den Haag. Anders dan in Amsterdam en Rotterdam is hier het economisch kapitaal sinds 2014 sterk teruggelopen. Alleen het ecologisch kapitaal heeft een licht positieve trend. De totaalscore heeft het laatste jaar de weg omhoog weer gevonden.

Figuur 4.9 Verloop van de totaalscores en kapitaalscores voor Den Haag

Tenslotte is in Utrecht (figuur 4.10) te zien dat het economisch kapitaal het in absolute zin beduidend beter doet dan in de eerder genoemde drie steden. Hier is sinds 2016 de teruggang in sociaal-cultureel kapitaal omgebogen zodat het laatste jaar alle drie de kapitalen zich positief hebben ontwikkeld. Met een totaalscore van 53.4%-punt komt binnen de G4 Utrecht op de eerste plaats, gevolgd door respectievelijk Amsterdam (49.3), Den Haag (46.8) en Rotterdam (41.2).

Figuur 4.10 Verloop van de totaalscores en kapitaalscores voor Utrecht

4.2 De invloed van kwalitatieve typen gemeenten

4.2.1 Algemene kenmerken van de kwalitatieve typologie

Al eerder kwamen in Tabel 4.1 de kenmerken van de onderscheiden kwalitatieve gemeentetypen ter sprake.

Het kan zijn dat een gemeente tot meer dan één type behoort, bijvoorbeeld tot een grote stad en een werkgemeente. Ook kan het gevolg van bijvoorbeeld groei of krimp zijn dat het type van een gemeente in de loop van de tijd verandert.

Het merendeel van de gemeenten in ons land valt onder een of meerdere van de gedefinieerde kwalitatieve typen. Er zijn 51 gemeenten die niet onder één of meerdere van de kwalitatieve typen zijn in te delen. Echter een gemeente valt altijd onder één van de drie kwantitatieve typen.

4.2.2 Kwalitatieve typologie en duurzaamheid

In Tabel 4.3 zijn de uitkomsten van de berekeningen van de kenmerken van een kwalitatief type in vergelijking met de gemiddelde scores van de overige gemeenten samengevat.

Tabel 4.3 Overzicht van de afwijking van de scores voor gemeenten die tot een kwalitatief type behoren ten opzichte van de overige gemeenten in 2017

KENMERK	TYPOLOGIE	TOTAALSCORE			SOCIAAL- CULTURELE SCORE		ECOLOGISCHE SCORE		ECONOMISCHE SCORE				
Bevolkings ontwikkeling	Groei	+	1.19	**	+	1.04		-	1.87	***	+	4.38	***
	Krimp	-	3.00	***	-	5.18	***	+	1.55	*	-	5.37	***
Samenstelling woning- voorraad	New Town	+	1.54	***	+	1.74	*	-	0.47		+	3.34	***
	Historisch	+	0.34		+	0.74		-	0.20		+	0.48	
Werkgelegen- heidsfunctie	Woon	+	0.32		+	0.35		+	1.85	**	-	1.24	
	Werk	-	1.21	*	-	4.04	***	-	2.39	***	+	2.79	***
Bodem gebruik	Groen	+	2.25	***	+	3.09	**	+	3.60	***	+	0.05	
	Agrarisch	+	0.47		+	1.76	*	-	0.67		+	0.34	
Overig	Centrum	-	2.52	***	-	5.36	***	-	2.56	***	+	0.38	
	Voormalige industrie	-	1.09	**	-	2.54	***	+	0.74		-	1.48	
	Toeristisch	-	1.06	*	-	2.80	***	+	1.84	***	-	2.24	**
*** p<0.001, ** p<0.01. * p<0.05													

De typen gemeenten die significant beter scoren op duurzaamheid dan de overige gemeenten zijn de typen van de groene gemeente, de New Town en de groeigemeente. Ongunstig pakken vooral de typen van de krimp- en de centrumgemeente uit, maar dit blijkt ook te gelden voor de werk-, voormalige industrie- en toeristische gemeente. Bij de totaalscore heffen accenten in de kapitaalscores elkaar soms op zodat er een relatief gematigd beeld resulteert. Zo wordt bij groei- en werkgemeenten voor de sterke economie score nog altijd betaald met lagere ecologische scores.

Per kapitaal zijn er grotere verschillen. De economische scores zijn het gunstigst in groei-, New Town- en werkgemeenten en het minst gunstig in krimp- en toeristische gemeenten. De ecologische scores zijn het hoogst in de groene en toeristische gemeenten en het minst gunstig in centrum- en werkgemeenten. Evenals vorig jaar blijkt dat in voormalige industriegemeenten inmiddels geen sprake meer is van een ecologisch kapitaal dat erg afwijkt van de overige gemeenten. Bij het sociaal-cultureel kapitaal blijkt dat de beste scores te vinden zijn bij de groene, agrarische en New Town gemeenten, waarbij gemeenten in de zogenaamde burgerschapsbelt van Zeeland tot in de Achterhoek zich onderscheiden. De minst gunstige sociaal-culturele scores worden gevonden bij krimp- en centrumgemeenten, gevolgd door werkgemeenten.

In het algemeen zijn de gunstigst op duurzaamheid scorende gemeenten klein en groen, hetgeen niet hoeft te verbazen. Het zal ook duidelijk zijn dat in de toekomst niet alle gemeenten klein en groen kunnen worden. Conclusies over de meest wenselijke grootte van gemeenten zullen

bovendien pas na observaties over langere periodes mogen worden getrokken, waarbij de oorzaken voor een gunstige duurzaamheidscore op een specifiek niveau dan de grootte van de gemeente moeten worden gezocht om beleidsrelevant te zijn.

Wanneer dezelfde analyse wordt uitgevoerd voor het verschil tussen de 2014 en 2017 scores komt het beeld weergegeven in tabellen 4.4 en 4.5 naar voren. Tabel 4.4 laat zien, zoals ook eerder ter sprake kwam, dat er geen duidelijk onderscheid is tussen de kleine, middelgrote en grote gemeenten waar het om de snelheid van verandering van de kapitaal- en totaalscores gaat. Voor de kwalitatieve typen laat tabel 4.5 zien dat vooral krimp-, en in mindere mate woon- en toeristische gemeenten achteruit zijn gegaan ten opzichte van de gemiddelde verandering van gemeenten over de laatste vier jaar. Alleen bij de New Towns werd een statistisch significante lichte verbetering ten opzichte van de gemiddelde verbetering over de vier jaar waargenomen.

Tabel 4.4 Overzicht van de afwijking van de gemiddelde verschillen tussen 2014 en 2017 voor gemeenten die tot een kwantitatief type behoren

GROOTTEKLASSE GEMEENTEN	TOTAALSCORE		SOCIAAL- CULTURELE SCORE		ECOLOGIE SCORE		ECONOMIE SCORE	
Kleiner dan 50.000	+	0.02	+	0.39	-	0.28	-	0.04
50.000-100.000	+	0.09	-	0.24	+	0.38	+	0.14
Groter dan 100.000	-	0.18	-	0.49	+	0.06	-	0.12

*** p<0.001, ** p<0.01. * p<0.05

Tabel 4.5 Overzicht van de afwijking van de gemiddelde verschillen tussen 2014 en 2017 voor gemeenten die tot een kwalitatief type behoren

KENMERK	TYPOLOGIE	TOTAAL- SCORE			SOCIAAL- CULTURELE SCORE			ECOLOGIE SCORE		ECONOMIE SCORE			
Bevolkings ontwikkeling	Groei	+	0.08		-	0.12		-	0.18		+	0.54	
	Krimp	-	0.71	***	-	0.37		+	0.37		-	2.14	***
Samenstelling woningvoorraad	New Town	+	0.35	*	+	0.24		-	0.24		+	1.02	**
	Historisch	-	0.31		+	0.03		-	0.42		-	0.54	
Werkgelegen- heids functie	Woon	-	0.45	**	+	0.27		+	0.05		-	1.70	***
	Werk	+	0.25		+	0.13		+	0.31		+	0.28	
Bodemgebruik	Groen	+	0.06		+	0.18		-	0.01		-	0.00	
	Agrarisch	-	0.08		+	0.02		-	0.56	*	+	0.34	
Overig	Centrum	-	0.21		-	0.22		+	0.13		-	0.52	
	Voormalige industrie	+	0.21		+	0.34		+	0.92	***	-	0.64	
	Toeristisch	-	0.42	*	-	0.09		+	0.62	*	-	1.81	***
p<0.001, ** p<0.01. * p<0.05													

Zoals bekend zijn de verschillen bij individuele gemeenten groter dan uit de typologiegroepen naar voren komt.

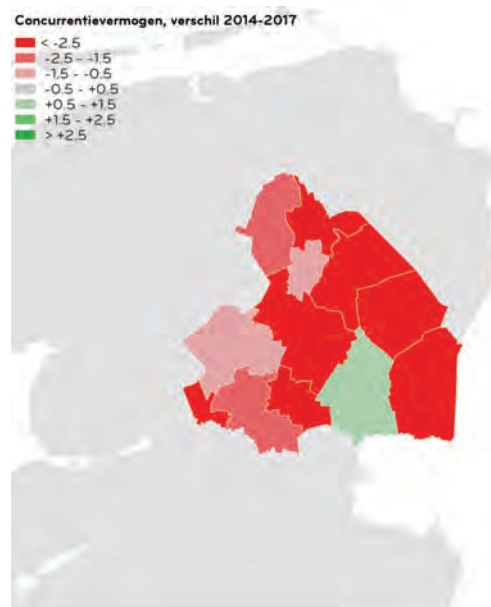
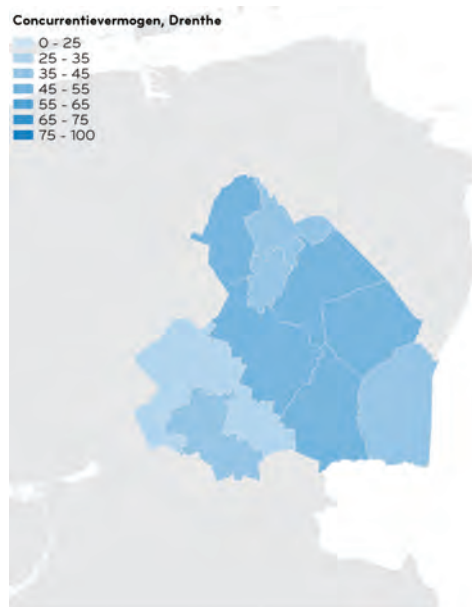
5 Duurzaamheid van gemeenten gegroepeerd naar provincies

In dit hoofdstuk wordt geen gewogen analyse van de situatie per provincie beschreven omdat een dergelijke analyse vraagt dat de uitkomsten per gemeente worden gewogen voor bijvoorbeeld hun inwoneraantal en ook dat data die specifiek voor de provincies beschikbaar zijn hierbij additioneel moeten worden betrokken. In dit hoofdstuk worden de beschikbare gegevens per gemeente getoond in het perspectief van de verschillen die binnen provincies optreden. Ook daarin wordt geen volledigheid nagestreefd maar zal per provincie een thema worden getoond waarmee het optreden van lokale verschillen wordt geïllustreerd. Voor een uitgebreidere analyse heeft Telos wel gegevens beschikbaar, maar dit zou buiten het bestek van deze gemeentelijke monitor leiden. Op aanvraag kunnen dergelijke analyses worden gemaakt, zoals Telos al sinds zijn oprichting periodiek voor onder meer de provincie Noord-Brabant doet.

Onderstaand wordt per provincie voor alle gemeenten een voorraad getoond en daarvan zowel de resultaten in 2017 als de verschillen over de periode 2014-2017. Daarbij worden vooral de verschillen binnen de provincie belicht.

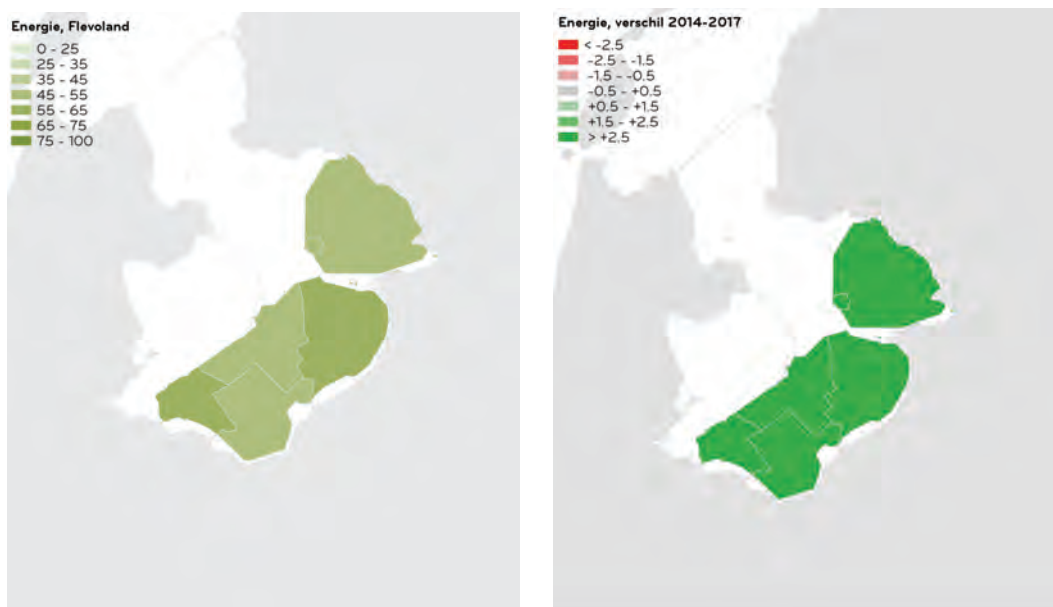
5.1 Drenthe en concurrentievermogen

Het economische thema 'concurrentievermogen' is bij de Drentse gemeenten, waaronder Assen, Coevorden, Emmen en Meppel, minder sterk geprofileerd dan in omliggende provincies. De provincie moet het opnemen tegen Groningen en Overijssel die een aantal gemeenten hebben met een wat gunstigere score op dit thema. Toch is er op dit gebied duidelijk onderscheid tussen de gemeenten binnen de provincie. Bij vergelijking van Meppel en Coevorden in 2017 is de duurzaamheidscore voor de indicator bedrijfsbeëindigingen resp. 25% en 59% en de score voor snelgroeiende bedrijven resp. 19% en 75% benadering van het duurzaamheidsdoel. In het rechterkaartje is het verschil tussen 2017 en 2014 in beeld gebracht. Vrijwel alle gemeenten zijn in deze periode erop achteruit gegaan. Gunstige uitzondering vormt Coevorden.

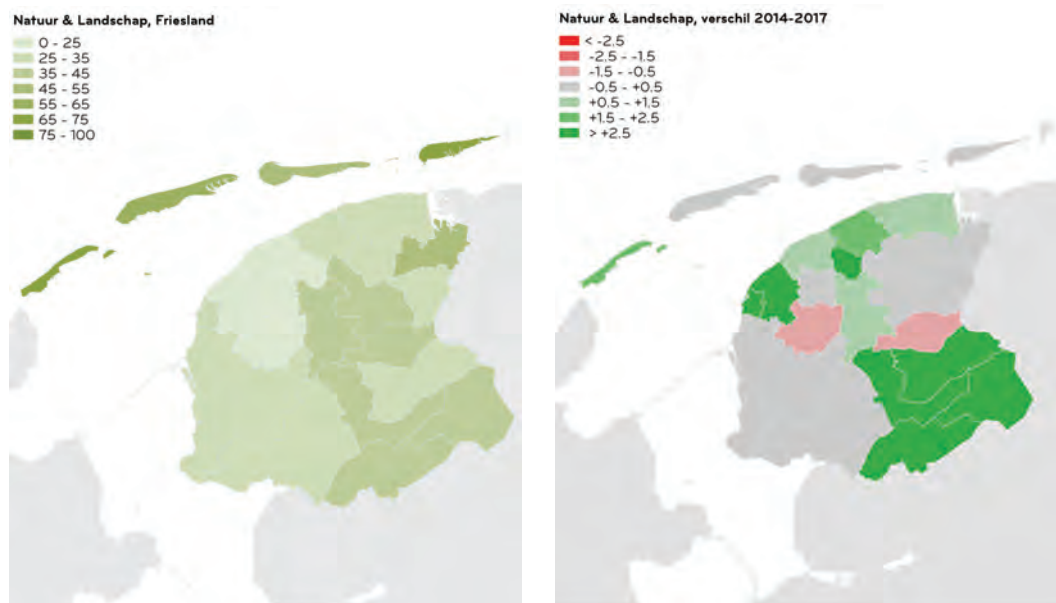
5.2 Flevoland en energie

Wat betreft het thema 'energie en klimaat' zijn de Flevogemeenten, met uitzondering van Urk, bekend om de vele windmolens. In het nieuwe land van deze provincie is er nog ruimte en openheid voor de wind. Toch onderscheiden de gemeenten zich. Zo is windenergie weliswaar het meest dominant in Zeewolde (score 89%), maar scoort Almere het hoogst op zonenergie (23%), hebben Zeewolde (65%) en Dronten (62%) woningen met het hoogste energielabel, is het elektriciteitsverbruik het meest teruggedrongen in Noordoostpolder (33%) en is het gasverbruik het meest gedaald in Almere (88%), Lelystad (70%) en Zeewolde (70%). De laatste jaren geven alle gemeenten een vooruitgang te zien.

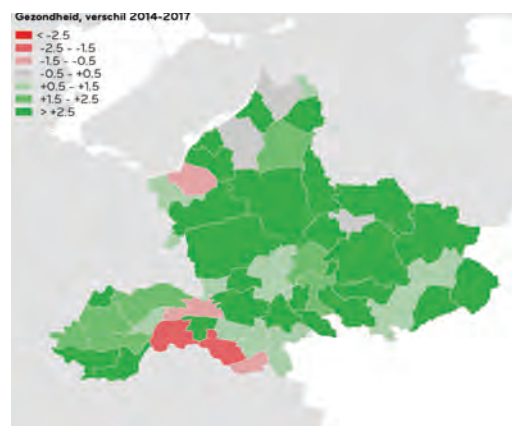
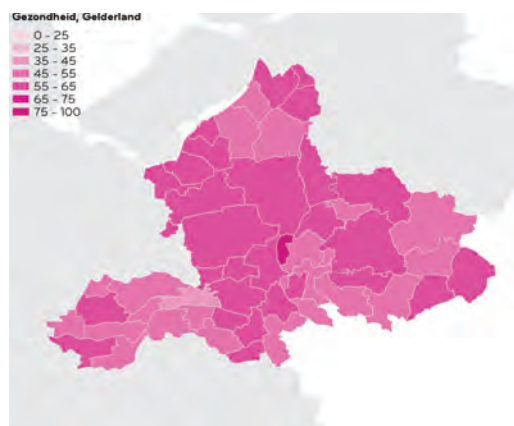
5.3 Friesland en natuur en landschap

Friesland kent inmiddels nog maar enkele gemeenten, die elk beschikken over een groot landoppervlak. Voor het thema 'natuur en landschap' kennen de gemeenten op het vasteland, waaronder Leeuwarden, Littenseradiel, Súdwest-Fryslân en de Waddengemeenten Vlieland, Terschelling, Ameland en Schiermonnikoog verschillende natuurwaarden. De Waddengemeenten gooien in dit opzicht de hoogste ogen, evenals Kollumerland en Kruisland dat grenst aan het inmiddels ingedijkte Lauwersmeer. Leeuwarden en de noordwestelijk hiervan gelegen buurgemeenten hebben minder aan natuur en landschap te bieden. Een kenmerkende indicator hiervoor is het aandeel bos en natuurlijk terrein dat op de Waddengemeenten boven 50% scoort en bijvoorbeeld in Leeuwarderadeel 5%. Gemeenten in het zuidoosten van de provincie vertonen de laatste jaren een gunstiger beeld. Dat geldt niet voor Littenseradiel en Smallingerland.

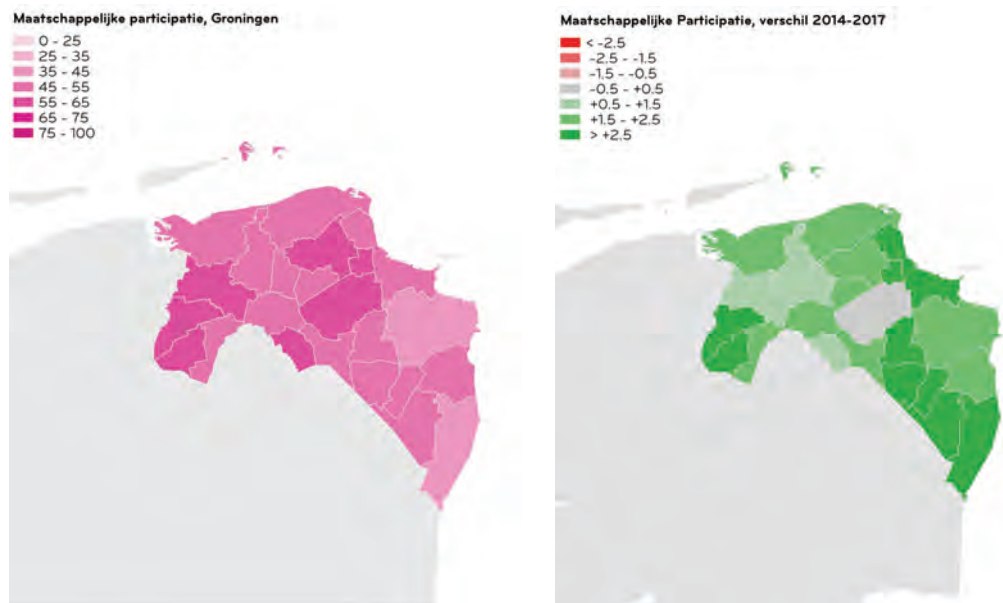
5.4 Gelderland en gezondheid

Gelderland kent een aantal grotere gemeenten zoals Apeldoorn, Arnhem, Nijmegen en Wageningen. In het centrum van Gelderland ligt de kleine welvarende gemeente Rozendaal, die in veel opzichten tot de gunstige uitzonderingen van ons land behoort. Dat geldt ook voor het thema 'gezondheid'. De gemeente met de minst gunstige score voor gezondheid in deze provincie is Neder-Betuwe. Zo is de duurzaamheidscore voor levensverwachting in Neder-Betuwe en Rozendaal resp. 43% en 94%, en voor chronisch zieken 24% en 81%, een verschil dat meerdere maanden betreft. De ziekenhuiskwaliteit in beide gemeenten scoort resp. 53% en 68%. Doorgaans zijn de verschillen echter minder groot. De laatste jaren is het beeld in de meeste gemeenten verbeterd, met uitzondering van vooral Maasdriel en Wijchen.

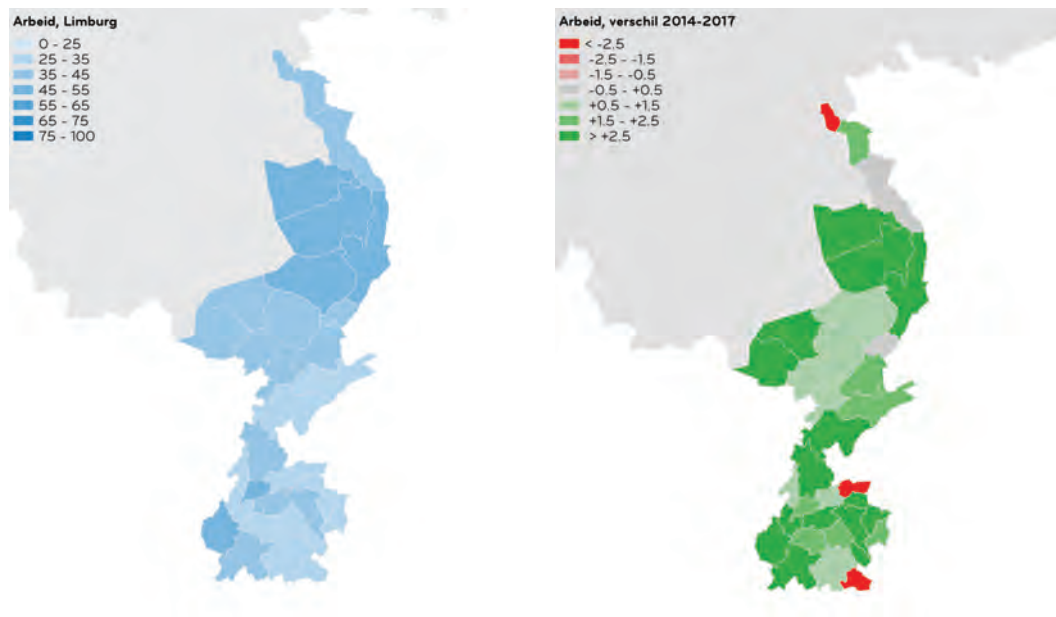
5.5 Groningen en maatschappelijke participatie

De provincie Groningen wordt in veel opzichten gedomineerd door de gemeente Groningen dat een sterke centrumfunctie vervult en fungeert als een economische motor voor het gebied. Wanneer de blik echter wordt gericht op de sociale aspecten springt deze gemeente er niet als de meest gunstige uit. Grote gemeenten trekken vaak sociale problemen en milieu-problemen aan. Die zijn echter van andere aard dan de met werkloosheid kampende gemeenten in het oosten van de provincie. Wat de 'maatschappelijke participatie' betreft steken gemeenten in het westen, zoals Grootegast en Zuidhoorn, gunstiger af en scoren Vlagtwedde en Oldambt in het oosten minder gunstig. De duurzaamheidsscores voor vrijwilligerswerk zijn in Vlagtwedde en Zuidhorn resp. 31% en 64% en voor mantelzorg 24% en 66%. De opkomst bij de landelijke verkiezingen van 2017 was in beide gemeenten echter minder verschillend: 74% en 85%. Alle gemeenten in de provincie vertonen de laatste jaren een betere score, behalve Slochteren, waar de score gelijk is gebleven.

5.6 Limburg en arbeid

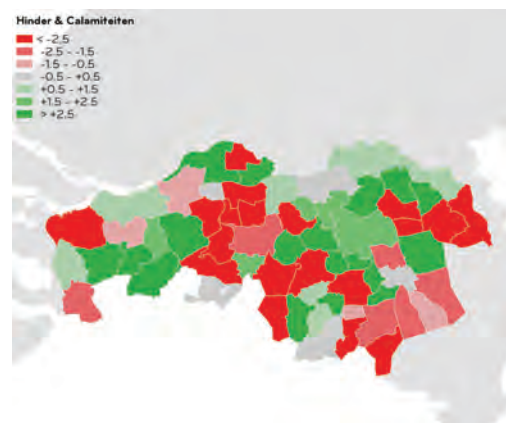
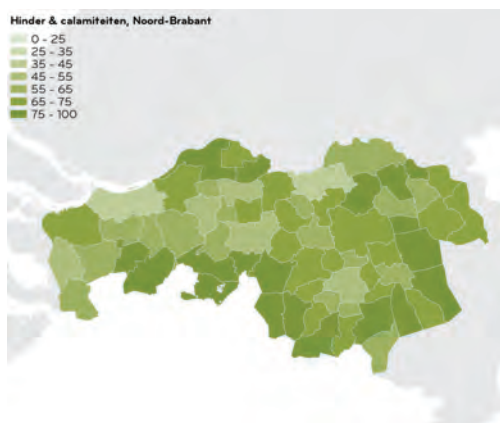
Limburg strekt zich stroomopwaarts uit langs de Maas naar de in het verleden welvaart brengende mijnstreek en haar hoofdstad Maastricht. Hoe is het met het scheppen van werkgelegenheid voor haar bevolking? Evenals de stad Groningen in de provincie Groningen is de hoofdstad Maastricht een belangrijk centrum voor arbeid in Limburg. Maar dat geldt ook voor gemeenten zoals Venlo en Venray. Moeilijker ligt dat bij grensgemeenten als Kerkrade, Brunssum en Roerdalen. Bij vergelijking van Kerkrade met Venlo blijkt de duurzaamheidsscore voor werkloosheid resp. 39% en 53% en voor arbeidsongeschiktheid 24% en 30%. Maastricht kent in 2017 een score voor werkloosheid van 46% en voor arbeidsongeschiktheid van 25%. Venlo doet het op dit gebied dus beter van Maastricht. De meeste Limburgse gemeenten zijn er de laatste vier jaar op vooruit gegaan. Daarop vormen Mook en Middelaar, Onderbanken, en Vaals echter een ongunstige uitzondering.

5.7 Noord-Brabant en hinder en calamiteiten

Voor het thema 'hinder en calamiteiten' spelen in de provincie Noord-Brabant een rol het netwerk aan snelwegen dat de grote steden in de provincie, - Eindhoven, Tilburg, Breda, 's-Hertogenbosch en Helmond - met elkaar en hun achterland verbindt, en industrie-terreinen zoals het Moerdijk gebied. Op basis van de scores voor dit thema is de as Moerdijk-Tilburg-Eindhoven op bijgevoegde linker figuur herkenbaar. Een andere as loopt van Moerdijk over Waalwijk naar 's-Hertogenbosch. Daarnaast wordt de provincie ook nog door noord-zuid assen doorsneden, die van Rotterdam-Breda-Antwerpen en die van Amsterdam-Utrecht-'s-Hertogenbosch-Eindhoven-Maastricht. Er is in Noord-Brabant dus niet één knooppunt maar een netwerk aan verkeersverbinding in Europees verband, waarbij naast het wegtransport ook spoor en waterverbindingen door de provincie lopen. Als illustratie van de verschillen op dit gebied kan gekeken worden naar Moerdijk en Deurne, in het westen en oosten van de provincie gelegen waarbij de verschillen niet alleen op transport betrekking hebben. De duurzaamheidsscore voor geluidhinder is in Moerdijk en Deurne resp. 45% en 69% en voor het risico van bedrijfs calamiteiten resp. 24% en 77%.

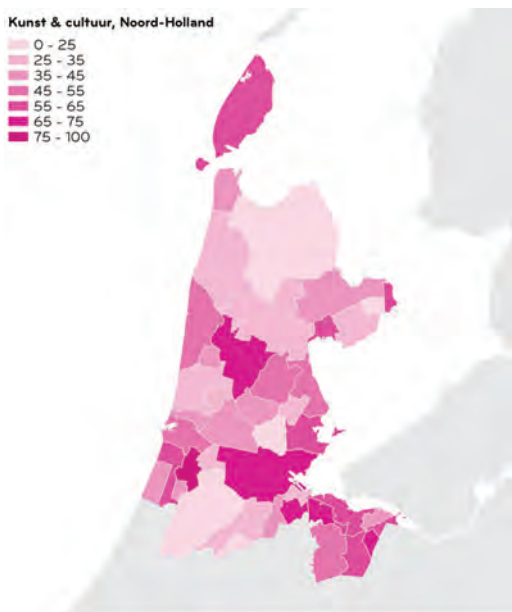
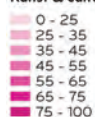
De rechterfiguur geeft de verschillen voor hinder en calamiteiten weer voor 2017 ten opzichte van 2014. Verslechtering is vooral opgetreden in de zone Waalwijk-Tilburg-Eindhoven-Cranendonck. Ook vallen Steenbergen in het westen en Boxmeer in het oosten in negatieve zin op. Breda steekt daarbij gunstig af.

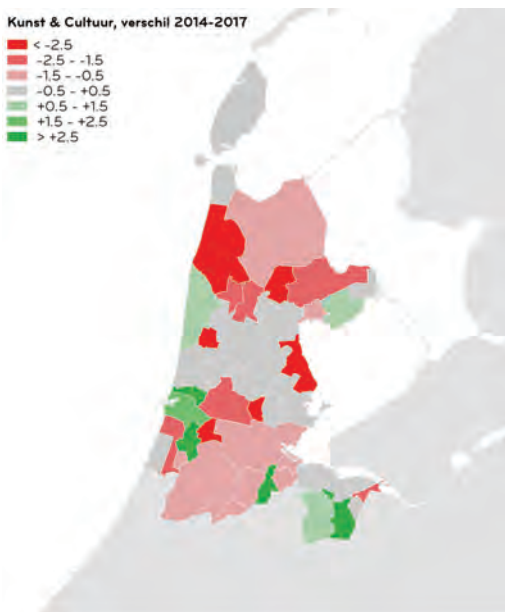
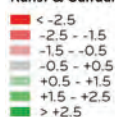
5.8 Noord-Holland en kunst en cultuur

Met Amsterdam als culturele hoofdstad van ons land, heeft Noord-Holland een sterke troef in handen waar het om het thema 'kunst en cultuur' gaat. Maar dat houdt het gevaar in zich dat alle activiteit op dit gebied naar de hoofdstad wordt getrokken en buurgemeenten niet tot initiatieven op dit thema komen. Toch weten ook een aantal andere gemeenten in de provincie goed op dit thema te scoren, zoals Alkmaar, Haarlem, Texel en Weesp. Uitersten worden bijvoorbeeld zichtbaar tussen Haarlemmermeer en Haarlem, waar de duurzaamheidscore voor de indicator rijksmonumenten resp. 1% en 72% bedraagt, maar voor podiumkunsten is het verschil tussen 64% en 77% aanzienlijk kleiner. Over de laatste vier jaar geven de ontwikkelingen in Noord-Holland een gemengd beeld, zoals de rechter figuur laat zien. Bij Haarlem, Velsen en Beverwijk, evenals bij Ouder-Amstel en Hilversum is er vooruitgang, maar bij de meeste gemeenten is dat niet het geval, zoals bij Bergen, Schagen, en Edam-Volendam.

Kunst & cultuur, Noord-Holland

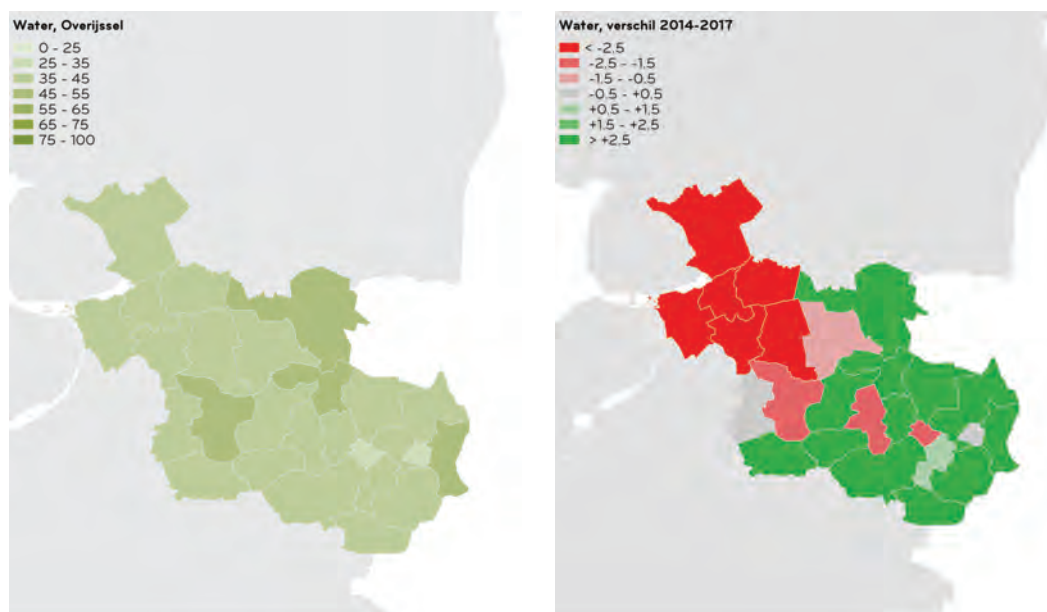
Kunst & Cultuur, verschil 2014-2017

5.9 Overijssel en water

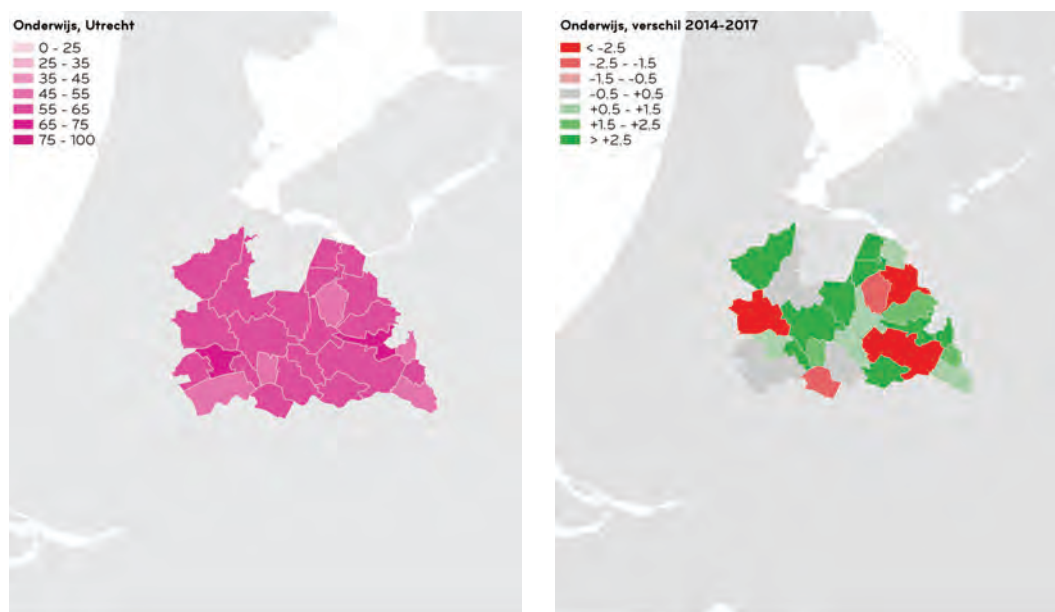
De provincie Overijssel dankt haar naam aan de grensrivier met Gelderland, de IJssel, een zijtak van de Rijn en wordt doorstroomd door de eveneens uit Duitsland afkomstige Overijsselse Vecht die via gemeenten als Hardenberg, Ommen en Dalfsen enerzijds bij Zwolle in de IJssel en anderzijds via het Zwarte Water in het IJsselmeer uitstroomt. Het Twentse Oldenzaal, waarvan de oorsprong tot in de Romeinse tijd teruggaat en dat zich economisch sterk ontwikkelt, zal als tegenpool met Hardenberg worden vergeleken. Wat betreft het voldoen aan de ecologische norm van de EU Kaderrichtlijn (oppervlakte) water is de duurzaamheidsscore in Oldenzaal en Hardenberg resp. 50% en 65% en voor de belasting van het oppervlaktewater met van mest afkomstig fosfaat resp. 19% en 22%. De verschillen tussen de uitersten bij deze provincie op het gebied van water zijn daarmee beperkt.

Dat ligt anders als naar de dynamiek over de laatste jaren wordt gekeken zoals uit de rechter figuur blijkt. Ongeveer de helft van de gemeente laat een achteruitgang zien, waaronder Zwolle, Kampen, en Steenwijkerland, en de andere helft een verbetering: Dinkelland, Haaksbergen en Hardenberg.

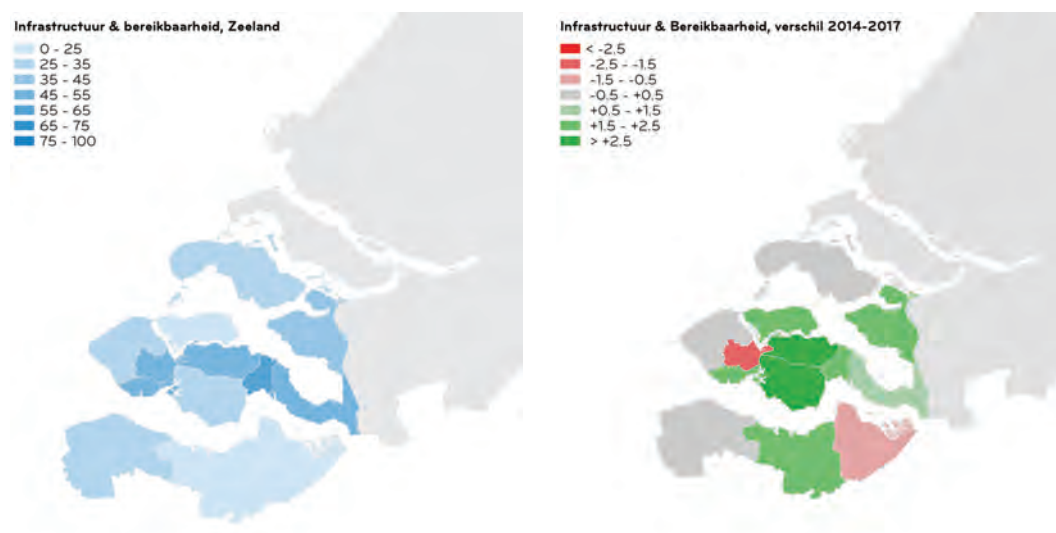
5.10 Utrecht en onderwijs

Utrecht is de provincie die gemeenten herbergt die in veel opzichten hoog op duurzaamheid scoren. Een belangrijke voorwaarde voor duurzame ontwikkeling is een goede opleiding van de bevolking. De gemeente Utrecht met de grootste universiteit van ons land speelt daarbij een dominante rol. Toch is de duurzaamheidsscore van de gemeente Utrecht bij het thema 'onderwijs' niet het hoogste. Die eer valt in 2017 te beurt aan Montfoort, in het westen van de provincie gelegen. Als tegenovergestelde zal naar de gemeente Rhenen worden gekeken die in het uiterste oosten van de provincie is gelegen. In Rhenen en Montfoort is de duurzaamheidsscore voor de indicator onvertraagd naar diploma voortgezet onderwijs resp. 77% en 84% en voor de indicator vroegtijdige schoolverlaters die vaak in verband wordt gebracht met een reeks vervolproblemen zoals werkloosheid en jeugdcriminaliteit resp. 39% en 53%. De uitersten op dit gebied ontlopen in de provincie Utrecht elkaar dus niet erg veel.

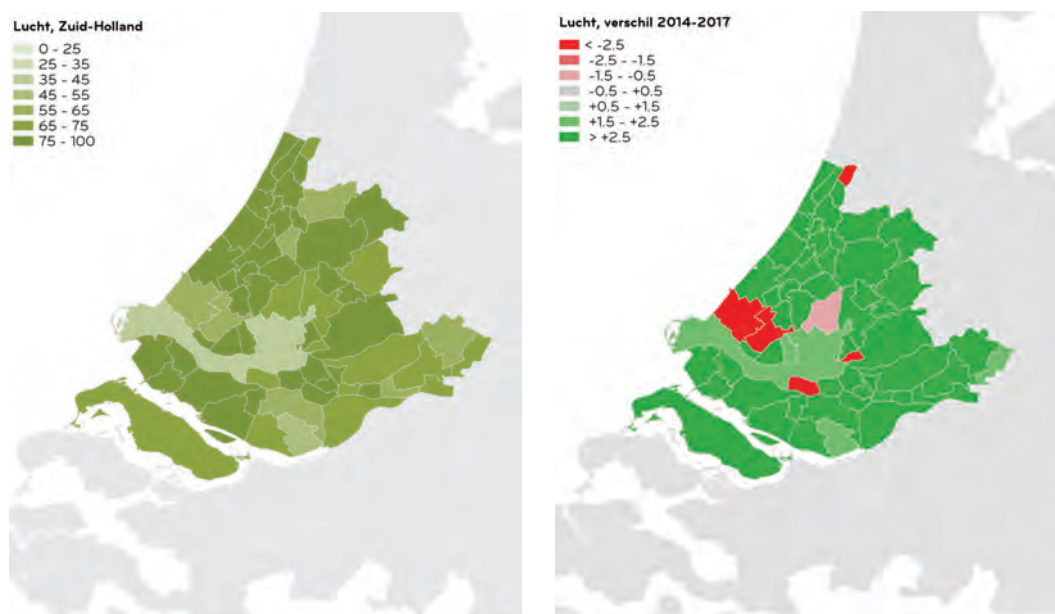
5.11 Zeeland en infrastructuur en bereikbaarheid

Zeeland is een provincie die het minst toegankelijk was voor de uitvoering van de Deltawerken. Daarna werden dorpen en gemeenten die vaak alleen met behulp van een veerpont of via een lange omweg konden worden bezocht opeens snel toegankelijk voor het massatoerisme. Zeeland maakt deel uit van de delta van Rijn, Maas en Schelde en biedt toegang via de Westerschelde tot de belangrijkste haven van België, Antwerpen. De eigen industriële activiteiten liggen ook aan de monding van Westerschelde in Vlissingen en Terneuzen. De bereikbaarheid over land verschilt afhankelijk van de nabijheid van dijken met wegen en tunnels. Het hoogst op het thema 'infrastructuur en bereikbaarheid' scoort Kapelle en het laagst het in Zeeuws-Vlaanderen gelegen Hulst. De duurzaamheidscore voor de gemiddelde afstand tot de dichtstbijzijnde hoofdweg is voor Hulst en Kapelle resp. 25% en 78% en voor de beschikbaarheid van elektrische laadpalen 7% en 20%. Over de laatste jaren zijn de meeste gemeenten gelijk gebleven of verbeterd in score behalve Hulst en Middelburg.

5.12 Zuid-Holland en lucht

Niet voor niets heeft Zuid-Holland als enige provincie het concept van een 'groen hart' omarmd. Door de sterke verstedelijking en bedrijvigheid dreigt het gebied, als voorloper van wat heel Nederland de komende eeuw dreigt te wachten te staan, één groot bedrijventerrein met daartussen woningen te worden. Voor de Rotterdammer is bij de aanleg van de Deltawerken het toerisme in Zeeland als permanente recreatiemogelijkheid gedacht. Maar inwoners, ook die van het bijvoorbeeld vrijwel geheel door glastuinbouw in beslag genomen Westland, verlangen naar groen, schone lucht en recreatiewater in de nabijheid van hun woningen. Gemeenten in Zuid-Holland liggen al decennia in de rook van het zuidwestelijk gelegen Botlek- en zeehavengebied waar de grootste raffinaderijen ter wereld en de verwante chemische industrie hun dagelijkse werk doen. De vervuiling is niet proportioneel voor de lokale economie van de provincie, maar is het gevolg van de Europese en mondiale schaal van veel industriële activiteiten. Daarom kunnen er forse verschillen bij het thema 'lucht' in deze provincie worden verwacht. Rotterdam is gewend op dit gebied onderaan lijstjes te staan. De hoogste score voor lucht wordt in Zuid-Holland aangetroffen bij kustgemeenten als Wassenaar, Katwijk en Noordwijk, waar de frisse zeewind nog verschoond is gebleven van door de mens veroorzaakte uitlaatgassen. De duurzaamheidsscores bij Rotterdam en Noordwijk zijn voor de emissie in de lucht van fijn stof resp. 25% en 91% en voor de concentratie in de lucht van stikstofoxiden resp. 47% en 67%. Het rechter figuur toont dat over de periode 2014-2017 de meeste gemeenten duidelijk zijn verbeterd in score. Uitzonderingen hierop zijn Westland, Midden-Delfland, Hillegom, Albrandswaard en Krimpen aan den IJssel.

6 De SDGs en de monitoring van duurzaamheid bij gemeenten

Telos heeft parallel aan het opstellen van de Nationale monitor een korte studie uitgevoerd naar de opbouw en achtergronden van de SDGs, de daarmee samenhangende indicatoren en hun beschikbaarheid⁸. De studie heeft het karakter van het ontwerp van een prototype voor een SDG monitor op lokaal niveau, dat later verfijnd kan worden. Hierbij is mede gebruik gemaakt van het eerder genoemde werk van het CBS dat de SDGs in 2016 heeft vertaald naar de Nederlandse situatie op nationaal niveau. In dit hoofdstuk worden enkele van de bevindingen van genoemde Telos studie kort samengevat. Eerst wordt ingegaan op methodologische verschillen en overeenkomsten tussen de Nationale monitor en het monitoren van de SDGs. Daarna wordt een indruk gegeven, aan de hand van de verzamelde indicator gegevens voor de 388 gemeenten, van de uitkomsten voor de 17 SDG doelen. Verder wordt doel 10: 'Terugdringen van ongelijkheid binnen en tussen landen', dat een van de meest kenmerkende doelen is waarin de SDGs afwijken van de Nationale monitor, er uitgelicht. Tenslotte wordt nagegaan wat op basis van de SDGs aan de opzet van de Nationale monitor zou kunnen worden aangepast en hoe de SDG aanpak verder zou kunnen worden verbeterd.

6.1 Overeenkomsten en verschillen tussen de aanpak van de Nationale monitor en de SDGs

6.1.1 Fundamentele verschillen en overeenkomsten

In het kader van de monitoring van de SDGs zijn er op mondiaal niveau afspraken gemaakt over indicatoren die gebruikt kunnen worden om de voortgang in het behalen van de doelen te monitoren. In totaal zijn 241 indicatoren gedefinieerd, verdeeld over de 17 SDGs en hun 169 subdoelen. De indicatoren uit deze lijst zijn vooral gericht op en bedoeld voor voortgangsrappportages door landen. De SDGs zijn vergelijkbaar geformuleerd met de eisen (lange termijndoelen) die Telos gebruikt om aan te geven aan welke eisen een duurzame ontwikkeling zou moeten voldoen of hoe een duurzame wereld er op de lange termijn uit zou moeten zien. Vervolgens kan op basis van deze doelen aangegeven worden welke indicatoren nodig zijn om te kunnen meten of die duurzame ontwikkeling ook daadwerkelijk gerealiseerd wordt. In beide benaderingswijzen zijn de doelen verwoord in algemene termen. Net als in de wijze waarop Telos

duurzame ontwikkeling heeft gedefinieerd en geoperationaliseerd zijn ook in de SDGs de drie kapitalen van duurzame ontwikkeling terug te vinden. De inhoud van de SDGs en de eisen/doelen uit de Telos methodiek wijken echter van elkaar af. Deze verschillen worden vooral veroorzaakt door verschillen in perspectief én in de wijze van totstandkoming van beide systemen. De SDGs zijn geformuleerd vanuit een mondiaal perspectief en tot stand gekomen in een politiek proces, terwijl de Telos methodiek vanuit een Nederlands perspectief en met een meer wetenschappelijke achtergrond is ontwikkeld. Dit werkt door in de voorraden die in de Telos methodiek gebruikt worden. Zo zijn bijvoorbeeld de voorraden 'kunst en cultuur', 'woonomgeving' en 'ruimtelijke vestigingsvoorwaarden' uit de Telos methodiek niet in de SDGs terug te vinden. Dat geldt bijvoorbeeld ook voor 'kennis' als belangrijke factor in het economisch kapitaal. In de Telos benadering speelt het economisch kapitaal een prominentere rol dan in de SDGs. Andersom zijn 'gendergelijkheid' en 'ongelijkheid binnen en tussen landen' niet in de Telos eisen terug te vinden.

Het ontbreken van een duidelijk theoretisch fundament onder de SDGs en haar indicatoren wordt als een gemis gezien. Ook het CBS en bijvoorbeeld ICSU/ISSC⁹ wijzen hierop. Zowel Telos als het CBS maken beiden gebruik van een zogeheten kapitalenbenadering om aan te geven welke hulpbronnen een samenleving tot haar beschikking heeft om welvaart en welzijn te genereren. Uitputten van de hulpbronnen betekent dat toekomstige generaties niet over dezelfde ontwikkelingsmogelijkheden beschikken als waarover de huidige generatie op dit moment beschikt.

Het hebben van een goed conceptueel kader maakt het om te beginnen mogelijk om systematisch te doordenken welke inputs noodzakelijk zijn in het maatschappelijke proces (inkomensvorming, productie, consumptie, verdeling) om de kwaliteit van leven nu en in de toekomst te borgen. Maar het maakt het ook mogelijk om allerlei afruilrelaties en afhankelijkheden tussen de doelen zichtbaar te maken. Het ontbreken van een goed conceptueel kader wordt door Nilsson en Constanza¹⁰ in hun review van de SDGs in verband gebracht met het feit dat de SDGs een 'narrative of change' missen. Zij bepleiten een meer wetenschappelijke benadering. "Deploying a more scientific approach to the refinement of the framework would enable a more systematic means-ends separation between ultimate goals (intrinsic goods in their own right), for example human wellbeing, and enabling means or conditions."

De subdoelen uit de SDGs zijn veel specifiek geformuleerd om beleidsincentives te genereren dan de eisen in de Telos methodiek. Hierdoor zijn de subdoelen van de SDGs beter meetbaar en sluiten ze ook beter aan op de geformuleerde indicatoren. De indicatoren zijn echter minder specifiek omschreven. Dit komt vooral doordat de indicatoren voor de SDGs nog verder kunnen worden uitgesplitst, bijvoorbeeld door verschillen tussen

9, 10

ICSU, ISSC (2015): Review of the Sustainable Development Goals: The Science Perspective. Paris: International Council for Science (ICSU).

groepen mensen aan te geven. Afzonderlijke landen zullen daarom nog een nadere invulling aan de indicatoren moeten geven, zoals in Nederland door het CBS is gedaan. In de inventarisatie van het CBS is dan ook onderscheid gemaakt tussen indicatoren die direct overeen komen met de definitie van de VN en alternatieve indicatoren.

6.1.2 Beschikbaarheid van indicatoren

Uit de verkenning van het CBS komt naar voren dat voor 98 van de SDG-indicatoren direct gegevens kunnen worden aangeleverd. Voor 60 indicatoren dienen nadere gegevens verzameld te worden. Van 39 indicatoren geeft het CBS aan dat deze voor Nederland niet van toepassing zijn, meestal omdat deze indicatoren betrekking hebben op ontwikkelingslanden. Het CBS heeft in haar analyse niet gekeken naar de 49 indicatoren voor ondersteunende doelen.

Op basis van de studie van het CBS en de lijst van SDG-indicatoren (inclusief de ondersteunende doelen) heeft Telos een prototype gemaakt van de monitoring van de SDGs op gemeenteniveau. Hierbij is gestart met een inventarisatie van indicatoren die mogelijk ingevuld kunnen worden. Uit deze inventarisatie is naar voren gekomen dat 71 van de 241 indicatoren niet voor Nederland of op gemeentelijk niveau van toepassing zijn. Van de overige indicatoren heeft Telos er in dit prototype 61% kunnen invullen, wat neerkomt op 111 unieke indicatoren¹¹. In figuur 6.1 is de verdeling van ingevulde indicatoren per SDG te zien.

Figuur 6.1 Vulling van indicatoren op gemeente niveau voor de SDGs

11

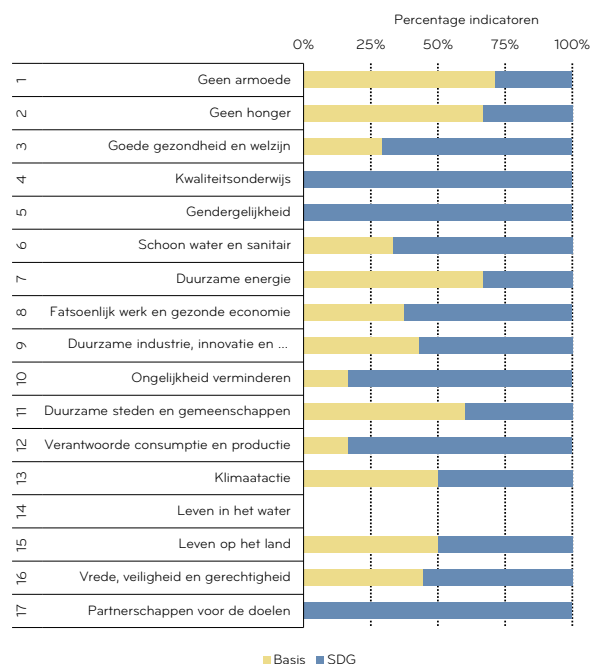
Het totale monitoringssysteem bestaat uit 134 indicatoren waarvan er 14 twee of meer keer zijn gebruikt, waardoor 111 unieke indicatoren overblijven.

Bij doel 2 wordt de beperkte vulling onder meer veroorzaakt doordat de VN-doelen vooral gaan over het veilig stellen van de voedselvoorziening en minder over bijvoorbeeld voedingsgewoonten. Doel 5 komt in de Telos monitoring niet terug, daarnaast wordt er in de beschikbare openbare landelijke en regionale statistieken niet altijd onderscheid gemaakt naar geslacht. Bij doel 7 komt de lagere vulgraad vooral doordat er voor dit doel door de VN relatief weinig doelen zijn geformuleerd en de indicatoren voor ondersteunende doelen op regionaal niveau lastig zijn in te vullen. Doel 8 wordt door de VN op andere manieren ingevuld dan de voorraden 'concurrentiepositie' en 'arbeid' uit de Telos monitoring. Hierdoor zijn de door de VN opgenomen indicatoren, die weliswaar in Nederland op regionaal niveau van toepassing zijn, wel minder relevant. Bij doel 12 speelt dat gegevens over grondstoffengebruik minder makkelijk op regionaal niveau zijn uit te splitsen. Doel 14, met betrekking tot oceanen, is op lokaal niveau (zelfs voor kustgemeenten en eilanden) eigenlijk niet van toepassing. Bij doel 16 gaan de VN-indicatoren veel uit van uitsplitsingen naar delicten, leeftijd en geslacht van slachtoffers die in de Nederlandse openbare statistieken niet aanwezig zijn.

Een van de basisprincipes van de SDGs is het 'no one left behind' principe. In het monitoringssysteem zoals dat nu door Telos is opgesteld komt dit principe niet volledig tot uiting. In de eerste plaats komt dit doordat er voor gekozen is om alleen basisindicatoren op te nemen zonder verdere uitsplitsingen. De reden hiervoor is dat als wel uitsplitsingen meegenomen zouden worden het aantal indicatoren vele malen groter dan het huidige toch al omvangrijke aantal zou worden. In de tweede plaats zijn gegevens voor de benodigde uitsplitsingen over groepen mensen op regionaal niveau vaak niet direct in statistieken beschikbaar. Om dit wel mogelijk te maken zal teruggegaan moeten worden naar de oorspronkelijke brondata.

6.1.3 Vergelijking SDG indicatoren met die van de Nationale monitor duurzame gemeenten

Voor het verzamelen van de indicatoren voor de monitoring van de SDGs is in eerste instantie gebruik gemaakt van gegevens die ook in de Nationale monitor worden gebruikt. In figuur 6.2 is per SDG aangegeven wat de overlap is met de indicatoren uit de Nationale monitor. In totaal komt 37% van de indicatoren overeen met de gegevens uit de Nationale monitor duurzame gemeenten. Dit heeft er vooral mee te maken dat de definities van de indicatoren met betrekking tot de SDGs niet aansluiten op de indicatoren uit de Nationale monitor.

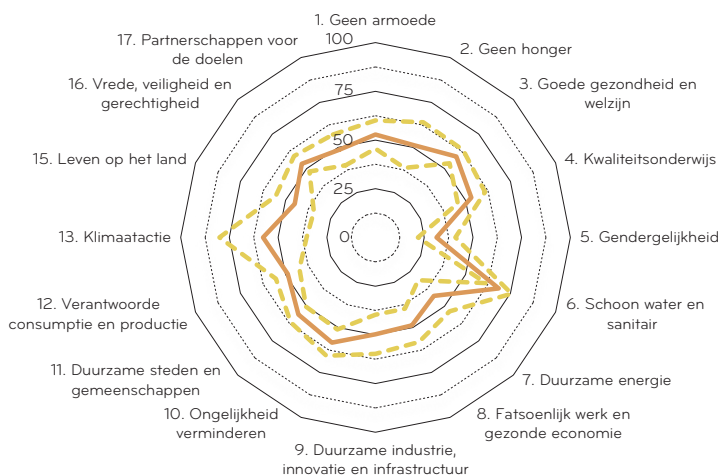

Figuur 6.2 Verhouding indicatoren uit de Nationale monitor en extra indicatoren voor de SDGs

In doel 3 wordt voor de SDG-indicatoren uitgebreid ingegaan op doodsoorzaken. In de gezondheidsindicatoren uit de Nationale monitor gaat het meer over het voorkómen van ziekten en de toegankelijkheid van gezondheidszorg. Bij doel 4 speelt een vergelijkbare situatie waarbij de SDG-indicatoren meer gericht zijn op behaalde cijfers en de daadwerkelijke deelname aan onderwijs. Aan doel 5 over gelijkheid van vrouwen en mannen wordt in de Nationale monitor geen aandacht besteed. Ook doel 10 maakt geen onderdeel uit van de Nationale monitor. De indicatoren in doel 12 bestaan gedeeltelijk uit indicatoren gericht op afval, maar hier liggen de accenten net wat anders dan in de voorraad afval en grondstoffen uit de Nationale monitor. Doel 17 is een meer op acties en beleid gericht doel en is daarom niet terug te vinden in de Nationale monitor. Een aantal van de indicatoren uit doel 17 kunnen wel ingevuld worden vanuit de door Telos en VNG International opgestelde Governance monitor.

6.2 Hoe scoren de Nederlandse gemeenten op de SDG doelen gebruik makend van de Telos methodiek

Met behulp van de gegevens die voor de 111 aan de SDGs gerelateerde indicatoren zijn verzameld, is een waardering gemaakt per SDG doel volgens de methode die Telos gebruikt in de Nationale monitor. Dat wil zeggen dat voor elke indicator een lange termijn duurzaamheidsdoel is geformuleerd, zo veel mogelijk langs de lijnen die in de SDGs zelf zijn aangegeven, en dat is bepaald hoever de huidige situatie daarvan verwijderd is. Per doel zijn de indicator scores met gelijk gewicht geaggregeerd en uitgedrukt in een % doelbereik. Het resultaat is weergegeven in figuur 6.3.

Figuur 6.3 Duurzaamheidscores van het gemiddelde van 388 Nederlandse gemeenten op de 17 SDGs (op basis van 134 indicatoren; schaal 0-100% doelbereik; donkere lijn gemiddelde score, lichte lijnen geven spreiding¹² aan)

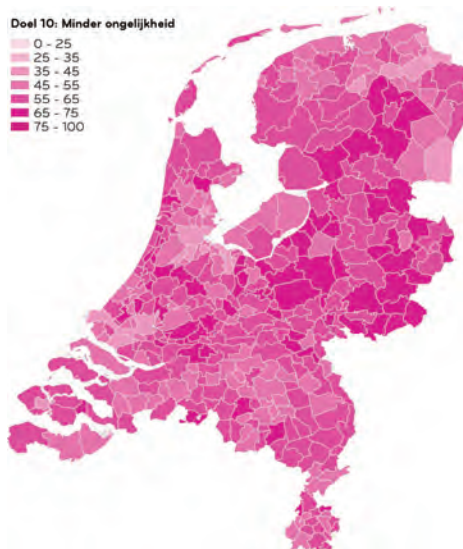
Uit figuur 6.3 is af te lezen hoe de doelen ten opzichte van elkaar scoren. De score op de doelstelling voor gezondheid (doel 3) is relatief hoog doordat enkele ziektebeelden waar de SDGs zich specifiek op richten (zoals SOA's) in Nederland goed onder controle zijn, bovendien is de gezondheidsinfrastructuur in Nederland goed verzorgd. Doel 6 met betrekking tot water en sanitatie scoort erg goed ten opzichte van de andere doelstellingen. Dit komt vooral doordat er in Nederland bij vrijwel alle woningen en bedrijven een vorm van afvalwaterzuivering wordt toegepast. Ook de drinkwaterkwaliteit in Nederland is goed. De score bij ongelijkheid (doel 10) is vooral goed doordat er veel gemeenten zijn waar geen aangiften binnenkomen met betrekking tot discriminatie. Dit klopt met het de constatering dat aangiften zich concentreren in de steden, maar mogelijk is het aantal aangiften niet de beste manier om het voorkomen van discriminatie te meten. Nederlandse gemeenten scoren goed op duurzame steden (doel 11). Dit komt door een relatief laag risico op grootschalige calamiteiten en criminaliteit, maar ook de relatief goede

milieu scores op onder andere afval en concentraties schadelijke stoffen. Op de doelstelling voor klimaat (doel 13) scoren Nederlandse gemeenten met een hoge spreiding. Dit komt voornamelijk omdat er in Nederland een grote spreiding bestaat in het risico op overstromingen tussen laag en hoog gelegen gebieden.

Het doel waar Nederlandse gemeenten het laagste op scoren is doel 5 met betrekking tot gelijkheid tussen mannen en vrouwen. Dit is het gevolg van het lagere salaris van vrouwen en een relatief laag aantal vrouwen in gemeenteraden. Ook op de doelstelling voor een duurzame energievoorziening scoren Nederlandse gemeenten vrij laag. Dit hangt vooral samen met een ten opzichte van de landelijke doelstelling nog lage hoeveelheid duurzame energiebronnen. Doel 15 met betrekking tot bodem en natuur laat ook een lagere score zien. Deze lagere score wordt sterk beïnvloed door de hoge emissies van stikstof en fosfaat naar de bodem een relatief laag oppervlak en lage kwaliteit van (beschermde) natuurgebieden.

6.3 Inzoomen op ongelijkheid in Nederland volgens SDG doel 10

In het bijzonder zal nog worden stilgestaan bij doel 10 dat in gaat op de 'ongelijkheid binnen en tussen landen'. De indicatoren die in dit doel zijn meegenomen laten zien hoe divers deze bij de SDGs kunnen zijn. Het betreft: inkomensgroei, de financiële positie van de gemeentelijke organisatie, het aandeel arme huishoudens, het aantal aangiften van discriminatie en de huisvesting van vluchtelingen (statushouders). Het resultaat is weergegeven in figuur 6.4.

Figuur 6.4 Score op doel 10: Terugdringen van ongelijkheid binnen en tussen landen

Een globale indruk duidt in de richting van hogere scores in relatief kleine welvarende gemeenten.

6.4 Lessen van de aanpak volgens de SDGs

De SDGs zijn primair vanuit mondiaal en beleidsperspectief opgesteld. Zij missen een wetenschappelijk samenbindend fundament. Nu de SDGs aan bekendheid en ondersteuning winnen, wat op zich zeer is toe te juichen, moet niet het meer uitgewerkte coherente kader, dat op basis van het eerdere Brundtland rapport en de kapitalen benadering is ontwikkeld, worden losgelaten. Wel hebben de SDGs bepaalde eenzijdigheden aan het licht gebracht in het huidige systeem van dataverzameling in Nederland en daarmee de opzet van de Nationale monitor duurzame gemeenten.

Anderzijds kennen de SDGs zelf ook bepaalde eenzijdigheden, bijvoorbeeld het sterk inspelen op het sociale kapitaal met erg verfijnde onderdelen binnen indicatoren en het nauwelijks inspelen op het economisch kapitaal, inclusief de rol van financiële instellingen en microkredietverlening die voor ontwikkeling essentiële voorwaarden zijn. Overigens worden bij het sociale kapitaal elementen van sociale samenhang gemist (vrijwilligers werk, informele economie, rol van familieverbanden, etc.) die in alle gemeenschappen maar zeker die in ontwikkelingslanden een grote rol spelen.

Het prototype van de lokale SDG monitor heeft laten zien dat in de Nationale monitor duurzame gemeenten verbeteringen en aanvullingen geïnspireerd op de SDGs te overwegen zijn. Zo is meer aandacht voor bijvoorbeeld voeding en ongelijkheidsaspecten waaronder het respecteren van vrouwenrechten wenselijk.

7 Op zoek naar de beleidsuitdagingen

Bij het beoordelen van de duurzaamheidresultaten liggen enkele kernvragen voor. Als eerste is er veel informatie verzameld om de vraag te beantwoorden:

- 1 Is de duurzaamheid van de Nederlandse gemeenten toe- of afgenomen, zowel op het niveau van de samenstellende People, Planet en Profit domeinen als op het totaal van duurzaamheid?

Omdat duurzaamheid een breed en gelaagd begrip is doet zich vervolgens de vraag voor:

- 2 Vindt er tussen de drie domeinen afwenteling dan wel ontkoppeling van de afwenteling plaats? Anders gesteld: is er groene groei, is er sociale groei en is er milieu rechtvaardigheid?

Deze tweede vraag is oriënterend besproken in de Nationale monitor van 2016 in hoofdstuk 6, zonder dat daar al naar specifieke indicatoren kon worden gekeken. Met de komst van de SDGs zijn er invalshoeken aan het duurzaamheidsconcept toegevoegd die dichterbij de vragen rond afwenteling en ontkoppeling tussen de kapitalen liggen en later zichtbaar kunnen worden met vergelijkingen in de tijd. De invalshoek van de SDGs heeft daarbij, afgezien van de mondiale problematiek van de oceanen en verwoestijning die voor gemeenten niet in beeld zijn, als bijzonder element vooral de ongelijke verdeling van ontwikkeling tussen sociale groepen toegevoegd:

- 3 Komen grotere welvaart en een beter milieu wel alle deelgroepen in de samenleving, mannen en vrouwen, armen en rijken, etc. ten goede?

In deze Nationale monitor zijn als een vierde element de verschillen tussen de gemeenten op basis van geografische en demografische kenmerken in beeld gebracht. Op basis hiervan kan de vraag worden verkend:

- 4 Welke uitdagingen stelt de huidige tijd voor verschillende typen gemeenten en welke handelingsperspectieven zijn daarvoor te hanteren?

Tenslotte speelt bij het verbeteren van duurzaamheid van gemeenten naast factoren als de ligging, de samenstelling van bevolking en bedrijfsleven, het verleden en de conjunctuur, ook governance ofwel de lokale bestuurskracht een rol. Daarbij is van belang:

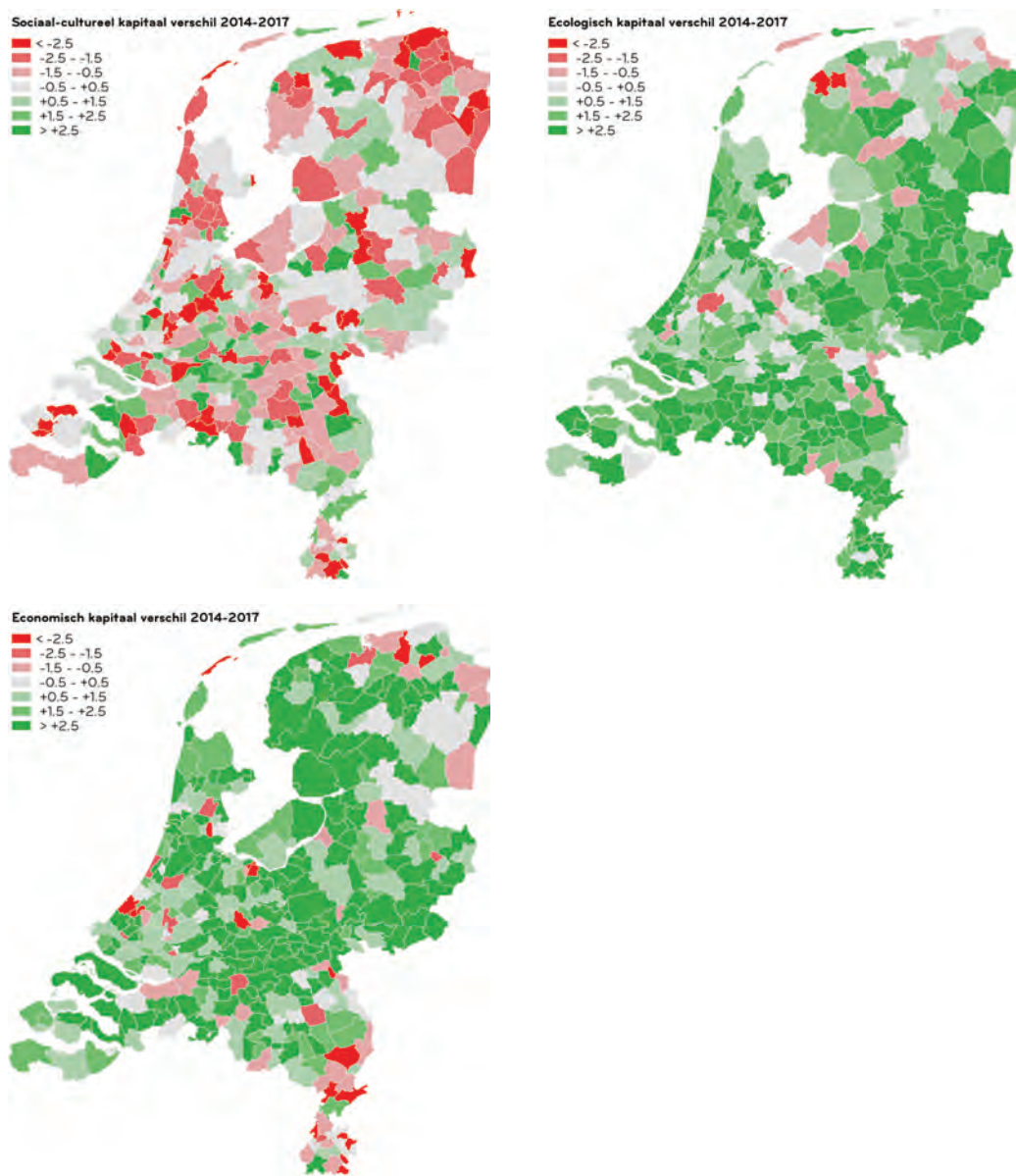
- 5 Welke bestuurlijke context ondersteunt het succes van duurzaamheidsinitiatieven van het rijks-, provinciaal- en gemeentelijke bestuur en van andere actoren in de samenleving?

Deze vragen zullen in dit hoofdstuk voor zover in het tijdsbestek van deze rapportage mogelijk was, kort worden besproken. In het volgende hoofdstuk worden onderwerpen voor beleidsaanbevelingen voor de betreffende overheden agenderend samengevat.

7.1 **Hebben de drie duurzaamheidsdomeinen zich in 2014-2017 evenwichtig ontwikkeld?**

De Nationale monitor van 2017 laat zien dat de algemene trend een verbetering is van de duurzaamheid van gemeenten, ook wanneer naar de samenstellende ecologische, sociale en economische domeinen afzonderlijk wordt gekeken. Hoog scorende gemeenten zijn doorgaans kleine gemeenten met een welvarende bevolking die in het groen wonen aan de rand van grote steden waar de bevolking werk vindt. Voorbeelden zijn Blaricum, Bloemendaal en Rozendaal. Zij zijn als 'happy few' geen model voor alle gemeenten van ons land. Een hoge totaalscore betekent verder niet dat er altijd voor elk van de drie kapitalen een hoge score optreedt. Midden-Delfland en Bunnik doen het economisch en sociaal-cultureel bijvoorbeeld zeer goed maar wat minder op ecologisch gebied. Gemeenten die tot de top tien van 2017 behoren waarbij de drie kapitalen relatief gelijkmatig scoren zijn Montfoort, Voorst, Vught en Wageningen.

Het geschetste zonnige beeld van vooruitgang in duurzaamheid is niet van toepassing op alle gemeenten. Evenmin gaat de trend bij alle gemeenten alleen maar omhoog. Vroegere voorlopers zoals Rozendaal en Houten laten recent een terugval zien. En er zijn grote onderlinge verschillen tussen de grootste steden van ons land. De monitor nodigt individuele gemeenten uit om in detail naar de eigen situatie te kijken, na te gaan wat er kan worden verbeterd en bij welke gemeenten men hiervoor te rade kan gaan. In deze rapportage vinden gemeenten gegevens die direct op hen betrekking hebben in tabel 2.1 en in de kaarten met de voorraadcores die zijn opgenomen in hoofdstuk 3. Voor meer gedetailleerde analyses kunnen bijvoorbeeld Telos en VNG-KING nader inzicht verschaffen.

Figuur 7.1 Vergelijking van de trends 2014-2017 voor sociaal, ecologisch en economisch kapitaal

Een blik op figuur 7.1 geeft aan dat de landelijke economische groei niet in alle gemeenten neerslaat. Zowel in de Randstad (Den Haag, Noordwijk, Zuidplas, Kaag en Braassem), als in Groningen (o.a. De Marne, Bellingwedde, Groningen, Oldambt, Ten Boer, Winsum) en Limburg (o.a. Horst aan de Maas, Maasgouw, Roerdalen, Simpelveld, Vaals) is de trend over 2014-2017 voor de economisch kapitaalscore negatief. Figuur 7.1 laat ook zien dat over deze vier jaar de sociaal-culturele score voor meer dan de helft van de gemeenten is teruggelopen. Een gebied dat vanuit verschillende gezichtspunten vooruitgaat is het 'middenoosten' van Nederland. Daar kan worden geleerd wat factoren zijn die verbetering van gemeentelijke duurzaamheid versterken.

De waarde van de Nationale monitor duurzame gemeenten is dat het verschil tussen de realiteit van het Haagse Binnenhof, waar gunstige macrocijfers het beeld bepalen, en die van de gemeenten in ons land zichtbaar wordt.

Daarmee is ook geïllustreerd dat wie duurzaamheid vertaalt als verbeteren van het milieu, tevreden zal zijn bij het beeld van figuur 7.1, maar wie duurzaamheid definieert als een evenwichtig ontwikkelen van alle drie de P's ziet dat het land er nog onevenwichtig bij ligt. Dit laatste zouden niet alleen de roodkleurende gemeenten bij het sociaal kapitaal, maar ook de provincies en het Rijk zich moeten aantrekken. De overheid mag duurzaamheid niet plat slaan tot alleen het aanpakken van de energietransitie en de circulaire economie, maar heeft als taak als inspirator en facilitator op te treden voor een inclusieve samenleving waarin bij de economische ontwikkeling ook de sociale en ecologische domeinen mee ontwikkeld worden. De geschiedenis heeft uitgewezen dat economische groei niet alle sociale problemen vanzelf oplost, want economische successen laten na het pieken van een bepaalde technologie vaak sociale- en milieuproblemen achter die op de gemeenschap worden afgewenteld. Een inclusieve samenleving leert daar evenwichtig en rechtvaardig mee om te gaan. Dat is waarop de SDGs nu juist een beroep doen.

7.2 Wordt er nieuwe duurzaamheidsruimte door ontkoppeling en synergie tussen de drie kapitalen geschapen?

Telos heeft vanaf de oprichting in 1999 het uitgangspunt gehanteerd dat op langere termijn, daarvoor werd het jaar 2050 voor ogen gehouden, de drie duurzaamheidskapitalen evenwichtig zouden moeten groeien¹³. Voor het meten daarvan is een kwantitatieve methode ontwikkeld die elk van de drie kapitalen op gelijkwaardige wijze in beeld brengt en die ook in deze monitor wordt gehanteerd. Duurzame ontwikkeling heeft een specifieke opgave die daarmee echter in zijn kern nog niet geheel zichtbaar wordt gemaakt, namelijk:

- 1 het tegengaan van afwenteling van het ene kapitaal op het andere, bijvoorbeeld door economische groei van een industriesector te laten plaatsvinden terwijl gelijktijdig de milieuvervuiling wordt verminderd en de sociale leefomstandigheden van de (arme) bevolking worden verbeterd; en
- 2 het genereren van synergie tussen de kapitalen, bijvoorbeeld door het voorkomen van milieuvervuiling met nieuwe technologie waarmee ook groene werkgelegenheid wordt ontwikkeld.

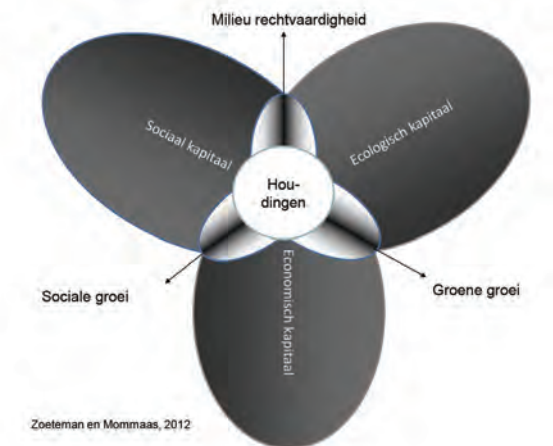
13

Zoeteman, K., H. Mommaas, J. Dagevos (2015), Are larger cities more sustainable? Lessons from integrated sustainability monitoring in 403 Dutch municipalities, Environmental Development, 19 August, <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2211464515300014>

In figuur 7.2 is weergegeven hoe tussen elk van de drie kapitalen er interface gebieden zijn, een kleine propeller vormend in de grote kapitalen-propeller. Tussen het ecologisch en economisch kapitaal is er het interface gebied dat wordt aangeduid met 'groene groei', een gebied dat sinds 2009 een van de speerpunten van de OESO¹⁴ vormt. Het doel van groene groei is dat de economie groeit zonder dat dit ten koste gaat van het milieu of liever nog waarbij het milieu er beter van wordt. Onder economen is er weliswaar een principiële debat gaande of dit op termijn wel mogelijk is, zoals verwoord in de geciteerde OESO paper, maar dat debat zal hier niet verder worden gevoerd. Zo is er een tweede interface gebied: 'sociale groei' en een derde tussen het ecologisch en sociaal kapitaal: 'milieurechtvaardigheid'. Dit laatste geeft bijvoorbeeld aan of milieuverbetering alleen de welgestelde klasse ten goede komt of alle burgers. Een voorbeeld van dit laatste is dat de overheid de toepassing van zonnepanelen bij de minder draagkrachtige delen van de bevolking met subsidies bevordert en dat later blijkt dat alleen de welgestelden van deze subsidies gebruik hebben weten te maken. Zo wordt geen milieurechtvaardigheid bereikt. Anderzijds is het instellen van natuurbeschermingsgebieden die het betreffende gebied onttrekken aan het sociaal en economisch kapitaal ook een vorm van afwenteling. Op korte termijn kan dit een oplossing zijn om erger te voorkomen maar duurzamer is wanneer de natuurwaarden worden beschermd op een manier waarbij er ook economische en sociale waarden worden gerealiseerd. De voorwaarden om de interfacegebieden tot ontwikkeling te brengen hangen samen met de voorwaarden die vanuit maatschappelijke actoren worden geschapen. Een dergelijke ontwikkeling zal alleen gebeuren als hun houding, bijvoorbeeld korte- of lange termijn gerichtheid, dan wel gerichtheid op eigenbelang of algemeen belang, dit ondersteunt.

14

OECD, 2016, Measuring the transformation of the economy: green growth indicators, Policy perspectives, 2016, OECD Publishing, https://issuu.com/oecd.publishing/docs/policy_perspective_ggi_final_web

Figuur 7.2 De drie duurzaamheidskapitalen en hun interfacegebieden: groene groei, sociale groei, en milieurechtvaardigheid¹⁵

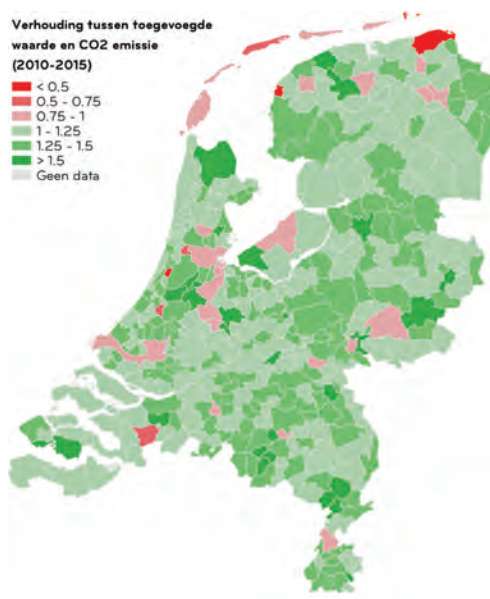
Met de drie interfacegebieden wordt als het ware een nieuwe ruimte beschreven die de 'duurzaamheidsruimte' kan worden genoemd. In deze ruimte wordt een nieuwe wereld geschapen waarin oude tegenstellingen, zoals economie die ten koste gaat van de natuur, en andersom, worden overschreden met innovatieve arrangementen, die niet altijd technologisch hoeven te zijn. De vraag doet zich voor of dit idee van de duurzaamheidsruimte ook kwantitatief kan worden beschreven. In de vorige Nationale monitor is als vingeroefening het interfacegebied aan de hand van de drie kapitalen in beeld gebracht. In deze Nationale monitor 2017 wordt een illustratie gegeven op basis van drie indicatorparen, waarbij elke indicator een zekere representativiteit heeft voor het bijbehorende kapitaal. Het zijn slechts voorbeelden die worden gegeven in de wetenschap dat deze problematiek vele lagen heeft die hiermee nog niet worden afgedekt.

Voor het in beeld brengen van de groene groei wordt de combinatie van de economische indicator 'toegevoegde waarde industrie' en de ecologische indicator 'emissie van CO₂' genomen. Bij afwezigheid van groene groei zal bij het toenemen van de toegevoegde waarde van de industriële productie ook de CO₂ emissie stijgen. Als de transitie naar een duurzame samenleving doorzet zal de industrie steeds minder fossiele brandstoffen gebruiken zodat het verband tussen beide indicatoren ontkoppeld wordt, ofwel de groene groei toeneemt.

15

Zoeteman, K., H. Mommaas, (2012), The Mission Reflected in the Sustainable Development Concept: Uplifting Society, In (K. Zoeteman, ed.), Sustainable Development Drivers, Cheltenham UK: Edward Elgar Publ.,69

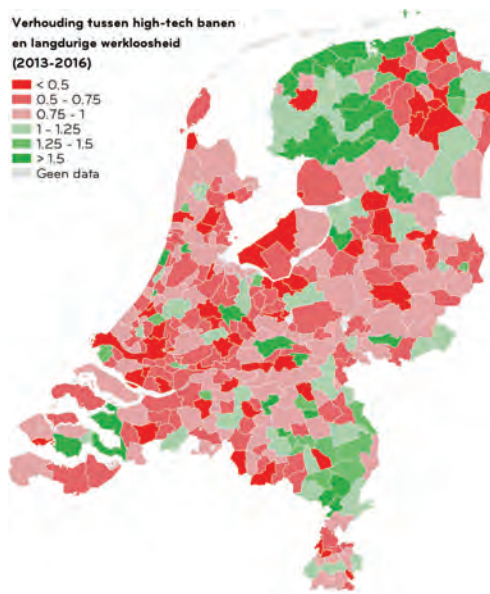
In figuur 7.3 is de situatie voor de gemeenten gepresenteerd hoe het quotiënt van de toegevoegde waarde van 2015 en die in 2010 zich verhoudt tot het quotiënt van de CO₂ emissie in de gemeente in 2015 en die in 2010.

Figuur 7.3 Verhouding van het quotiënt van de toegevoegde waarde van 2015 en die in 2010 en het quotiënt van de CO₂ emissie in de gemeente in 2015 en die in 2010

Figuur 7.3 laat zien dat groene groei, het genereren van meer toegevoegde waarde met minder CO₂ emissie dan in 2010 in de meest gemeenten wel is gelukt, met uitzondering van o.a. Amsterdam, Rotterdam, Lelystad, de Waddeneilanden en bijvoorbeeld Eemsmond.

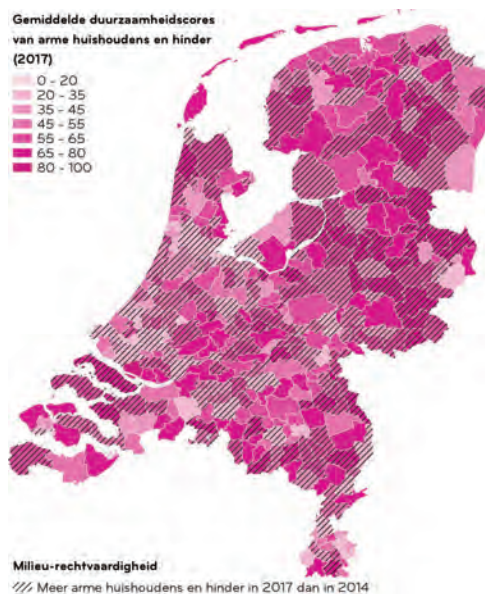
Voor de sociale groei is in figuur 7.4 een dergelijke combinatie nagegaan; de economische indicator 'aandeel bevolking in de high tech industrie' is gecombineerd met de sociale indicator 'aandeel langdurige werkloosheid'. Bij aanwezigheid van op deze manier grof benaderde sociale groei zal bij het toenemen van de werkgelegenheid in de high tech sector het aandeel langdurig werklozen afnemen.

Figuur 7.4 Verhouding van het quotiënt van het aantal banen in de high tech industrie in 2016 en die in 2013 en van het quotiënt van de langdurige werkloosheid in een gemeente in 2016 en die in 2013

Uit figuur 7.4 komt naar voren dat in de meeste gemeenten de stijging in het aantal high banen kleiner is geweest dan de stijging van het aantal langdurig werklozen in de periode 2013-2016. Hoewel de high tech sector niet de enige factor is de gerelateerd mag worden met de langdurige werkloosheid geeft dit een illustratie hoe bij het beschikbaar zijn van een meer verfijnde methodiek zichtbaar gemaakt kan worden of een sector bijdraagt aan sociale groei.

Voor de milieurechtvaardigheid is de relatie gekozen tussen de combinatie van de vier ecologische indicatoren voor hinder, waaronder die voor geluid- en licht hinder, en de sociale indicator arme huishoudens. Als de milieurechtvaardigheid toeneemt zal het aandeel arme huishoudens dat milieuhinder ondervindt afnemen. Dit kan bijvoorbeeld bereikt worden door geluidsmaatregelen aan de bron of door isolatiemaatregelen bij de woningen zodat het aandeel gehinderden onder de langdurig werklozen daalt, ook wanneer de economische activiteit of het verkeer in intensiteit toenemen. Daarmee wordt de sociale ongelijkheid op milieugebied verminderd. In figuur 7.5 zijn twee beelden samengevoegd. Enerzijds wordt de kaart voor de situatie in 2017 getoond waarbij de duurzaamheidsscores voor beide indicatoren zijn gesommeerd. Hoe donkerder de kleur des te minder is de som van het aandeel huishoudens en het aandeel gehinderden (en des te hoger de duurzaamheidsscore van beiden). Problemen vanuit milieurechtvaardigheid zijn te verwachten bij de lichtgekleurde gemeenten in figuur 7.5. Des te groter is de milieunrechtvaardigheid als deze som in de loop der jaren ook nog verder verslechterd. Gemeenten waar verslechtering is opgetreden in de periode 2014-2017 zijn in figuur 7.5 gearceerd.

Figuur 7.5 De gesommeerde duurzaamheidsscores van gehinderden en arme huishoudens in 2017 en via arcering aangeduide gemeenten waar deze som in de periode 2014-2017 is afgenomen

De drie combinatie gebieden van de drie kapitalen verdienen bij het rijksbeleid en gemeentelijk beleid verdere aandacht en dat geldt ook voor het wetenschappelijk onderzoek. Juist in de interface gebieden tussen drie P's vindt de met duurzaamheid beoogde innovatie zijn vorm.

7.3 Neemt de ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen af?

De centrale vraag van deze paragraaf is eigenlijk een verbijzondering van de vorige vraag, en richt zich op elementen van sociale groei en milieurechtvaardigheid. De eerste verkenning van deze vraag vanuit de SDG-doelen, zoals beschreven in hoofdstuk 6, geeft aan dat ongelijkheid tussen bevolkingsgroepen in ons land wat onderbelicht lijkt en beter in beeld gebracht zou kunnen worden. Overigens is het de vraag of alle ongelijkheden als afkeurenswaardig zouden moeten gelden. Mensen zijn gelijk voor de wet, maar hebben verschillende talenten en een verschillend streven, waardoor zij onder verschillende omstandigheden zullen leven. Alleen bij onrechtvaardige ongelijkheden zal er een rol voor de overheid zijn om corrigerend op te treden en de gegevens voorziening daarop adequaat af te stemmen. De SDGs roepen terecht de vraag op of in Nederland een aantal ongelijkheden niet teveel aan de aandacht zijn ontsnapt. Kortom, het is op dit moment te vroeg om een goed antwoord op de gestelde vraag te formuleren, maar de vraag stellen heeft een wakker makend effect teweeg gebracht.

7.4 Welke uitdagingen liggen in het verschiep voor verschillende typen gemeenten?

In hoofdstuk 4 staan kaarten waaruit kan worden afgeleid tot welke typologie de eigen gemeente behoort. Onderstaand wordt voor elk type een korte karakteristiek gegeven. Eerst zullen de kwantitatieve typen aan de orde komen, daarna de kwalitatieve.

7.4.1 Kwantitatieve typologieën

Kleine gemeenten

Kleine gemeenten hebben als eerste uitdaging het verbeteren van de economie, die doorgaans wat lager scoort dan gemiddeld, al doen zij er goed aan dit niet ten koste te laten gaan van hun sterke punten: de relatief goede sociale en ecologische scores. De aantrekkende economie helpt kleine gemeenten in dit streven. Zij zijn het laatste jaar gemiddeld 1.5% in totaalscore vooruitgegaan, terwijl de middelgrote en grote gemeenten niet verder dan 0.9-1.0% kwamen. Kleine gemeenten kunnen vaak profiteren van economische groei in nabijgelegen grote gemeenten doordat hun burgers daar werk vinden en thuis genieten van de sociale- en milieuvoordelen. Het behoud van deze voordelen is daarmee een belangrijke duurzaamheidsstrategie voor de toekomst. Kleine gemeenten doen er goed aan niet te worden als de grote gemeenten, maar klein te blijven. De recente golf aan op efficiency vergroting gerichte fusies tussen gemeenten kan daarmee tegen grenzen aan lopen. Zorgvuldig afwegen van voors en tegens van groter worden voor de bewoners lijkt daarmee een verstandig devies.

Middelgrote gemeenten

Middelgrote gemeenten met 50.000-100.000 inwoners vertonen gemiddeld een 2.4%-punt lagere duurzaamheid score dan het gemiddelde van overige gemeenten en hebben vergelijkbare sociale problemen als de grote steden. Daar staan geen economische of milieuvoordelen tegenover. Gelukkig zijn het laatste jaar de gemiddelde scores van alle drie de kapitalen stijgend.

Middelgrote gemeenten spelen voor hun burgers vaak een belangrijke rol, hebben oude historische wortels en stralen een eigen identiteit uit. Om dergelijke kenmerken te behouden is een verbrede stadsregionale aanpak van belang die vanuit de gemeente zelf wordt geëntameerd, maar ook wordt gesteund door provincie en rijk. Immers de middelgrote stad vormt de directe leefomgeving van 3 miljoen Nederlanders.

Grote gemeenten

Grote gemeenten scoren gemiddeld 3.6%-punt hoger op economisch kapitaal dan het gemiddelde van overige gemeenten. Dit is opvallend gunstig. Maar deze gunstige economische prestaties gaan gepaard met een sociaal-culturele score die 5.4%-punt onder het gemiddelde ligt en een milieuscore die gemiddeld 3.7% lager is. In 2017 is het economisch voordeel van de grote steden minder uitgesproken geworden en de nadelen op sociaal- en milieugebied zijn groter geworden. Hierin ligt een

belangrijke uitdaging voor de grote steden. De totaalscores van de grote steden liggen per saldo hoger dan in de middelgrote steden maar halen niet het niveau van de kleine gemeenten.

De grote steden beschikken over mogelijkheden om kansen voor sociale stijging te scheppen voor degenen die niet tot de uitvallers behoren en om milieu-technologische innovaties gericht aan te pakken. De kenniseconomie zetelt in belangrijke mate in de grotere steden met hun hogere opleidingen en op innovatie gerichte starters. Daarin ligt tevens een belangrijk deel van de aantrekkingskracht voor nieuwkomers. Beleid om de lagere sociaal-culturele kapitaalscore van grote steden te verbeteren kan zijn aangrijpingspunt zoeken in het verbreden van stijgingskansen, zodat de totaalscores voor duurzaamheid in grote steden gunstiger kunnen worden.

Behalve dergelijke algemene lijnen maakt de situatie in de vier grote steden van ons land duidelijk hoe groot de onderlinge verschillen kunnen zijn. De aard van de economie, de ontwikkelingen in het verleden, de herkomst en het opleidingsniveau van grote delen van de bevolking en toekomstige ontwikkelingskansen bepalen in sterke mate het totale duurzaamheidsbeeld. Nadelige gevolgen uit het verleden uitwissen lijkt op milieugebied nog makkelijker dan op sociaal-cultureel gebied. Naast de grote gemeente zelf lijkt hier ook een taak voor het rijk en de provincie weggelegd te zijn.

Geen van de drie kwantitatieve typen gemeenten hebben de afgelopen vier jaar een gemiddeld beter of slechter ontwikkelingsbeeld getoond dan de totale groep gemeenten. De verschillen tussen de kleine, middelgrote en grote gemeenten zijn de afgelopen vier jaar dus niet significant veranderd. Daarom is het des te interessanter om te zien of dit bij de kwalitatieve typen wel het geval is.

7.4.2 Kwalitatieve typologieën

Agrarische gemeenten

Agrarische gemeenten hebben in 2017 vanuit duurzaamheid geen duidelijk profiel. Het positieve daaraan is dat zij hun negatieve milieu-imago van zich af kunnen schudden, al is over de afgelopen vier jaar de ecologie score achtergebleven bij de gemiddelde verbetering van gemeenten op dit gebied. Op sociaal cultureel gebied zijn agrarische gemeenten wat beter scorend dan het gemiddelde van de overige gemeenten. In het dichtbevolkte verstedelijkte Nederland zou het landelijke karakter van gemeenten, mits de landbouw nog milieuvriendelijker wordt, op termijn een voordeel kunnen zijn.

Centrumgemeenten

Het type van centrumgemeente scoort in 2017 2.5%-punt lager op duurzaamheid dan niet centrum-gemeenten. Dat wordt vooral veroorzaakt door de lagere sociaal-culturele score en tevens door de lagere ecologische score. Economisch wijkt het beeld weinig van het gemiddelde af. Over de afgelopen vier jaar is de positie van de centrumgemeente eerder verslechterd dan verbeterd ten opzichte van de andere gemeenten, al is dit verschil niet statistisch significant. Daarmee blijkt dat centrum-

gemeenten het moeilijk hebben vanuit verschillende invalshoeken en ook economisch niet over voordelen ten opzichte van de andere gemeenten lijken te beschikken. Hun positie vraagt een benadering waarbij alle drie de kapitalen nieuwe impulsen krijgen. De rol als centrumgemeente in de regio vraagt wellicht om herziening, bijvoorbeeld door de regiogrenzen anders te definiëren, nieuwe vormen van samenwerking te zoeken, nieuwe typen bedrijven aan te trekken en aantrekkelijker te worden voor welvarende stedelingen.

Groeigemeenten

Groeigemeenten kenmerken zich door sterke economische prestaties waarbij het economisch kapitaal in 2017 4.4% hoger dan overige gemeenten scoort. De keerzijde is dat het ecologisch kapitaal 1.9% lager dan overige gemeenten scoort. Sociaal-cultureel wijken deze gemeenten weinig af van het gemiddelde beeld. In deze karakteristiek is de afgelopen vier jaar weinig veranderd. Daarmee tekent zich af dat het verbeteren van het ecologisch kapitaal een voor de hand liggende prioriteit is bij deze gemeenten waarbij het kenmerk van bevolkingsgroei ook kansen biedt om moderne technologische oplossingen te implementeren.

Groene gemeenten

De groene, doorgaans kleine, gemeenten scoren het meest gunstig op duurzaamheid (2.3% beter dan andere gemeenten) van alle kwalitatieve typen. Economisch wijken zij niet af van het gemiddelde, maar voor beide andere kapitalen kennen zij een duidelijk gunstiger beeld. De afgelopen vier jaar is dat niet gewijzigd. De groene gemeenten zouden kunnen inzetten op versterking van de economie maar zoals bij de andere typen blijkt, heeft dat als mogelijk gevaar in zich dat de ecologie score achteruit gaat. Alleen door selectief te zijn in de nagestreefde ontwikkelingen, kunnen de sterke kanten van dit gemeentetype behouden blijven. Groene gemeenten danken hun positie vaak aan het in de periferie van een grote stad liggen. Samenwerken met dergelijk grote steden met behoud van de eigenheid kan daarbij raadzaam zijn. Al is dit type gemeente ideaal vanuit menig gezichtspunt van duurzaamheid, dit ideaal is niet overal toepasbaar. Provincies zouden kunnen streven naar een evenwichtige verdeling van groene gemeenten in de regio's.

Historische gemeenten

Historische gemeenten wijken in 2017 weinig af van het gemiddelde beeld. Er is een lichte tendens naar gunstige sociaal-culturele omstandigheden. Dit beeld is de laatste vier jaar niet veranderd.

Krimpgemeenten

Krimpgemeenten scoren vanuit duurzaamheid het minst gunstig met een 3% lagere score dan overige gemeenten. Dat is niet alleen aan een fors lagere economie score te wijten, ook het sociaal-cultureel kapitaal scoort gemiddeld 5% lager dan gemiddeld. Daar staat tegenover dat het ecologisch kapitaal wat beter dan het gemiddelde van overige gemeenten scoort. De afgelopen vier jaar is de economie score nog verder achteruit gegaan ten opzichte van het landelijke gemiddelde en daarmee ook de totale duurzaamheidsscore. Daar andere gemeenten juist parallel aan het economisch herstel hun duurzaamheid verbeterden, vraagt dit type

gemeenten kennelijk een extra aanpak om weer tot herstel te komen. Vermoedelijk is dat zonder inspanningen van provincie en rijk moeilijk realiseerbaar voor de gemeentebesturen. Nieuwe economische dragers of begeleiding bij een transitie naar een nieuwe evenwichtssituatie kunnen hierbij aan de orde komen.

New Town gemeenten

Na de groene gemeenten vormen de New Town het type waarbij de duurzaamheid zich ten opzichte van overige gemeenten het meest gunstig (1.5% hoger) onderscheid. Het economisch en sociaal-cultureel kapitaal dragen dit. De afgelopen vier jaar zijn de New Towns economisch nog wat verder uitgelopen op de overige gemeenten. De tendens dat bij economische groei de milieuproblemen stijgen, is bij de New Towns wel bespeurbaar maar blijft beheerst, en is niet statistisch significant. Als er een gemeentetype is waar groene groei lijkt plaats te vinden, is het wel in de New Towns. Zij kunnen tot oplossingen komen waar andere gemeenten hun voordeel mee kunnen doen, mits daarbinnen vergelijkbare sociale omstandigheden kunnen worden geschapen.

Toeristische gemeenten

Toeristische gemeenten hebben kenmerken in ecologisch of cultuurhistorisch opzicht die toeristen trekken. Zij scoren dan ook 1.8% hoger dan overige gemeenten op ecologisch gebied. Economisch en sociaal-cultureel is dat echter niet het geval. De laatste vier jaar is de ecologie score bovengemiddeld verbeterd, maar de economie score bovengemiddeld gedaald. Beide verschijnselen houden waarschijnlijk verband met elkaar. Omdat er door de economische terugval minder toeristen naar deze gemeenten zijn gekomen is mogelijk de daarmee gepaard gaande milieuvervuiling uitgebleven. Het toerisme is economisch een grillige sector die daarmee de duurzaamheid van de toeristische gemeente kwetsbaar maakt. Economische diversificatie is daarop in sommige gevallen mogelijk een antwoord.

Voormalige industriegemeenten

Voormalige industriegemeenten scoren wat lager (1%) op duurzaamheid dan gemiddeld. Men zou verwachten dat dit door resterende milieuproblemen komt maar dat is niet het geval. De oorzaak ligt in een 2.5% lager dan gemiddeld scorend sociaal-cultureel kapitaal. Dit houdt vermoedelijk verband met eerder in de industrie werkzame delen van de bevolking die moeilijk kunnen worden omgeschoold en waar cultureel daarop aansluitende delen van de bevolking zich bij hebben gehuisvest. De afgelopen vier jaar doen de voormalige industriegemeenten het minstens zo goed als gemiddeld, waarbij vooral het beter dan gemiddeld stijgen van het ecologisch kapitaal opvalt.

De problematiek van de voormalige industriegemeenten heeft veelal een grootstedelijk karakter en vormt tegelijk op sociaal gebied een vraagstuk waar het rijk niet bij weg kan kijken.

7.5 Welke bestuurlijke context is het meest vruchtbaar om duurzaamheid in gemeenten te bevorderen?

Bij het bespreken van de uitkomsten van deze gemeentenmonitor, ligt het agenderen van te nemen stappen in eerste instantie bij gemeentebesturen. De laatste jaren dringt echter steeds meer het besef door dat gemeentebesturen de complexe problemen op hun grondgebied maar beperkt en pas na verloop van jaren kunnen beïnvloeden. Daarom wordt in menig coalitieakkoord benadrukt dat het gemeentebestuur de geformuleerde ambities alleen kan realiseren in samenwerking met burgers, belangenorganisaties, het lokale en wijder opererende bedrijfsleven, en met buurgemeenten en andere overheidspartners. In de Governance monitor duurzame gemeenten van Telos en VNG International zijn onder andere deze samenwerkingen in kaart gebracht en gewaardeerd¹⁶. Gegeven deze complexe werkelijkheid is het dan ook niet gelukt een duidelijk verband te vinden tussen de in de Governance monitor gewaardeerde bestuurskracht van gemeenten en de verandering in duurzaamheid zoals in deze Nationale monitor is onderzocht voor de periode 2014-2017. Alleen bij het thema infrastructuur en bereikbaarheid kon een zwakke relatie met de bestuurskracht worden aangetoond.

Dit duidt temeer op het belang van het inschakelen van andere actoren die actief zijn op het grondgebied van de gemeente. Recent spelen daarbij toenemend de financiers van de belangrijke investeringen in de gemeente een rol, zoals publieke banken waaronder de Wereldbank, de EIB en nationaal BNG Bank, NWB Bank, en private banken zoals Triodos Bank, ASN Bank en de Nederlandse grootbanken en pensioenfondsen. Zij geven bijvoorbeeld groene obligaties uit en kijken hoe hun leningenportefeuille bijdraagt aan de transitie naar een meer duurzame samenleving.

Door deze prikkels worden gemeenten ertoe gebracht keuzes niet alleen vanuit economisch-, maar ook vanuit milieu- en sociaalperspectief te maken en zich over de resultaten bij de begrotingsrapportages en duurzaamheidsjaarverslagen te verantwoorden.

8 Beleidsaanbevelingen

In dit slothoofdstuk worden de naar voren gebrachte elementen samengevat per bestuurslaag, te beginnen met die van de gemeenten, daarna die van de provincies en het rijk en tenslotte voor de VN.

8.1 Uitdagingen voor de gemeentebesturen na de verkiezingen van 2018

De resultaten van de Nationale monitor laten zien dat economische groei op zich een aantal problemen oplost, maar niet de panacee is voor alle maatschappelijke kwalen. Vanuit duurzaamheid gezien, is er nog geen reden om tevreden te zijn. Elke gemeente heeft daarbij het eigen verhaal.

In hoofdstuk 7 is beschreven dat op milieugebied bijna alle gemeenten erop vooruit zijn gegaan de laatste jaren. De energietransitie neemt vorm aan doordat de bijdrage van zonnestroom snel toeneemt, maar die van windenergie op land kent relatief weinig dynamiek. Ook treedt er van jaar tot jaar een snelle groei op van het aantal schone voertuigen en het aantal beschikbare laadpalen voor elektrische auto's. De gevolgen van de recente economische groei laten een relatieve ontkoppeling van de milieubelasting zien, maar geen absolute. Voor het gasverbruik van bedrijven is na een eerdere verbetering in 2017 weer sprake van een toegenomen verbruik. Dit geldt ook voor de CO₂ emissie in ons land. Gezien het streven om op een termijn van 20-30 jaar klimaatneutraal te zijn, zoals in veel van de huidige coalitieakkoorden staat, zijn de gemeenten nog niet, zeker niet allen, op koers. Bij de circulaire economie is een grote handicap dat cijfers over industriële afvalstromen in een landelijk dekkend systeem van gemeenten niet beschikbaar zijn. Wat het huishoudelijk afval betreft neemt de productie van huishoudelijk afval nog steeds niet af, maar de hoeveelheid restafval slinkt wel van jaar tot jaar. Gemeenten kunnen van elkaar nog veel leren.

Figuur 7.1 heeft laten zien dat de landelijke economische groei niet in alle gemeenten neerslaat. In de Randstad, en de provincies Groningen en Limburg zijn er gemeenten, ook grote, waarvoor de trend over 2014-2017 voor het economisch kapitaal negatief is. En over de laatste vier jaar is de sociaal-culturele score voor meer dan de helft van de gemeenten teruggelopen. Een gebied dat vanuit verschillende gezichtspunten vooruitgaat is het 'midden-oosten' van Nederland. De economische groei lijkt zich geleidelijk aan daarheen te verleggen. Daar kan worden geleerd wat factoren zijn die verbetering van gemeentelijke duurzaamheid bevorderen.

Kleine gemeenten deden het de laatste jaren goed. Bovendien kunnen zij vaak profiteren van economische groei in nabij gelegen grote gemeenten doordat hun burgers daar werk vinden en thuis genieten van de sociale

en milieuvoordelen. Het behoud van deze voordelen is daarmee een belangrijke duurzaamheidsstrategie voor hun toekomst. Kleine gemeenten doen er vanuit duurzaamheid geredeneerd goed aan niet te worden als de grote gemeenten, maar klein te blijven.

Middelgrote gemeenten hebben baat bij een verbrede stadsregionale ontwikkelingsaanpak die vanuit de gemeente zelf wordt geëntameerd, maar ook wordt gesteund door provincie en rijk.

De grote steden doen het weliswaar economisch goed maar trekken tegelijk ook de grootste sociale en milieuproblemen aan. Beleid om de lagere sociaal-culturele kapitaalscore van grote steden te verbeteren kan zijn aangrijpingspunt zoeken in het verbreden van stijgingskansen voor nieuwkomers en op milieugebied het als eerste toepassen van milieu-technologische oplossingen die de gehoopte groene economie dichterbij brengen. De grote onderlinge verschillen tussen de G4 laten zien dat er niet één aanpak is die alle problemen kan oplossen. Het uitwissen van nadelige situaties uit het verleden lijkt op milieu gebied makkelijker dan op sociaal-cultureel gebied. Naast de grote gemeenten zelf lijkt hier ook een taak voor provincie en rijk weg gelegd.

Centrumgemeenten hebben het relatief moeilijk en vragen om nieuwe impulsen voor alle drie de kapitalen. De oude rol vraagt wellicht om herziening, bijvoorbeeld door de regiogrenzen anders te definiëren, nieuwe vormen van samenwerking te zoeken, nieuwe typen bedrijven aan te trekken en aantrekkelijker te worden voor welvarende stedelingen. In groeigemeenten is het verbeteren van het ecologisch kapitaal een prioriteit en biedt de bevolkingsgroei ook kansen om moderne technologische oplossingen te implementeren. Krimp gemeenten zijn vanuit duurzaamheid het zorgkind van het land. Zij scoren vanuit duurzaamheid niet alleen het minst gunstig door lage economie en sociale scores, maar ook is de economische kapitaalscore de afgelopen vier jaar nog verder achteruit gegaan ten opzichte van de landelijke ontwikkeling. Dit type gemeenten vraagt kennelijk om een extra aanpak om weer tot herstel te komen. Vermoedelijk is dat zonder inspanningen van provincie en rijk moeilijk realiseerbaar. Nieuwe economische dragers of begeleiding bij een transitie naar een nieuwe evenwichtssituatie kunnen hierbij aan de orde komen. Toeristische gemeenten zijn kwetsbaar voor de conjunctuur en het wegblijven van toeristen. Diversificatie van hun economie kan deze kwetsbaarheid verminderen. Bij de voormalige industriegemeenten lijken de meeste oude milieuproblemen langzamerhand onder de knie, maar werken oude sociale problemen nog zo door dat de gemeenten die zelf zonder hulp van andere overheden vermoedelijk lastig kunnen oplossen.

De waarde van de Nationale monitor duurzame gemeenten is dat het verschil tussen de realiteit van het Haagse Binnenhof, waar gunstige macrocijfers het beeld bepalen, en die van de gemeenten in ons land zichtbaar wordt.

Daarmee is ook geïllustreerd dat wie duurzaamheid vertaalt als het verbeteren van het milieu tevreden zal zijn met het huidige beeld, maar wie

duurzaamheid definieert als een evenwichtig ontwikkelen van alle drie de P's inziet dat het land er nog onevenwichtig bij ligt.

Vragen die bij het opstellen van nieuwe coalitieakkoorden gesteld moeten worden zijn bijvoorbeeld:

- 1 Gaat de transitie naar duurzame energie in de eigen gemeente, ondanks successen en enthousiasme van burgers en bedrijven, wel snel genoeg?
- 2 Krijgt de circulaire economie bij huishoudelijk afval maar vooral ook bij industriële afvalstromen voldoende vaart?
- 3 Komt landelijke economische groei de eigen gemeente en binnen de gemeenten alle geledingen van de bevolking ten goede, en lost deze wel de bestaande sociale problemen op?
- 4 Kunnen bij economische krimp negatieve sociale gevolgen worden ondervangen door meer samenwerking met anderen (gemeenten en bedrijven) en een dringender beroep op provincies en rijk?

8.2 Beleidsuitdagingen voor provincies en de nieuwe regering

In de aanbevelingen voor gemeenten zijn provincies en rijk al diverse malen aan de orde gekomen. Zij zullen moeten inspringen waar de bestuurskracht van de gemeenten gezien de aard en omvang van de uitdagingen de spankracht van de gemeenten te boven gaat. Die situaties doen zich vooral op sociaal-cultureel vlak voor. Bij een aantal kleine gemeenten die niet weten te profiteren van de landelijke economische opleving, maar ook bij grotere gemeenten die op sociaal gebied met moeilijk om te buigen erfenissen uit het verleden zitten, is dit aan de orde. Dit speelt vooral bij centrum-, krimp- en voormalige industriegemeenten. Voor de middelgrote gemeenten komt de wenselijkheid van het faciliteren van een brede stadsregionale aanpak naar voren.

De recente economische groei heeft zichtbare positieve en negatieve gevolgen opgeleverd op een aantal terreinen. Voorbeelden hiervan zijn:

- afnemende werkloosheid en langdurige werkloosheid;
- afnemende leegstand van winkelruimte;
- toename van het aantal verhuisbewegingen;
- maar ook meer verkeersongevallen;
- stagnerende vermindering van de CO₂ uitstoot.

De overheid zal weer meer moeten inspelen op de negatieve bijverschijnselen van de aantrekkende groei. Groene groei en sociale groei zijn tot op heden meer idealen dan grootschalige werkelijkheden gebleken. De regering zou gemeenten moeten helpen met voorbeeldprojecten en faciliterende randvoorwaarden voor het scheppen van groene en sociale groei.

Grote steden lopen dicht en dat beperkt hun ontwikkelingsvermogen. Mogelijk ligt hier ook een oorzaak van het uitwijken van de groei oostwaarts

vanuit de Randstad. Als deze trend doorzet, vraagt dat ook begeleidende maatregelen om de aantrekkelijkheid van deze gemeenten te behouden.

De monitor resultaten laten zien dat het streven van het rijk naar grotere gemeenten van meer dan 100,000 inwoners vanuit duurzaamheid niet altijd de beste oplossing is. In veel gevallen blijft gelden 'small is beautiful'. Het is belangrijk niet alleen naar korte termijn economische prestaties te kijken. Er blijven immers ook voorbeelden aanwezig waar grote gemeenten economisch achterblijven.

Patronen van ongelijkheden over het land zijn hardnekkig. Provincie en rijk kunnen meer bewust zijn van de verschillen in het land en niet alleen kijken naar achterstanden binnen grote steden. In regio's spelen andere problemen dan in de G4 een rol. Ook in het westen ontstaan economisch perifere delen.

Duurzaamheid is sinds het betreden van het nieuwe millennium een 'platgeslagen' begrip geworden dat door de meeste gemeentebesturen, maar ook door provincies en de rijksoverheid vooral wordt gezien als een moderne vorm van milieubeleid gericht op het beperken van klimaatverandering en het bevorderen van circulaire economie. Weinig gemeenten, en voor zover ons bekend geen enkel op nationaal beleid gericht ministerie, beschouwen duurzaamheid als een samengaan van economische, milieu en ook sociale doelen vanuit een houding die bij alle besluiten vanuit betrokkenheid een inclusieve afweging van alle belangen maakt. Dit afgezien van het gegeven dat departementale besluiten de Ministerraad passeren. Wie duurzaamheid vertaalt als het verbeteren van het milieu, zal tevreden zijn met de uitkomsten van deze Nationale monitor. Maar wie duurzaamheid definieert als een evenwichtig ontwikkelen van alle drie de P's, ziet dat het land er nog onevenwichtig bijligt en er vooral sociaal-culturele achteruitgang is opgetreden, waarvoor bij een fors aantal gemeenten nog geen verbetering gloort. Dit laatste zouden naast de gemeenten zelf de provincies en het rijk zich moeten aantrekken. Immers, economische successen laten na het pieken van een bepaalde technologie vaak sociale- en milieuproblemen achter die op de gemeenschap worden afgewenteld. Een inclusieve samenleving leert daar evenwichtig en rechtvaardig mee om te gaan. Dat is waarop de SDGs nu juist een beroep doen.

8.3 Nederland en het VN debat over de Global Goals

De vergelijking van de Triple-P aanpak van de Nationale monitor met de voorliggende SDGs van de VN hebben verschillen aangetoond die leerzaam zijn voor de verdere verbetering van de Nationale monitor. Dit betreft vooral zaken zoals het ongelijkheidsperspectief en aspecten rond gezondheid en voeding.

Anderzijds zouden de SDGs er baat bij hebben als aanvullende elementen een plaats zouden krijgen bij (nieuw te formuleren) subdoelen. Vooral het geringe accent op de economie valt hierbij op. Het gaat bij economie onder meer om indicatoren voor:

- 1 ruimtelijke vestigingsvoorwaarden voor bedrijven;
- 2 kennisinfrastructuur;
- 3 bedrijfsontwikkelingen;
- 4 rol van financiële instellingen en van microkredietverlening.

Verdere elementen die gemist worden zijn:

- 5 sociale samenhang van samenlevingen en de eventueel daaruit voortkomende informele ondersteuning (in de vorm van mantelzorg en vrijwilligerswerk);
- 6 beleving van de gebouwde omgeving (hinder, beschikbaarheid van voorzieningen);
- 7 buffervermogen huishoudens als indicator voor het risico op armoede bij doel 1;
- 8 levensverwachting als geaggregeerde indicator voor gezondheid binnen doel 3;
- 9 ontgroening en vergrijzing als indicator voor de toekomstbestendigheid van de beroepsbevolking bij doel 8;
- 10 totale soortenrijkdom als extra indicator naast het voorkomen van beschermde soorten bij doel 15.

Aanbevolen wordt vanuit Nederland deze elementen in VN verband onder de aandacht te brengen.

Tegelijkertijd wensen de onderzoekers dat regering, provincies en gemeenten de inspiratie van de VN Sustainable Development Goals oppakken om waar de duurzaamheidsidealen platgeslagen zijn, deze weer nieuw leven in te blazen.

Bijlage

B Kenmerken en veranderingen van het meetinstrument ten opzichte van 2016

Om de uitkomsten van de Nationale monitor duurzame gemeenten 2017 te kunnen duiden zal hier kort worden samengevat hoe het meetinstrument werkt en welke veranderingen zijn opgetreden ten opzichte van het vorige jaar. Dit laatste betreft de gerealiseerde gemeentelijke herindelingen en een aantal wijzigingen in het bestand aan indicatoren.

De Telos werkwijze

De methode die Telos hanteert voor het inzichtelijk maken van regionale duurzame ontwikkeling, is in beginsel gebaseerd op het driekapitalen model (3P model).

Dit beschrijft duurzaamheid volgens het sociaal-cultureel, het ecologisch en het economisch kapitaal. Binnen deze drie hoofdkapitalen, worden er negentien voorraden onderscheiden. Voorbeelden hiervan zijn de voorraad gezondheid binnen het sociaal-cultureel kapitaal, of de voorraad afval & grondstoffen in het ecologisch kapitaal.

Om deze voorraden operationeel te maken, worden er eisen en doelen opgesteld waaraan een regio zou moeten voldoen om volledig duurzaam te opereren. Binnen de voorraad 'bodem' wordt bijvoorbeeld de eis gesteld dat de bodem volledig schoon is. Om te meten in hoeverre een bepaalde regio voldoet aan de gestelde eisen, worden er aan de eisen indicatoren gehangen die meten in hoeverre het doel om volledig duurzaam te zijn wordt behaald.

De overzichten van de voorraden met bijbehorende eisen en indicatoren van het sociaal-cultureel-, het ecologisch- en het economisch kapitaal zijn terug te vinden in respectievelijk figuur B.1, figuur B.2 en figuur B.3. Om te bepalen in hoeverre een indicator bijdraagt aan het doelbereik, zijn er per indicator bijbehorende normen opgesteld.

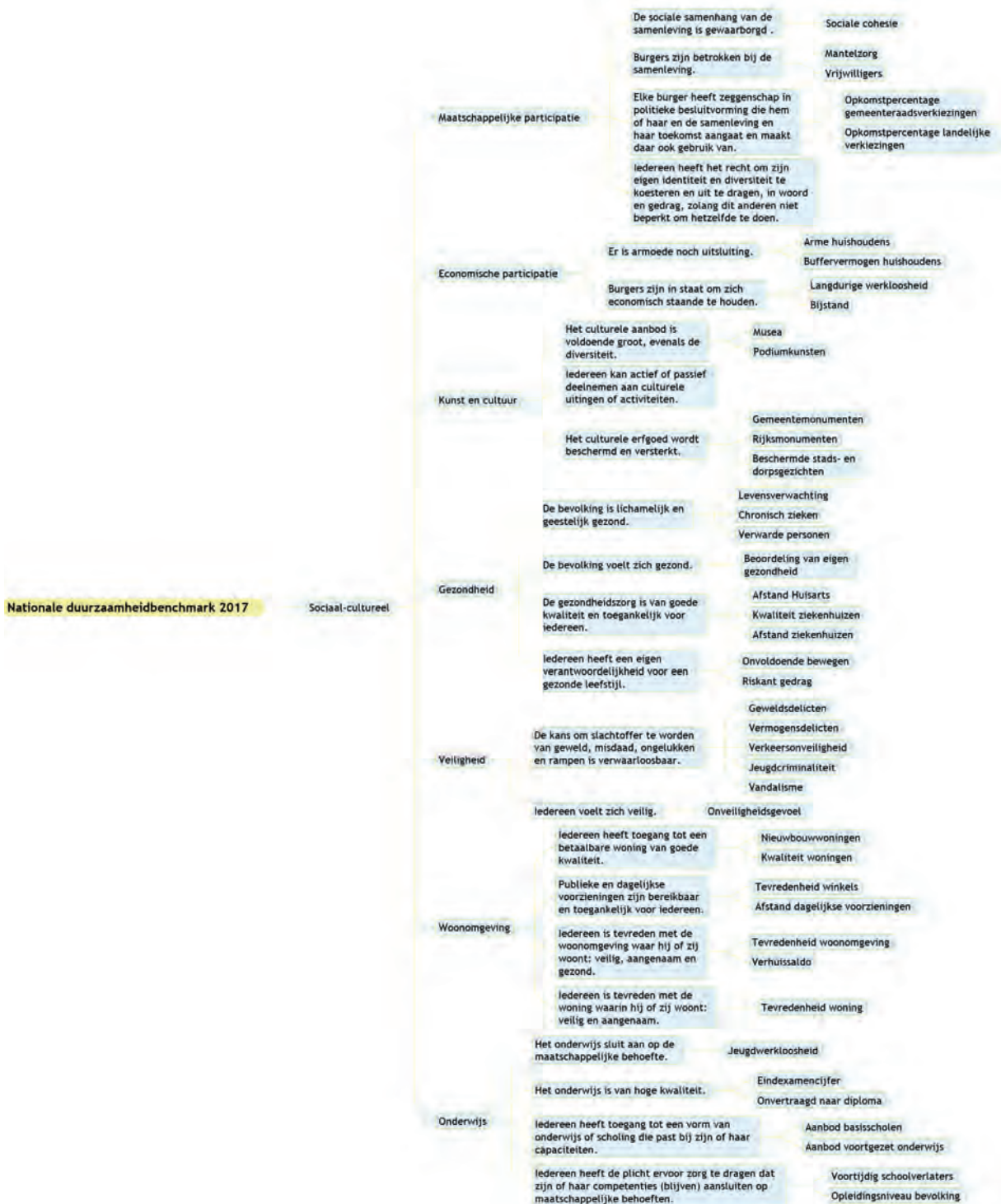
De normering is gebaseerd op maatschappelijk gefundeerde ambities en eisen (bestaande wet- en regelgeving, beleidsambities, sustainable development goals, klimaatambities, regionale vergelijkingen etc.).

Door de indicatoren te relateren aan de opgestelde normen, kan het percentage doelbereik per indicator berekend worden. Deze indicatorscores worden vervolgens door een door Telos ontwikkelde methodiek trapsgewijs geaggregeerd tot scores op de negentien voorraden.

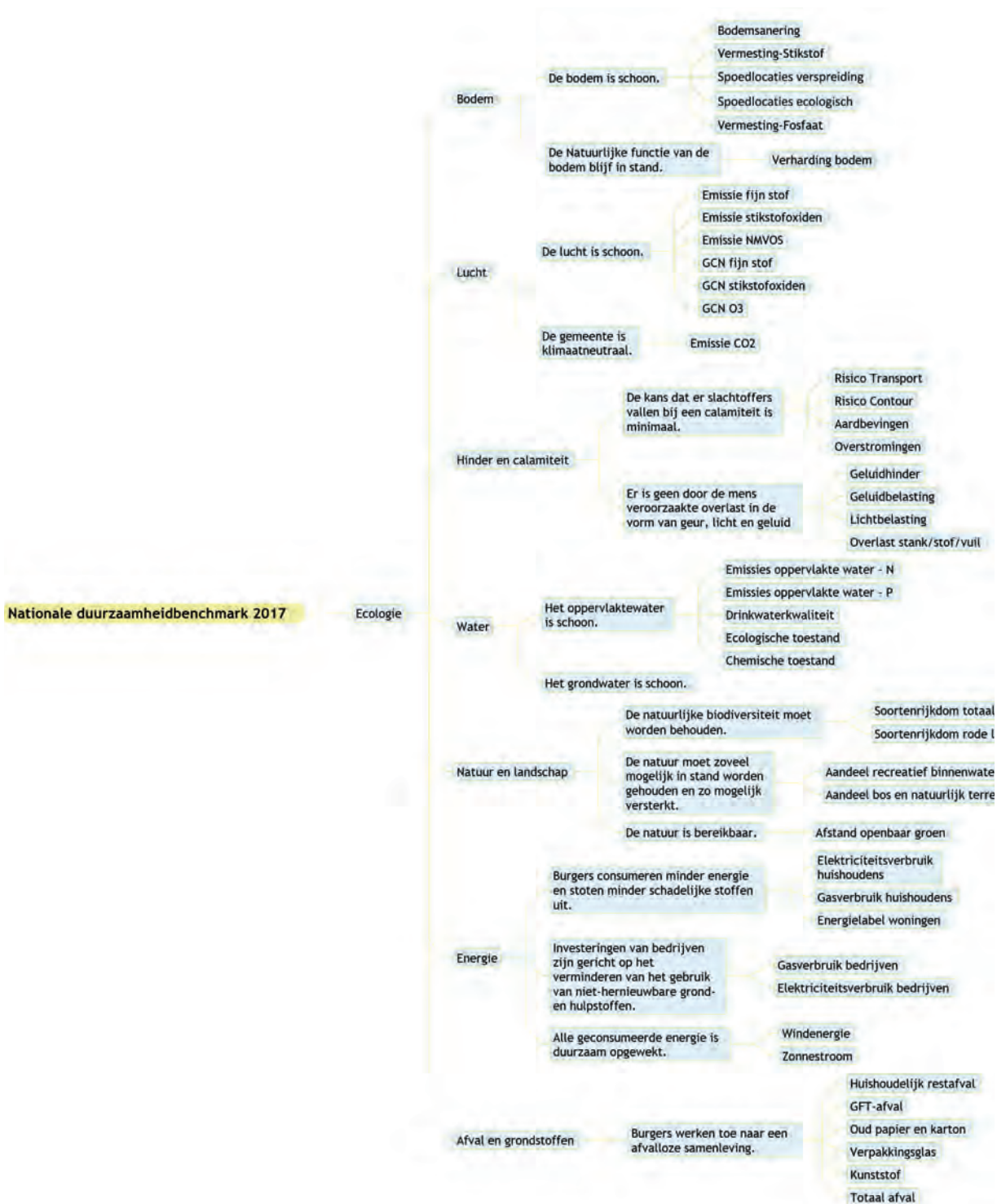
De voorraadscores worden daarna samengevoegd tot die van een kapitaalscore (sociaal-cultureel, ecologisch of economisch). De drie kapitaalscores kunnen tenslotte worden geaggregeerd tot een totaalscore voor de regionale duurzaamheid.

Deze door Telos ontwikkelde methode voor het meten van duurzame ontwikkeling wordt nogmaals schematisch weergegeven in figuur B.4.

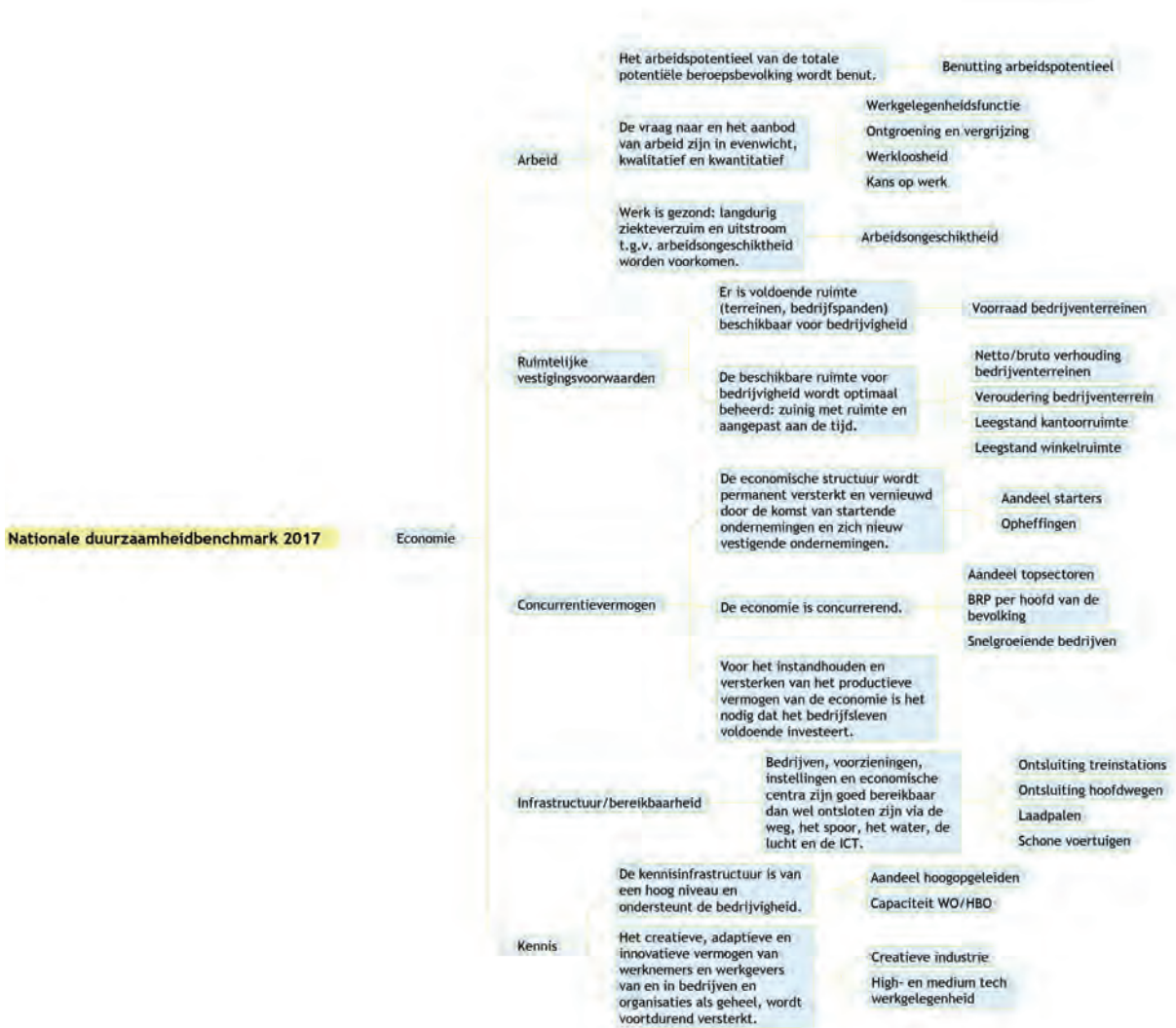
Doordat de onderliggende data systematisch en regionaal (per gemeente) worden verzameld, is het mogelijk om regionale analyses uit te voeren en gemeentes onderling in een benchmark te vergelijken. Op de interactieve website www.DuurzameSteden.nl is het mogelijk om een gemeente met bijbehorende scores op te zoeken. Tevens kan de gebruiker via deze webtool een vergelijking maken tussen twee gemeenten naar keuze.

Figuur B.1 Overzicht van de voorraden, eisen en indicatoren binnen het sociaal-cultureel kapitaal

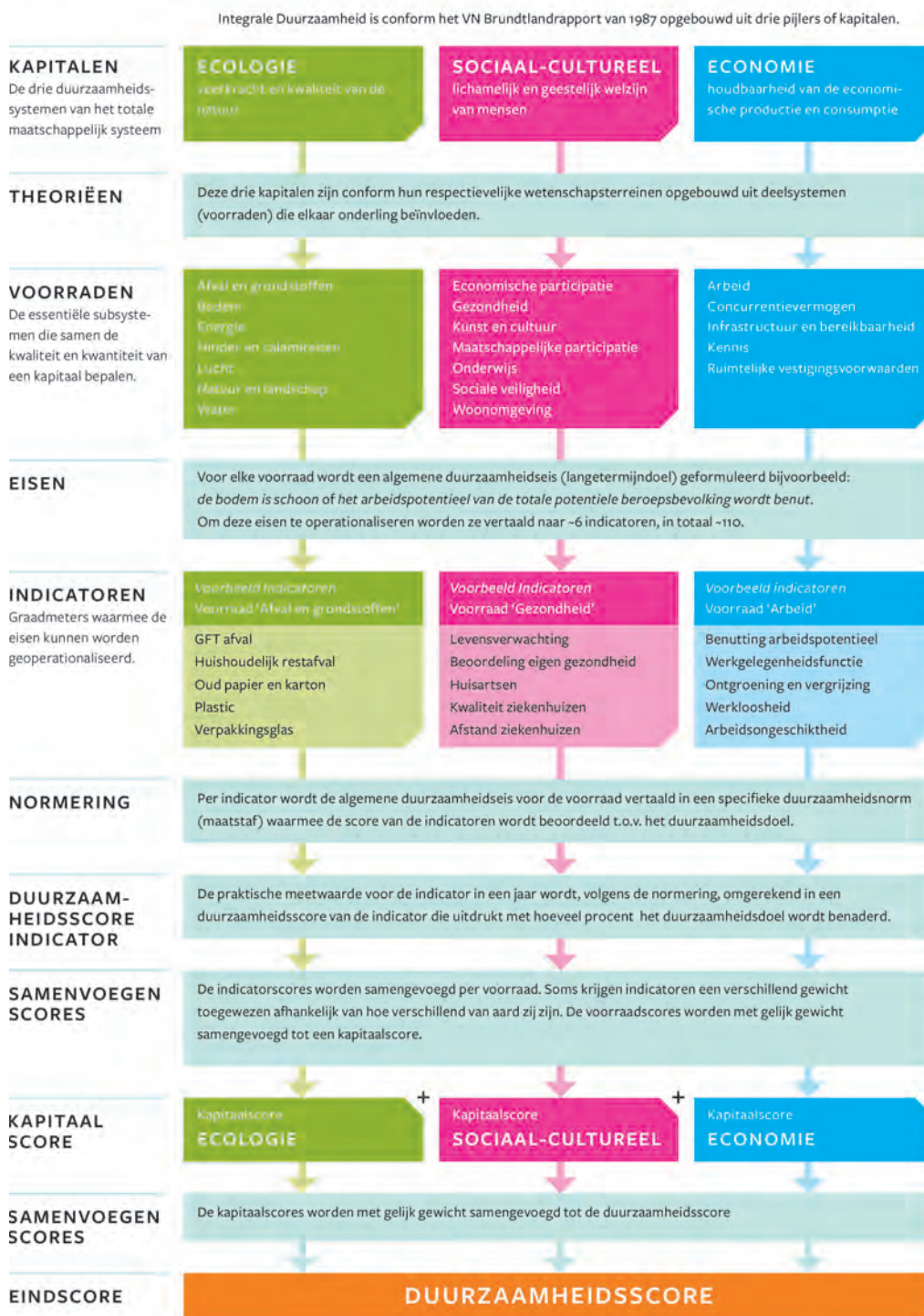

Figuur B.2 Overzicht van de voorraden, eisen en indicatoren binnen het ecologisch kapitaal

Figuur B.3 Overzicht van de voorraden, eisen en indicatoren binnen het economisch kapitaal

WERKWIJZE TELOS DUURZAAMHEIDSMONITOR

Figuur B.4 Overzicht werkwijze Telos Nationale monitor duurzame gemeenten 2017

Gemeentelijke herindelingen

In 2016 waren er nog 390 gemeenten in Nederland. Per 1 januari 2017, is dit aantal teruggebracht naar 388 door middel van een gemeentelijke herindeling. Ten opzichte van de vorige editie, is de volgende wijziging doorgevoerd in het gemeentebestand; De gemeenten Schijndel, Sint-Oedenrode en Veghel zijn samengevoegd tot de gemeente 'Meierijstad'. Deze herindeling kan gevolgen hebben voor de duurzaamheidsscore van de gemeente, bijvoorbeeld wanneer er tussen de samengevoegde gemeenten grote verschillen in hun score op een indicator. Om vertekeningen ten gevolge van deze herindelingen te voorkomen, zijn de data uit 2016 en eerder omgerekend naar de huidige situatie. Dit maakt het mogelijk om ook de herindelingsgemeente over een langere tijd te bekijken. Dit geldt ook voor de gemeentelijke herindelingen die in de voorgaande jaren zich voorgedaan hebben. Een overzicht van alle gemeentelijke herindelingen in de afgelopen jaren is terug te vinden op deze informatiepagina van het CBS.

Wijzigingen in indicatoren

Binnen de set van indicatoren zijn drie soorten veranderingen aangebracht ten opzichte van de Nationale monitor 2016. Er zijn indicatoren toegevoegd, er zijn wijzigingen doorgevoerd in de definitie of invulling van indicatoren en er zijn enkele indicatoren verwijderd uit de analyse. Hieronder volgt een beknopte omschrijving van de veranderingen die zijn doorgevoerd in de indicatoren set ten opzichte van de Nationale monitor 2016. Voor een uitgebreide omschrijving en onderbouwing van de indicator verwijzen wij u graag door naar de factsheets. Deze zijn terug te vinden op de website (www.telos.nl).

Toegevoegde indicatoren

Ieder jaar komen er nieuwe data beschikbaar. Dit heeft tot gevolg dat het instrument steeds verder kan worden verfijnd. Ook kan voortschrijdend inzicht of nieuwe kennis over bepaalde thema's leiden tot het uitbreiden of verbreden van de set indicatoren. In deze editie zijn de volgende vier toevoegingen doorgevoerd ten opzichte van het voorgaande jaar:

- Tevredenheid woning (woonomgeving); percentage van de bevolking dat 'tevreden' of 'zeer tevreden' is over de eigen woning.
- Verhard oppervlak (bodem); percentage van het gemeenteoppervlak dat afgedicht is.
- Ecologische spoedlocaties (bodem); Aantal saneringslocaties die zijn gekenmerkt als ecologische spoedlocaties binnen het bodemconvenant.
- Spoedlocaties verspreiding (bodem); Aantal saneringslocaties die zijn gekenmerkt als spoedlocaties met een verspreidingsrisico binnen het bodemconvenant.
- Totaal huishoudelijk afval (Afval & grondstoffen); Deze indicator geeft aan hoeveel afval er in totaal geproduceerd wordt per huishouden in een gemeente.

Veranderingen van bestaande indicatoren

Een aantal indicatoren zijn dit jaar anders gedefinieerd dan in de voorgaande editie. Dit kan meerdere oorzaken hebben. Het kan voorkomen dat de partij die de data beschikbaar stelt de definitie heeft veranderd. Ook is het mogelijk dat voor een bepaalde indicator een andere bron wordt gebruikt of dat Telos de definitie zelf heeft aangepast om dichter bij de kern te komen van het aspect waar de indicator voor staat. Per saldo zijn de volgende veranderingen doorgevoerd ten opzichte van de editie van vorig jaar:

- Onvertraagd naar diploma. Om een meer gedegen jaar op jaar vergelijking te maken, is het percentage leerlingen dat zonder vertraging het diploma behaald geïndexeerd aan het nationale gemiddelde.
- jeugdwerkloosheid. Het percentage van de bevolking (15-25 jaar) dat werkloos is, wordt in deze editie gerelateerd aan de totale bevolking tussen de 15 en 25 jaar, in plaats van de potentiële beroepsbevolking van 15 tot 25 jaar. Dit door een betere databeschikbaarheid.
- Emissie koolstofdioxide. De luchtemissies worden niet meer weergegeven als index ten opzichte van een referentiejaar, maar als kilogram per inwoner. Dit geeft een beter beeld van de werkelijke emissies. De (Europese) klimaatdoelstellingen in de vorm van indexen zijn verwerkt in de normering.
- Emissie stikstofdioxide. De luchtemissies worden niet meer weergegeven als index ten opzichte van een referentiejaar, maar als kilogram per inwoner. Dit geeft een beter beeld van de werkelijke emissies. De (Europese) klimaatdoelstellingen in de vorm van indexen zijn verwerkt in de normering.
- Emissie Fijn stof (PM2.5). De luchtemissies worden niet meer weergegeven als index ten opzichte van een referentiejaar, maar als kilogram per inwoner. Dit geeft een beter beeld van de werkelijke emissies. De (Europese) klimaatdoelstellingen in de vorm van indexen zijn verwerkt in de normering.
- Emissie NMVOS. De luchtemissies worden niet meer weergegeven als index ten opzichte van een referentiejaar, maar als kilogram per inwoner. Dit geeft een beter beeld van de werkelijke emissies. De (Europese) klimaatdoelstellingen in de vorm van indexen zijn verwerkt in de normering.
- Voorraad bedrijventerrein. Binnen de indicator voorraad bedrijventerrein wordt de voorraad nu gerelateerd aan het meerjarig uitgifte gemiddelde. Dit om ook een overschot aan bedrijventerrein mee te nemen in de beoordeling.
- Laadpalen. Het aantal laadpalen voor elektrische voertuigen wordt in deze editie niet meer gerelateerd aan het aantal inwoners, maar aan het aantal personenauto's.
- Emissies naar oppervlaktewater. De emissies naar oppervlaktewater worden niet meer berekend met de eenheid kg/inwoner, maar als kg/ha.

Verwijderde indicatoren

Voor een aantal indicatoren is gekozen om deze te verwijderen uit de analyse van de Nationale monitor duurzame gemeenten. Dit kan uiteenlopende redenen betreffen. Zo kan een bepaald onderwerp wat ooit relevant was minder relevant zijn geworden in de hedendaagse samenleving. Ook kan het voorkomen dat een bepaald thema zich beter laat beschrijven door een andere indicator of dat nieuwe inzichten in duurzame ontwikkeling bepaalde indicatoren minder relevant maken. De volgende indicatoren zijn verwijderd uit de analyse:

- De indicator gemengde riolering is verwijderd uit de analyse. Deze indicator uit de voorraad water is nog steeds erg relevant, maar data hierover wordt niet vrijgegeven door de overheid. Dit betreuren wij ten zeerste. De indicator is nu geschrapt omdat de meest recente vrijgegeven versie van de data erg verouderd is. Ons streven is om zo snel mogelijk weer over deze indicator te rapporteren.

Overzicht gebruikte indicatoren en literatuur

Door deze veranderingen bestaat de analyse van de Nationale monitor duurzame gemeenten 2017 uit een totaal van 109 indicatoren. Uiteraard zijn voor de longitudinale analyses de bovenstaande veranderingen ook doorgevoerd in de datasets van 2016, 2015 en 2014. Zo blijven de sets over de jaren heen vergelijkbaar, en kunnen trends in duurzame ontwikkeling duidelijker worden weergegeven. Een overzicht van alle indicatoren en een korte omschrijving waar de indicator voor staat is terug te vinden in de tabellen B.1, B.2 en B.3. Een overzicht van de geraadpleegde bronnen is terug te vinden in tabel B.4.

Voor een uitgebreidere toelichting van de indicatoren, en de relatie die gelegd wordt met de bijbehorende duurzaamheidseisen, kunnen de factsheets worden geraadpleegd. Deze zijn te vinden op de website van Telos (www.telos.nl).

Tabel B.1 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Sociaal-cultureel kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Maatschappelijke Participatie	Sociale cohesie	Een rapportcijfer dat de sociale cohesie binnen een regio beoordeelt.	score	2013	2014	2015	2016
Maatschappelijke Participatie	Vrijwilligers	Percentage van de respondenten dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor een club of vereniging	Percentage	2015	2015	2015	2015
Maatschappelijke Participatie	Mantelzorg geven	Percentage van de bevolking dat mantelzorg verleend.	percentage bevolking	2015	2015	2015	2015
Maatschappelijke Participatie	Opkomst gemeenteraadsverkiezingen	Gemiddeld opkomstpercentage van de verkiezingen van de gemeenten bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2014.	percentage kiesgerechtigde	2014	2014	2014	2014
Maatschappelijke Participatie	Opkomst landelijke verkiezingen	Gemiddeld opkomstpercentage in de gemeente bij de landelijke verkiezingen voor de Tweede Kamer in 2017.	percentage kiesgerechtigde	2012	2012	2012	2017
Economische Participatie	Langdurige werkloosheid	Met langdurige werkloosheid wordt bedoeld het aandeel niet-werkende werkzoekenden op de gehele beroepsbevolking dat langer dan 36 maanden werkzoekend is.	percentage beroepsbevolking	2013	2014	2015	2016
Economische Participatie	Arme huishoudens	Percentage huishoudens met inkomen onder 105% van het sociale minimum ten opzichte van het totaal aantal huishoudens.	percentage huishoudens	2011	2012	2013	2014
Economische Participatie	Bijstand	Aantal bijstands-uitkeringen 15-65 jaar maal het percentage dat langer dan 36 maanden loopt gedeeld door de totale bevolking.	percentage bevolking	2013	2014	2015	2016

Tabel B.1 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Sociaal-cultureel kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Economische Participatie	Vermogen huishoudens	Percentage huishoudens met een vermogen van 5000 euro of meer (excl. eigen woning(schuld)).	percentage huishoudens	2011	2012	2013	2014
Kunst en cultuur	Afstand podium-kunsten	Afstand tot podiumkunsten	km	2012	2013	2014	2015
Kunst en cultuur	Afstand musea	Afstand tot musea	km	2009	2011	2013	2015
Kunst en cultuur	Rijks-monumenten	Aantal rijksmonumenten per 1.000 inwoners	aantal per 1.000 inwoners	2013	2014	2015	2016
Kunst en cultuur	Gemeente-monumenten	Aantal gemeente-monumenten per 1.000 inwoners	aantal per 1.000 inwoners	2012	2013	2014	2015
Kunst en cultuur	Beschermde stads- & dorpsgezichten	Aantal beschermde stads- en dorpsgezichten per gemeente	aantal	2012	2013	2014	2015
Gezondheid	Levensverwachting	De gemiddelde levensverwachting bij geboorte.	jaren	2008	2010	2012	2014
Gezondheid	Beoordeling van eigen gezondheid	Percentage van de bevolking dat zijn of haar gezondheid als goed beoordeelt.	percentage bevolking	2012	2012	2012	2012
Gezondheid	Chronisch zieken	Percentage burgers dat minimaal te maken heeft met één of meer langdurige aandoeningen.	percentage bevolking	2012	2012	2012	2012
Gezondheid	Verwarde personen	Aantal verwarde personen per 1.000 inwoners	aantal per 1.000 inwoners	2012	2013	2014	2015
Gezondheid	Onvoldoende bewegen	Omschrijving indicator Percentage inwoners tussen 19 en 65 jaar dat niet voldoet aan de Nederlandse Norm Gezond Bewegen (NNGB).	percentage bevolking	2012	2012	2012	2012

Tabel B.1 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Sociaal-cultureel kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Gezondheid	Risikant gedrag	Percentage van de mensen dat riskant gedrag vertoont dat schadelijk is voor de gezondheid. Onder riskant gedrag wordt verstaan: zwaar roken, excessief drinken en sterk overgewicht (obesitas). Som van mensen dat zwaar rookt, drinkt of overgewicht heeft. Hier kan overlap in zitten. Iemand die en zwaar rookt en overmatig drinkt, wordt in dit geval dubbel geteld.	percentage bevolking	2012	2012	2012	2012
Gezondheid	Afstand huisarts	Afstand tot huisartsenpraktijk	km	2012	2013	2014	2015
Gezondheid	Afstand ziekenhuis	Afstand tot het ziekenhuis (excl. polikliniek).	km	2013	2014	2015	2016
Gezondheid	Kwaliteit ziekenhuizen	Gemiddelde kwaliteit ziekenhuizen binnen de GGD-regio.	score	2013	2014	2015	2016
Onderwijs	Afstand basisschool	Afstand tot basisschool.	km	2012	2013	2014	2015
Onderwijs	Afstand voorgezet onderwijs	Afstand tot middelbare school.	km	2012	2013	2014	2015
Onderwijs	Eindexamen-cijfer	Index van het examencijfer ten opzichte van het nationaal gemiddelde.	index	2013	2014	2015	2016
Onderwijs	Onvertraagd naar diploma	Het percentage leerlingen dat het voortgezet onderwijs doorloopt zonder in één van de (bovenbouw) klassen te blijven zitten. (index tov. Het nationaal gemiddelde)	index	2012/ 2013	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015
Onderwijs	Voortijdig schoolverlaters	Percentage leerlingen (jonger dan 23) dat zonder startkwalificatie het onderwijs verlaat.	percentage leerlingen	2013/ 2014	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016

Tabel B.1 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Sociaal-cultureel kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Onderwijs	Jeugdwerkloosheid	Percentage van de Bevolking (15-25 jaar) dat werkloos is.	percentage jongeren	2013	2014	2015	2016
Onderwijs	Opleiding-niveau bevolking	Percentage laagopgeleiden naar hoogst behaald opleidingsniveau ten opzichte van de totale bevolking van 18 jaar en ouder, exclusief studenten	percentage bevolking	2011	2011	2012	2012
Veiligheid	Gewelddelicten	Het aantal aangehouden verdachten van gewelddelicten per 10.000 inwoners	verdachten per 10.000 inwoners	2011-2013	2012-2014	2013-2015	2014-2016
Veiligheid	Vermogensdelicten	Het aantal aangehouden verdachten van vermogensdelicten per 10.000 inwoners.	verdachten per 10.000 inwoners	2011-2013	2012-2014	2013-2015	2014-2016
Veiligheid	Vandalisme	Het aantal aangehouden verdachten van vernielingen en verstoring van de openbare orde per 10.000 inwoners	verdachten per 10.000 inwoners	2011-2013	2012-2014	2013-2015	2014-2016
Veiligheid	Jeugdcriminaliteit	Geregistreerde minderjarige (<18) verdachten voor een misdrijf per 1.000 inwoners	jeugdmisdrijven per 1.000 inwoners	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Veiligheid	Verkeersonveiligheid	Aantal verkeersslachtoffers (doden of zwaar-gewonden) per 1.000 inwoners.	slachtoffers per 1.000 inwoners	2012	2013	2014	2015
Veiligheid	Onveiligheidsgevoel	Percentage inwoners dat zich 'wel eens' of 'vaak' onveilig voelt.	percentage bevolking	2013	2014	2015	2016
Woonomgeving	Tevredenheid woning	Percentage van de bevolking, dat 'tevreden' of 'zeer tevreden' is over de woning.	percentage huishoudens	2012	2015	2015	2015
Woonomgeving	Tevredenheid woon-omgeving	Percentage van de bevolking, dat 'tevreden' of 'zeer tevreden' is over de woon-omgeving.	percentage huishoudens	2012	2015	2015	2015

Tabel B.1 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Sociaal-cultureel kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Woonomgeving	Tevredenheid winkels	Percentage dat 'tevreden' of 'zeer tevreden' is met de winkels in de omgeving	percentage bevolking	2012	2012	2012	2012
Woonomgeving	Afstand dagelijkse voorzieningen	Afstand tot een grote supermarkt of andere winkel voor dagelijkse levensbehoeften.	km	2012	2013	2014	2015
Woonomgeving	Verhuissaldo	Percentage gevestigd in de gemeente minus vertrokken uit de gemeente	netto vestiging per 1.000 inwoners	2013	2014	2015	2016
Woonomgeving	Nieuwbouw woningen	Aantal gereedgekomen woningen per 10.000 inwoners	aantal per 10.000 inwoners	2013	2014	2015	2016

Tabel B.2 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Ecologisch kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Bodem	Humane spoed-locaties	Aantal humane spoedlocaties	aantal	2013	2014	2015	2016
Bodem	Spoed-locaties verspreiding	Aantal spoed-locaties met een verspreidingsrisico	aantal	2016	2016	2016	2016
Bodem	Ecologische spoed-locaties	Aantal spoed-locaties met een ecologisch risico	aantal	2016	2016	2016	2016
Bodem	Verhard oppervlak	Percentage van de oppervlakte dat afgedicht is.	Percentage	2012	2012	2012	2012
Bodem	Vermesting-Stikstof	Stikstof gebruik op landbouwbedrijven in kilogram per hectare cultuur-grond.	kg/ha	2012	2013	2014	2015
Bodem	Vermesting-Fosfaat	Fosfaat gebruik op landbouwbedrijven in kilogram per hectare cultuur-grond.	kg/ha	2012	2013	2014	2015
Water	Chemische toestand	Het percentage van alle water-lichamen dat voldoet aan de eisen van de Kader Richtlijn Water voor chemische prioritaire stoffen.	percentage waterlichamen	2013	2013	2015	2015
Water	Ecologische toestand	De gemiddelde score voor de ecologische toestand.	score	2013	2013	2015	2015
Water	Emissies stikstof	Emissie stikstof op het oppervlakte-water hectare.	kg/ha	2005	2010	2013	2014
Water	Emissies fosfor	Emissie fosfor op het oppervlakte-water hectare.	kg/ha	2005	2010	2013	2014
Water	Drink-waterkwaliteit	Score drink-waterkwaliteit aan de hand van kwaliteitsnormen en meetgegevens	score	2013	2013	2013	2013
Lucht	Emissie koolstof-dioxide	Totale hoeveelheid koolstofdioxide emissie ten opzichte van het aantal inwoners.	kg/inwoner	2005	2010	2014	2015
Lucht	Emissie stikstof-oxiden	Totale hoeveelheid stikstofdioxide emissie ten opzichte van het aantal inwoners.	kg/inwoner	2010	2010	2014	2015

Tabel B.2 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Ecologisch kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Lucht	Emissie fijn stof	Totale hoeveelheid fijnstof (PM2.5) emissie ten opzichte van het aantal inwoners.	kg/inwoner	2012	2012	2014	2015
Lucht	Emissie NMVOS	Totale hoeveelheid vluchtige organische stoffen (exclusief methaan) emissie ten opzichte van het aantal inwoners.	kg/inwoner	2005	2010	2014	2015
Lucht	Concentratie stikstof-oxiden	Achtergrondconcentratie stikstofdioxiden (NO2).	µg/m³	2013	2014	2015	2016
Lucht	Concentratie ozon	Achtergrondconcentratie ozon.	µg/m³	2013	2014	2015	2016
Lucht	Concentratie fijnstof	Achtergrondconcentratie fijn stof (PM2.5).	µg/m³	2013	2014	2015	2016
Hinder en calamiteiten	Overlast stank, stof of vuil	Het percentage mensen dat aangeeft vaak last te hebben van stank, stof en/of vuil.	percentage bevolking	2012	2015	2015	2015
Hinder en calamiteiten	Geluidhinder	Percentage mensen dat aangeeft vaak overlast te onderkennen van geluid in hun buurt.	percentage bevolking	2012	2015	2015	2015
Hinder en calamiteiten	Geluidbelasting	Landoppervlakte belast met een geluidsniveau boven 55 dB.	percentage oppervlakte	2011	2011	2011	2011
Hinder en calamiteiten	Lichtbelasting	Emissie van licht.	nW/cm²/sr	2014	2014	2015	2016
Hinder en calamiteiten	Risico bedrijven	Aandeel landoppervlakte dat onder een 10-6 risicocontour valt.	percentage oppervlakte	2015	2015	2016	2017
Hinder en calamiteiten	Risico transport	Aantal kilometer weg en buisleiding met overschrijding van de risicocontour per hectare	m/ha	2015	2015	2016	2016
Hinder en calamiteiten	Overstromingen	Aantal getroffen inwoners per km² bij een overstroming met middelgrote kans.	getroffenen/km²	2015	2015	2015	2015
Hinder en calamiteiten	Aardbevingen	Driejarig lopend gemiddelde aantal aardbevingen	aantal	2011-2013	2012-2014	2013-2015	2014-2016

Tabel B.2 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Ecologisch kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Natuur en landschap	Openbaar groen	Afstand tot openbaar groen	km	2008	2010	2010	2010
Natuur en landschap	Recreatief binnenwater	Afstand tot recreatief binnenwater.	km	2010	2010	2010	2010
Natuur en landschap	Bos en natuurlijk terrein	Aandeel van het oppervlakte dat bestaat uit bos of ander natuurlijk terrein	percentage oppervlakte	2010	2010	2012	2015
Natuur en landschap	Soortenrijkdom	Aantal soorten waargenomen in de gemeente in de periode 2005-2015.	aantal/km2	2005-2015	2005-2015	2005-2015	2005-2015
Natuur en landschap	Rode lijst soorten	Aantal rode lijst soorten waargenomen in de gemeente in de periode 2004-2014.	aantal/km2	2005-2015	2005-2015	2005-2015	2005-2015
Energie	Windenergie	Hoeveelheid geproduceerde elektriciteit m.b.v. windturbines per vierkante kilometer.	TJ/km2	2012	2013	2014	2015
Energie	Zonne-stroom	Hoeveelheid geproduceerde elektriciteit uit zonne-energie per vierkante kilometer	TJ/km2	2012	2013	2014	2015
Energie	Gasverbruik huishoudens	Gasverbruik huishoudens in m3 aardgas per jaar gecorrigeerd voor graaddagen.	m3	2012	2013	2014	2015
Energie	Elektriciteitsverbruik huishoudens	Elektriciteitsverbruik huishoudens	m3	2012	2013	2014	2015
Energie	Energielabel woningen	Gemiddelde energie-index van de woningen met een gecertificeerd energielabel.	score	2012	2013	2014	2015
Energie	Gasverbruik bedrijven	Gasverbruik bedrijven in 1.000 m3 aardgas-equivalenten per werknemer per jaar.	1000 m3/ werknemer	2012	2013	2014	2015
Energie	Elektriciteitsverbruik bedrijven	Elektriciteitsverbruik bedrijven in 1.000 kWh per werknemer	1000 kWh/ werknemer	2012	2013	2014	2015
Afval en grondstoffen	Totaal huishoudelijk afval	Totale hoeveelheid afval per inwoner	kg	2012	2013	2014	2015

Tabel B.2 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Ecologisch kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEETEENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Afval en grondstoffen	Huishoudelijk restafval	Huishoudelijk restafval per inwoner.	kg	2012	2013	2014	2015
Afval en grondstoffen	GFT-afval	Gescheiden ingezameld GFT afval per inwoner.	kg	2012	2013	2014	2015
Afval en grondstoffen	Oud papier en karton	Gescheiden ingezameld oud papier en karton per inwoner.	kg	2012	2013	2014	2015
Afval en grondstoffen	Verpakkingsglas	Gescheiden ingezameld verpakkingsglas per inwoner.	kg	2012	2013	2014	2015
Afval en grondstoffen	Kunststof verpakkingen	Kilogram gescheiden ingezameld of nagescheiden kunststof verpakkingsmateriaal per inwoner.	kg	2012	2013	2014	2015

Tabel B.3 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Economisch kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEET-EENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Concurrentie vermogen	BRP per hoofd	De waarde van de totale regionale productie minus de waarde van het intermediaire verbruik.	index	2012	2013	2014	2015
Concurrentie vermogen	Aandeel starters	Percentage starters ten opzichte van het totaal aantal bedrijven	percentage bedrijven	2012	2014	2015	2016
Concurrentie vermogen	Opheffingen	Percentage opheffingen op het totaal aantal bedrijven.	percentage bedrijven	2011	2012	2012	2012
Concurrentie vermogen	Snelgroeende bedrijven	Percentage van de MKB bedrijven waarbij het aandeel werknemers met meer dan 20% stijgt	percentage bedrijven	2012	2012	2012	2012
Concurrentie vermogen	Aandeel topsectoren	Het aandeel van banen in de topsectoren ten opzichte van het totaal aantal banen.	percentage banen	2013	2014	2015	2016
Arbeid	Werkgelegenheidsfunctie	Verhouding tussen aantal banen en de totale beroepsbevolking.	banen/ beroepsbevolking	2013	2014	2015	2016
Arbeid	Benutting arbeidspotentieel	Aandeel van de totale werkzame beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking	percentage beroepsbevolking	2013	2014	2015	2016
Arbeid	Werkloosheid	Percentage van de beroepsbevolking die niet werkend werkzoekende is, ten opzichte van de totale beroepsbevolking.	percentage beroepsbevolking	2013	2014	2015	2016
Arbeid	Arbeidsongeschiktheid	Percentage inwoners met een WAO of WIA uitkering ten opzichte van de potentiële beroepsbevolking	percentage beroepsbevolking	2012	2013	2014	2015
Arbeid	Ontgroening en vergrijzing	Het aandeel van 15-25 en 45-75 jarigen in de beroepsbevolking ten opzichte van het nationale gemiddelde.	index	2013	2014	2015	2016
Kennis	Aandeel hoogopgeleiden	Percentage van de beroepsbevolking met minimaal een afgeronde HBO of WO opleiding.	percentage beroepsbevolking	2013	2014	2015	2015

Tabel B.3 Overzicht van de indicatoren en hun kenmerken voor het Economisch kapitaal

VOORRAAD	INDICATOR	DEFINITIE	MEET-EENHEID	JAARTAL '2014'	JAARTAL '2015'	JAARTAL '2016'	JAARTAL '2017'
Kennis	Capaciteit WO/HBO	Percentage ingeschreven WO en HBO studenten van de totale bevolking.	percentage	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Kennis	Medium en high tech werkgelegenheid	Percentage banen in de high- en medium tech industrie ten opzichte van het totaal aantal banen.	percentage banen	2013	2014	2015	2016
Kennis	Creatieve industrie	Percentage banen in de creatieve industrie ten opzichte van het totaal aantal banen	percentage banen	2013	2014	2015	2016
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Voorraad bedrijventerreinen	Verhouding tussen het totale aanbod uitgeefbaar bedrijventerrein en de uitgavesnelheid per gemeente.	jaren	2013	2013	2013	2016
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Netto/bruto verhouding bedrijventerreinen	Verhouding bedrijfsvloeroppervlak t.o.v. het uitgegeven grondoppervlak van het bedrijventerrein.	percentage	2013	2013	2013	2016
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Verouderd bedrijventerrein	Percentage oppervlakte bruto voorraad bedrijventerreinen van totaal dat verouderd is.	percentage	2013	2013	2013	2016
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Leegstand kantoorruimte	Percentage leegstaande kantoren op het totale kantorenaanbod.	percentage	2013	2014	2015	2016
Ruimtelijke vestigingsvoorwaarden	Leegstand winkelruimte	Het percentage leegstaande winkels in de regio.	percentage	2013	2014	2015	2016
Infrastructuur en bereikbaarheid	Ontsluiting treinstations	Afstand tot treinstation.	km	2012	2013	2014	2015
Infrastructuur en bereikbaarheid	Ontsluiting hoofdwegen	Afstand tot een oprit van een hoofdverkeersweg.	km	2012	2013	2014	2015
Infrastructuur en bereikbaarheid	Schone voertuigen	Percentage schone auto's (Electrisch, plug in hybrid, en hybride)	percentage (semi-) elektrische voertuigen	2013	2014	2015	2016
Infrastructuur en bereikbaarheid	Laadpalen	Aantal (semi) publieke laadpunten voor elektrische auto's per 1.000 personenauto's.	aantal laadpalen per 1.000 personenauto's	2013	2014	2015	2016

Tabel B.4 Overzicht van geraadpleegde bronnen per kapitaal

KAPITAAL	BRONNEN
Sociaal-cultureel Kapitaal	CBS, WoON, Nationale zorgatlas, Kiesraad, www.verkiezingskaart.nl , UWV, Maatwerk CBS, Rijksdienst cultureel erfgoed, erfgoed databank, GGD, politie.nl, Elsevier, DUO, inspectie voor het onderwijs, DVS
Ecologisch Kapitaal	Verschillende lokale bronnen, European Environmental Agency, CBS, KRW portaal, Emissieregistratie, Inspectie voor de Leefomgeving, RIVM, WoON, NOAA/NGDC, Risicokaart.nl, KNMI, Nationale Databank Flora en Fauna, Rijkswaterstaat, RVO bewerking door ABF Research
Economisch Kapitaal	CBS, Kamer van Koophandel, Stichting LISA, IBIS, BAK bewerking PBL (www.clo.nl), Locatus bewerking PBL (www.clo.nl), CROW

telos brabant's centrum voor
duurzame ontwikkeling

Professor de Moorplein 521
5037 DR Tilburg
Postbus 90153
5000 LE Tilburg

T 013 - 466 87 12
telos@uvvt.nl
www.telos.nl